

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: FÁBIÁN ISTVÁN: *Arany János.* ~ DÉCHI LIANE: *Vannak kapuk.* (Vers.) ~ SZENTMIHÁLYINÉ SZABÓ MÁRIA: *Át a küszöbön.* ~ RÉDEY TIVADAR: *A fővárosi sajtó szerepe az irodalomban.* ~ PÁLFY ISTVÁN: *Kantáros paripák.* (Vers.) ~ SZITNYAY ZOLTÁN: *Parasztl.* ~ NÉMETH ANTAL: *Gondolatok a tragikumról.* ~ SZÉFFEDDIN SEFKET bej.: *Rút arcú lány.* (Vers.) ~ GYOMAI GYÖRGY: *Kitűnő angyalom.* ~ PÁLFY ISTVÁN: *A harangkötél.* (Vers.) ~ JUST BÉLA: *Mai francia regényírók.* ~ DÖMÖTÖR ILONA: *Tangó.* (Vers.) ~ BÜKY GYÖRGY: *A fakir.* ~ **Elvek és művek:** *Finn regény a magyar honfoglalásról.* ~ *A magyar Capitoliumon.* ~ *Helytelen világ.* ~ *Az első orosz megszállás és Erdély felszabadítása.* ~ *Felszabadultak.* ~ *Esterházy Miklós nádor iratai.* ~ *Macskák.* ~ *A hatodik osztály.* ~ *Kölcsey a közéletben.* ~ *A tenger.* ~ *Ludovikás Levente.* ~ *Két verseskönyv.* ~ **Szemle:** *Apró cikkek.* ~ *Színház.* ~ *Képzőművészet.* ~ *Külföldi Szemle.*

1932. ÉV

OKTÓBER 1.

10. SZÁM.

X. ÉVFOLYAM

ÁRA 2.50 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

A Napkelet szerkesztője:
TORMAY CECILE

Helyettes szerkesztő:
HARTMANN JÁNOS

Megjelenik minden hó 1-én.

Előfizetési ár: Negyedévre 6.50 pengő. Tiszviselőknak 4.50 pengő. Külföldre egész évre 32 pengő.

A Napkelet szerkesztősége és kiadóhivatala:

Budapest, VII. ker., Rózsa-utca 23. sz. ~ Telefon: József 314—20.

TARTALOM:

	Lap		Lap
Fábián István: Arany János	689	Németh Antal: Gondolatok a tragikumról	715
Déchi Liane: Vannak kapuk. (Vers)	692	Szэфeddin Sefket bej.: Rút arcú lány. (Vers)	719
Szentmihályiné Szabó Mária: Át a küszöbön	693	Gyomai György: Kitűnő angyalom	720
Rédey Tivadar: A fővárosi sajtó szerepe		Pálffy István: A harangkötél. (Vers)	727
az irodalomban	701	Just Béla: Mai francia regényírók	728
Pálffy István: Kantáros paripák. (Vers)	706	Dömötör Ilona: Tangó. (Vers)	733
Szilnyai Zoltán: Paraszt	707	Büky György: A fakir	734

ELVEK ÉS MŰVEK:

Virányi Elemér: Finn regény a magyar		Dr. H. Pálffy Ilona: Esterházy Miklós	
honfoglalásról	742	nádor iratai	748
Mérey Ferenc: Pethő Sándor: A magyar		Mérey Ferenc: Császár Imre: Macskák ...	748
Capitoliumon	743	B. C.: Wilhelm Speyer: A hatodik osztály	750
Gunda Béla: Tamási Áron: Helytelen		Merényi Oszkár: Kincs Elek: Kölcsey	
világ	744	a közéletben	751
M. F.: Gyalóközi Jenő: Az első orosz		Horváth Károly: Cholnoky Jenő dr.:	
megszállás és Erdély felszabadítása ...	745	A tenger	752
Juhász M.: Szederkényi Anna: Felszaba-		Závodszy Levente: Ludovikás Levente ...	753
dultak	746	Fábián István: Két verseskönyv	753

SZEMLE:

Apró cikkek	755	Képzőművészet	763
Színház	759	Külföldi Szemle	764

T. Előfizetőinkhez!

A NAPKELET jelen számához postatakarékpénztári befizető lapot mellékelünk s nagyon kérjük t. Előfizetőinket, hogy az október elsejével kezdődő új negyedévi megújítás, úgyszintén az esetleg fennálló hátralékos díjak kiegyenlítése iránt intézkedni szíveskedjenek.

Kiváló tisztelettel
A KIADÓHIVATAL.

ARANY JÁNOS.

(1882—1932.)

HA A magyar irodalom legfeltűnőbb típusait keressük, három különlegesen magyar emberfajtát különböztethetünk meg. Az egyik az elkeseredett, lázadózó, mindenhol bajt látó magyar. E típus alapvető jellemvonása, hogy szinte elérhetetlenül magas eszményképeket keres és ahhoz méri a valóságot. Magas erkölcsi szempontjai vannak és céljai sokszor fantazmagóriák, délibábok. Ez a gondolkozásmód jelentkezik *Zrinyi Miklós* műveiben, a *kuruc korban*, *Bessenyei György* műveiben, némileg *Vörösmartyban* és legújabban *Ady Endrében*. A második típus az optimista mindenbe belenyugvó, derűs világnézetű, mindennel megelégedett fajta. Talán egy kis cinizmus is van abban, ahogy elaltatja lelkiismeretét kényelme kedvéért, ahogy egy-egy odavetett tréfával megold nagy problémákat. Ez a típus elsősorban a magyar adomák világában él, de megvannak nyomai *Jókai* és *Mikszáth* regényeiben és novelláiban is. Ez a két embertípus ugyan az általános optimista-pesszimista ellentétnek felel meg, de különleges magyar színei is vannak. Az első típus a délibábkergető magyar, aki a valóságban csak akadályt lát, ezért hamarosan meggyűlöli, elkeseredik, a második típus a problémátlan alvó magyar, aki bizonyos keleti színezetű fatalizmussal nyugszik bele mindenbe s keresi meg minden bajnak jó oldalát.

A harmadik a józan és mérsékelt típus. Ez hideg fejjel tud számolni a lehetőségekkel s nem vállalkozik a lehetetlenre. Az értelem uralma jellemzi, az érzelmvilág háttérbe szorítása, a fantázia erős fékentangása és a nyugodt cselekvés. Az első típus egy csapásra szeretné megszüntetni a bajokat türelmetlenségében, a második fölöslegesnek tart minden cselekvést, a harmadik cselekszik ugyan, de módjával. E típus főképviselői *Pázmány Péter*, *Deák Ferenc*, *Gyulai Pál*, *Tisza István* és elsősorban *Arany János*.

A józanság irodalmi kifejezésformája a realizmus. Arany realizmusáról nehéz újat mondani *Riedl Frigyes* munkája után. Realizmusa nem a vele egy időben kialakuló francia realizmusból ered, hanem vérmérsékletéből: józanságából. Nála minden szó csak egy jelentést takar, nem él a romantikusok szokott eszközével, a kifejezések jelentésének megnövelésével. Nem használja ki a fogalmak érzelmi velejáróit, megelégszik az értelemre gyakorolt hatással. Az olvasó fantáziáját csak egy irányban indítja el: a szemléletesség felé. Nem ejt gondolkodóba, epikájában ritkán hat az olvasó érzelmeire, elsősorban *látta*. Nem dob az olvasó lelkébe megoldatlan problémákat, nem nyugtalanít, hanem megelevenít, ábrázol.

Arany magatartása a valósággal szemben nem a kutatás, hanem a megfigyelés. Nem akarja megváltoztatni a tényeket, hanem megállapít. Talán erős a kifejezés, de szinte azt mondhatnám, hogy Arany megfigyelései a felületen maradnak és éppen ezért olyan élesek és tiszták. Az emberi lélek és az élet lényegében zavaros és ismeretlen titkoktól hemzseg. Minél mélyebben

merül bele valaki, annál nehezebben tudja körülhatárolni fogalmakkal és szemléletes képekkel azt, amit látott. Arany minden munkáján meglátszik a nagy műgond, de feltűnik az is, hogy éppen megfigyelési fakadnak legkönnyebben, ezeket kell legkevesebbet csiszolnia. Számára az élet, emberek és világ mindig könnyen megismerhető, világosan átlátható, egyszerű dolog. Ez a világ éles és jól kiválasztott, jellemző képekben vonul el műveiben az olvasó szeme előtt. Kezdve az alföldi nagy meleg mesteri leírásán, a lobbanékony Toldi jellemrajzán át V. László lelkifurdalásáig minden alakja és a valóság minden részlete csodálatosan tiszta képekben kap helyet.

E típus másik jellemvonása a mértéktartás. E fogalmat bővebben az önuralom, önkritika, öntudatos, meggondolt cselekvés (a jelen esetben költészet ez a cselekvés) szavaival írhatjuk körül. Arany Jánost sohasem ragadja el meséje, alkotásainak felépítése logikus, írás közben az ihletet, amely érzésekkel és hangulatokkal átszótt lelkiállapot, állandóan féken tartja az értelem. Minden sora kész, amikor nyomdafesték alá kerül. Henye helyekre nem talál az olvasó. Kezdve a verselésen, amelynek szabályait ő foglalta először rendszerbe, a nyelvén át, amely *Kazinczyék* túlzásai után a közéletet találta el, jellem- és tájrajzain át meséinek szerkezetéig minden meggondolt és az elméleti szabályok szemmel tartásával készült.

De Arany sikerült alkotásaiban ez a mértéktartás nem nyomja el az ihletet. Szinte észre sem vesszük, hogy mi mindenre figyel a költő alkotás közben, csak azt érezzük, hogy okos és megbízható vezetőnk van, aki tisztán világítja meg az esemény minden részletét. Természetesen folyik előadása, a rímek szinte véletlenül csengenek össze, a hasonlatok maguktól kinálkoznak s takarékos, minden nagyképszerűségtől ment ecsetvonásokból áll össze a hiánytalan kép.

Sokszor azonban az olvasó úgy érzi, hogy az épület váza nagyobb, mint amennyi követ rak bele a költő. Sokszor az alkotások szerkezete előbbre való, mint maga a mű. Az értelem nemcsak megfékezi az ihlet által nyújtott anyagot, hanem önállósítja magát, a költemény anyagát is szállítani akarja. Ilyenkor érezzük mesterkéltnak Aranyt. Különösen áll ez balladáira, amelyekbe a korabeli kritika csábította. A ballada tulajdonképpen romantikus műfaj, ködös levegővel, nagy indulatokkal és titokzatos szereplőkkel. Előadása nyugtalan, szaggatott, szerkezete szabad, tág teret ad a rohanó eseményeknek. Elsősorban hangulatkeltéssel akar hatni; a cselekmény elsuhanó képei a már felébresztett hangulatba vannak beleágyazva és inkább a hangulat magyarázza a képeket, mint fordítva. Arany János, a par excellence szemléletes költő, a józan és mértéktartó Arany meg a ballada: nehéz nagyobb ellentétet elképzelni. Költői zsenijének hajlékonyságát mi sem mutatja jobban, minthogy ebben a műfajban is nagyot alkotott (különösen elsőrangú lélekrajzoló tehetsége segítségével), noha sehogyan sem egyezett meg világos értelmével a műfaj titokzatossága és érzéssel telített ködössége.

Az Arany-irodalom régi megállapítása — amit újabban különösen Babits Mihály élezett ki és magyarázott egy kicsit félre — hogy a tipikus vonások, a józanság és mérséklet mögött Arany alapjában mimóza-lélek: minden benyomásra érzékenyen reagál, ezért visszahúzódik a külső világtól, szemérmes, nem meri igazi valóját megmutatni, túlságosan fejlett az önkritikája, nem bízik magában s ennek következtében a végletekig szerény. Ez a kényes lelkiismeret irodalmunk egyik legrokonszenvesebb alakjává teszi Aranyt. Különösen öregkori lírájában mutatkozik meg igazán. Nemcsak közismert hosszabb költeményei, hanem rövid sóhajszerű apróságai is töredékben maradt kísérletei is

(sőt ezek talán még inkább, mint befejezett versei) gyöngyszemei a magyar lírának, ez emberfaj és e lelkiállapot hú kifejezései.

Ez a szeméreméret negatív vonásaiban megnyilvánul egész költői munkásságában. Ennek az eredménye az is, hogy nincs szerelmi lírája, sőt, hogy annyira józan és mérsékelt tudott maradni, hogy értelmében jobban bízott, mint érzelmeiben, amelyeket szégyelt. Nem véletlen, hogy újabban Arany és Gyulai korát magyar klasszicizmusnak nevezik. (*Horváth János.*) Nemcsak azért klasszikus, mert mintaszerűt adtak, mert munkásságuk betetőzése volt a magyar irodalmi reformtörekvéseknek, hanem mert klasszikus egyéniségek is voltak. Az értelem uralma az érzelmek fölött, a szabályok és törvények gátjai közé szorított élet és irodalom mint ideál, válogatás az eszközökben, legyenek azok akár szavak, rímek és ritmusok a költészetben, akár tettek az életben, a költői tehetség mellett az egyéni tisztesség és becsület megkövetelése: a klasszikus irodalom eszméi.

A szabályok és törvények tiszteletbentartása állandóságot eredményez az életben és irodalomban egyaránt. Ennek a klasszikus állandóságnak népünk jellemében is megvan az alapja. Sokat emlegetett tény, hogy a magyarság nehezen mozdul, aluszékony, passzív. Vannak, akik ezzel kapcsolatban a keleti népek fatalizmusát emlegetik. Azonban akármilyen szép nevet keresünk is e tulajdonság számára, alapjában véve mégis csak erőtlenség, ernyedtség ez, egyik legsúlyosabb nemzeti hibánk.

Arany egyéniségében is megvan ez a passzivitás, a dolgok menetébe való belenyugvás. *Gyulai Pálnak* írta önmagáról: «Egyszerű élet ez, de mégsem nyugodt, csendes, mint némely gondolná: folytonos küzdés, melyben én voltam a gyöngébb fél. Több eréllyel, szilárdsággal, kitartással tán lett volna belőlem valami, de ez hiányzott mindig». Valóban Arany mindig biztatást várt, hogy cselekedjék, hogy írjon. Ha Szilágyi István nem kerül Szalontára rektorának s így nincs alkalmá arra, hogy barátját folytonosan ösztönözze, valószínűleg kitart első elhatározása mellett és marad csendes és szerény jegyző Nagyszalontán. Ugyanez a passzivitás nyilvánul meg halálvárásában. Három utolsó évében minden születésnapjára írt egy kis verset, melyben közeli halálát jósolta meg. Az utolsó a legszebb és legjellemzőbb:

«Életem hatvanhatodik évébe
Köt engemet a jó Isten kérébe,
Betakarít régi rakott csűrébe,
Vet helyemre más gabonát cserébe».

(1882 márc. 2.)

Valóban keleti népekre emlékeztet ez a halál és életszemlélet, amely az embert, mint a természet egyik részét fogja csak fel, akinek pusztulása semmit sem jelent az élet örök körforgásában. Ilyen életszemlélet mellett nem érdemes küzdeni, erőfeszítéseket tenni, hisz úgyszólván felsőbb hatalmak döntenek az egyén sorsáról. Önmagának ez a lenézése, kevésre becslése kapcsolatot teremt a fatalizmus és szerénység között. Parány vagyok, semmiség, fölösleges minden képzelgés és hiúság. A kozmikus erők távlatából nézve ugyan nevetséges minden egyéni erőlködés és a fatalista magyar állandóan érzi, hogy nem tudja irányítani életét.

Nemcsak lírájában van nyoma ennek a passzivitásnak, hanem epikájában is. Mennyi mindennek kell történnie, amíg végre elszánja magát a fiatal Toldi, hogy megvalósítja régi vágyát, elhagyja faluját és vitéz lesz. Mennyire motivál

itt Arany, mennyi okot összehord, hogy valószínűvé tegye a majdnem hihetlent : akadt egy ember, aki megteszi azt, amire régóta vágyódik, nem marad meg álmai világában ez a terv. *Buda halálá*-nak egész cselekménye abból áll, hogy megokolja, miért is cselekszik végül Etele.

Mi magyarok megértjük Arany Jánost, hiszen mindegyikünkben lappang hasonló ernyedtség, cselekvésben való restség, de egy német, francia vagy különösen angol előtt az ilyesmi nehézkességnek, érthetetlen körülményeskedésnek tűnik fel. Ez is egyik oka annak, amiért Aranyt eddig sem értették meg külföldön, s tán ezután sem fogják igazán megérteni.

Arany János tipikus magyar ember a maga józanságával, mértéktartásával, mesterkéltségével, túlzott önkritikájával, szerénységével és passzív energiátlanságával. Gyulai azt mondotta róla, hogy egyesíti magában népünk erényeit hibái nélkül. Ez talán az elfogult kortárs érthető túlzása, de az bizonyos, hogy erényei is, hibái is, magyar erények és hibák és éppen ezért rokonszenves még hibáiban is.

* * *

Ötven éve halott Arany János s ez az ötven év nem volt szerencsés korszak alkotásai számára. Több oka van ennek, amint ezt *Babits Mihály* (Petőfi és Arany) meg *Horváth János* (Aranytól Adyig) ki is fejtették tanulmányaikban. A kritikusok és irodalomtörténészek előtt mindig megtalálta a méltó elismerést, a közönség azonban hideg maradt. A két tanulmányban kifejtett okokon kívül talán közrejátszott ebben az is, hogy az elmúlt ötven év ízlése legközelebb állott ahhoz, amit neoromantikus szóval jelölnek. Az eredeti egyéniségek, a háborgólelkű forradalmárok, a jóstehetségű félistenek tetszettek. Ilyen korban nem is érvényesülhetett Arany klasszikus nyugalma, a valóság szintjén mozgó józansága. Ez a kor Aranyra *lírját* hangsúlyozta, a «Hamleti lelket» és benne kereste az első «dekadens» költőt. Ez a kép természetesen hamis, hisz minden kor a maga képére és hasonlatosságára formálja át a világot.

Több jel azt mutatja, hogy az eljövendő új korszak ismét a józan ész, a klasszikus mértéktartás s a férfias nyugalom jegyében indul. Reméljük, hogy e következő félszázad meghozza Arany János példamutató egyéniségének és költészetének is a népszerűséget s ezt jól is esik remélni, mert így azt adná a magyar nép az emberiségnek, ami benne a legértékesebb s a legnemesebben emberi és magyar.

Fábián István.

VANNAK KAPUK.

Vannak kapuk, melyek tüskés
drótsövénnyel megsebeznek,
s mások meghitt roppanással
halkan neveden neveznek . . .

Vannak kapuk, miket büszkén,
hangtalanul feléd tárnak,
s mások, hol a kapufélfák
egy-egy öleléssel várnak . . .

Vannak kapuk, hogyha elmégy,
nevetve utánad lesnek
s mások rozszant lécezekkel
vágyn, sokáig keresnek . . .

Vannak kapuk . . . egy bezárult
én mögöttem is . . . s bevallom,
fájó öreg nyikorgását
évek zúgó moraján át,
ma is hallom . . .

Déchi Liane.

ÁT A KÜSZÖBÖN.

Míg a lépcsőn lefelé lépkedett, ajka elfojtott ásítástól remegett. Úgy sejtette: megint ellopott reggeli alvásából a házinéni takarító dühe. Lehetetlen, hogy hat órakereltette volna fel, hiszen elismételte az egész leckét s mégis túlkorán indul iskolába.

Nem nézett ki öltözködés közben, mégis érezte, hogy esik az eső. Már harmadik napja esik az eső s ez talán sehol nincs annyira szomorúságot-árasztó, mint ebben a régi városban. A púpos háztetőket még jobban meggörbeszti a lecsorgó áradat, mintha vén anyókák guggolnának bánatos napjaik súlya alatt. A macskakövek közeiben alattomos tavacs-kák bugyborékolnak. S a távoli hegyek még messzebb huzódnak, úgy hogy csak szürke felhők gyanánt lebegnek az ég alján.

Hogy a kaput kinyitotta, még jobban megiszonyodott Dénes. Március lépked már a hónapok sorában, de nemhogy a tavaszt csalogatná, hanem inkább novembert játszik. Köd gomolyog a házak között s a tornyok csúcsait elnyeli a felhő...

Tudta, hogy még túlkorán van, de nem bánta ezt. Idegeiben már ott remegett a minden reggel megújuló izgalom. Ha idejében megy iskolába, megint csak elkövetkezik az, amit minden reggel utálva várt. Jön a pékinas...

A pékinas Dénes tizenhárom évének nappali kísértete volt. Nem lehetett elkerülni. Menekülni sem lehetett előle. Bármit csinált is, nyolc óra előtt mégis csak be kellett nyitnia a bencés-gimnázium kapuján. S a derékszögben összefutó utcák csúcsánál ott várakozott rá a nagykosarú rém. Elébe toppant. Ökle ütésre emelkedett. Csak akkor ereszkedett le, ha markába átvándorolt a két krajcár... A tízórai ára. De ellenszolgáltatást soha nem kapott érte...

Talán most, hogy korábban indult?!... Talán így elkerülheti?

Szándékosan a kerülő úton ment, hiszen ráér. Kikanyarodott a nagy kávéház elé s próbálta a túlsó oldalról megközelíteni az iskolát. Fáradtan bandukolt, mintha a házanyókák öregsége az ő fiatalságát is megvénitette volna. Ellentállásra azonban nem gondolt. Egész évben sem gondolt erre. Nagyon befelé élő gyermek volt s jól ismerte a teste törvényeit... Nem félelem tartotta vissza a védekezéstől, inkább valami fáradság. Minek? Korához képest úgyis túlkicsi. A pékinas legalább három évvel idősebb és öttel nagyobb nála... Olyan erős, mint a nyolcadikosok... Hiába kezdene vele harcot, a vége úgyis csak az lenne, hogy az összeverné őt. S ráadásul csak elvenné tőle a tízórai pénzt is.

Nem nézett előre, csak a lába elé. Óvatosan lépegetett a macskakövek között. Nem azért, mintha a házinénitől félt volna, inkább a benne élő nagy tisztaságszeretetet védelmezte cipőit. Nem is igen figyelte, hol jár már, pedig a városháza árkádjait messze maga mögött hagyta. Csak arra eszmélt fel, hogy a bencések templomából tömjén enyhe illatának köde foszladozott előtte. S az óra lassan, ünnepélyesen felet ütött.

Dénes nem ebbe a templomba járt. Lakásukhoz közel a dominikánusok temploma várta reggelenként. Jól esett megbujni kékes homályában, amelynek eredetét nem kutatta. Világért sem akarta magában tudatosítani, hogy lila és piros ablaktáblákon át jön feléje ez az összeöllelkező fény. Fantáziájában úgy éltette ezt az étheri világitást, mintha egy szebb, tisztább országból sugárzana. Valahonnan, az alig elhagyott álom birodalmából, ahol csodákat látott lehunytt két szeme. Ahol nincs korai keléssel járó borzongás és nincs pékinas.

De ma reggel nem ment be a dominikánus templomba. Hiába nem akarta tudni, mégis tudta, hogy a kint leskelődő szürkesség megrontaná kék fényének ragyogását. Így a sötét barokktemplom oltára előtt hajtott térdet.

Nem imádkozott. Legalább is nem tudta, hogy imádkozik. A betanult imák szavai elkerengtek az emlékezetéből. A gyertyák sárgásan lobogó fénye egy pillanatra elmúlt nyarak emlékét csalogatta vissza. Mintha napsugár forró kévéje haladt volna át a szeme előtt... Egyszerre kaszák pengését, vidám dalolást hallott... S feltorlódott szívében a vágy minden tanulás végcélja, minden szenvedés megváltója, a nyár urán... Hiába esik kint az eső, mégis csak eljön a szünidő, a nagy barangolások, az érett búza harsogó dölése s a vidáman nevető ég... Milyen nagy is annak a hatalma, aki mindezt sorba elhozza!

Mintha elszakadt volna a komorság fonala. Lehullt róla a fáradtság is. S bár a megtanult imákból még most sem jutottak szavak eszébe, hálából font koszorút helyezett az oltárra a magányosan imádkozó gyermek.

Óraütés serkentette indulásra. Háromnegyed... Ha siet, nem lepheti meg a pékinas. Bizonyosan ott várakozik most is az elágazásnál. Az iskola pedig innen már csak egy lépés.

De ezt az egy lépést sem tehette meg nyugodtan. Nem surranhatott be a boltíves kapu alatt. Mert a templom legelső lépcsőjén ott állt az ellenség. Vigyorogva emelte sujtásra öklét. Csfondáros szavak peregték az áhítatosan kilépő fiú elébe, mintha ellentállásra ingerelnék. És Dénes most még gyorsabban nyult a zsebébe, mint máskor, nehogy még jobban megzavarja a durva fiú.

Hiába vitte elébe készségesen krajcárjait. A pékinas ugyan elkapta őket. De másik kezével mégis odabökött a fiú táskája alá. Eltalálta a lapockája alatt, ahol legfájdalmasabb az ütés. Ráadásul ráöltötte nagy, lapátnyelvét is. S a tócsákkal nem törődve, kajla lábá-

val belegázolt a pocsolyákba. Nyomában szennyesen freccsent fel a sár.

Dénesben most dac éledezett. Úgy érezte : lehetetlen ezt ennyiben hagynia. Ha valami csoda egyszerre hőssé, hatalmassá változtatná, hej, megtorolná a sok, utálatos megaláztatást ! Csak legalább a bátyja volna itt. Az sem nagy, de erősebb mindenkinél. Ketten összefogva három pékinással is elbánnának.

A lépcsőházban szent királyok képe fogadta. Nagy szakállával úgy nézett rá Szent István, mintha gúnyolni akarná most született hősködését. S a homályos képről vézna kezére tévedt a nézése. Önmegvetés húzta le az ajkát . . . Persze, ha a bátyja itt volna . . . De nincs itt . . . S így ez a kamasz zsarolni fogja egész életében, — legalább is az iskolai év végéig . . . Mert hiszen neki nincsenek barátai, akikkel összefoghatna ellene . . . Neki nincs itt senkije . . . Már csak a távoli, most elérhetetlen otthon védelmezhetné meg. Az igen, ott nem merné bántani senki . . .

A fiúk zúgása már megtöltötte a tantermet. Úgy találkoztak reggelenként egymással, mintha évek óta nem látták volna egymást. Pergő beszámolások folytak a játékkal eltöltött délutánról, de a hanyagok lelkén átvibrált a készültség szorongó sajgása is. Csak Dénes nem szólt senkihez, őt sem szólította meg senki. Az osztály legjobb diákja hallgatagon készítette ki könyveit. Összefont karokkal, egymásra szorított ajakkal várakozott, mintha máris bent lenne az előadó tanár. Szívében a nyár utáni vágy dalolt. Elmondhatatlanul sóvárgott a fény, a meleg, az otthon után . . .

* * *

De a nyár előtt tavasz lett. S ezt Dénes is észrevette. Mikor reggel kilépett a kapun, megváltozott világ nevetett reá. Testében érezte a friss víz bizsergető nógatását. Vállát kicsit szorította az iskolatáska szíjja, rántott rajta egyet, úgy haladt tovább. Vidáman készülődött körülötte ünnepre a tavasz s a fiú szíve is viszhangozta ezt a jókedvet. A házanyókák vállain át, színes ruhájú leánykák gyanánt, hirtelen kivirult bokrok bólingattak. Virágszirmok lebegtek a levegőben, mint álmok rózsafehér foltjai. Valahol, messze, a városi park aljában kifolyó szaladt lefelé a hegyek közül s kacagó hangját idáig dobálták a házak. Piros pillangó szállt el a fiú előtt, mintha az életöröm csalogatná maga után.

S a fiú ment utána. Mosolygott. Fejletlen testében még szunnyadt a vér, de a gondolatok gyorsabban kerengtek az agyában. Ám ezek sem egyesültek összefüggő egészé, csak foltok voltak ezek is, mint a szirmok és röppentek tova, megállás nélkül, mint az életöröm pillangójának piros szárnyai.

Rózsaszín virág . . . kék ég . . . Piros lepke . . . Csacsogó folyó . . . Tavasz . . . Minden meglátott valóság megrögződött benne egy pillanatra, aztán kisodorta valami újabb.

Gyorsabban kezdett lépkedni, pedig még túlkorán volt. A tavasz hamarabb kizavarta ma a házból, mint tegnap a szigorú házinéni. Most még nagyobb kerülőt kell tennie, hogy túlkorán ne érekezzék, de nem baj . . . Ilyen szép időben úgy sem kuksolhat odabent, mint egy vénasszony . . .

Előrelendülő testében nógatást hallott. Kicsi alakját nőni érezte. A pékinásra nem is gondolt most. Csak ment előre az ébredő tavaszban s a szívében halk zene muzsikált.

A domboldalra kapaszkodó utca egészen üres volt. A nagy fedelű házak ablakszemei némán néztek rá, mintha lelke rezzenéseit kutatnák. A városháza előtt alvó térre lépett s megállt a Szentháromság szobor előtt.

Mintha a patinás alakok is ébredezni kezdtek volna a ragyogó napfénytől. Dénes legalább arra gondolt, hogy jó volna szólni hozzájuk és megkérdezni a benne zengő ujjongás okát.

A napfény átsiklott az ablakszemekre. A fiú úgy látta, mintha felvillanna bennük az értelem s gúnyosan figyelnék elragadtatását. Dénes sötét szeme elborult. Elfordult a szobortól is, mintha csigabiga érzékenységére még e néma tanuk elől is behúzódnék várába.

A megsemmisüléshez hasonló érzése teljes kifejlődését akasztotta meg a kicsi lány. A szemközti vén házból lépett ki. Abból a vén házból, amelynek belsejéből a vármegye sorsát igazgatták a mulatós megyei urak. Díszmagyaros, kackiás járású daliák helyett most egy gyermek-lányt eresztett ki a faragott kapu. Ahogy az utcán megindult, Dénest előbbrelődította valami. Egyelőre szinte látástalan szemmel követte pár lépésnyi távolságból a leányt.

Voltaképpen soha nem nézett még meg lányokat. Kicsit félt tőlük, kicsit lenézte őket. Mert a házinéni nagy leányának barátnői néha csufolódo szóval, néha pletykára éhes pajtáskodással csak ezt a két érzést váltották ki belőle. De ez a kislány más volt, mint azok a nagyok. Nem vihogott és nem pislogott. Nyugodt lépéssel ment be az egyenes utcába. Sötétkék matróruháján fehér zsinórszegélyek villogtak. Sötétkék kalapja vállig takarta fejét, de még így is látszott hátulról egyágba leeresztett szőke fonatának csillogása. A pár vonalnyi fehérséggel és aranyos hajfonatokkal vidított sötétkék foltocska láttára Dénes egyszerre úgy érezte, mintha még jobban megváltozott volna körülötte a világ. Mintha még teljesebbé, még örömhirdetőbbé vált volna ez a szép reggel.

A könnyű járású gyermek, mint egy kis tündér lebegett előtte. S a bolondos fiú hajlandó volt azt hinni, hogy járása nyomán röpködnek a szállongó szirmok a levegőben. Távolból, mintha soha nem hallott halk muzsikát hozott volna a hirtelen előnyargaló tavaszi szél. Csak pár házzal odább értette meg, hogy ez a zene már az előbb is itt volt és a kislány dalolta.

Gyors irammal pár pillanat alatt utolérhette volna a kicsi lányt. Elébe is kerülhetett volna, hogy arcát is megláthassa. De egy idegen ösztön visszatartotta a sietségtől. Inkább vigyázott, hogy lépéseik még

jobban összehangolódjanak. Igyekezett megtartani a kettőjük közötti távolságot. Így kamaszos járása olyanná vált, mintha fáradtan vonszolta volna lábait. Nem is értette, hogy lehet olyan lassan járni, mint a gyermek járt. De ahogy jobban megfigyelte, szinte felujjongott örömben. Olyan apró lábak vitték a lenge alakot, hogy fekete lakkcipői csak fényes vonalaknak látszottak a kövezeten.

Dénes lenézett a maga barna sportcipőire. Most még jobban vigyázott, nehogy utólerje a lányt. Kabátujját is lejjebb húzta, mintha szégyelnie kellene csontos fiúkezét.

Mentében azon gondolkozott: milyen csoda, hogy a vékony bokák elbírnák ezt a gyermeket. Maga most mintha nőtt és erősödött volna. Még egyszer olyan örömmel feküdt bele járásközben a tavaszos levegőbe, mint eddig. Visszatartott lendülete dacára is feszülni kezdtek testében a még fejletlen izmok. Hatalmas erők felszabadulását érezte magában s most könnyűnek látta a mult órán áhitattal hallgatott gladiátor küzdelmeket. Ebben a pillanatban maga is szívesen szembeszállott volna egy orozslánnal, vagy szigonnyal és hálóval kezében bátran kiállt volna az olajozott testű négerbajnokok elébe is. Erein átzuhogott eddig szunnyadó vére és tettekre ösztönözte. Izmai még erősebben feszültek, milyen jó lenne most valami veszedelem, hogy szembeszállhatna vele! . . . Ha most jönne egy kutya és nem akarná tovább engedni . . . Vagy még jobb volna, ha meg akarná támadni ezt a kisleányt!

Csodálatosképpen legtermészetesebb ellenségére, a pékinasra, nem is gondolt most . . . Hogy a kislány belelépett az életébe, eltűnt abból a tegnapi és a ma. Valószínűtlen gondolatok és titokzatos sejtések nyomultak be a lányka könnyű járása nyomában. És Dénes úgy érezte: nem is volt tegnap, nem is lesz holnap, csak ma van és az előtte haladó kis sötétkék alak . . .

Ó! . . .

Mire végképpen bezárta a szívébe, a kislány eltűnt. Elnyelte a zárda magas boltozatú kapuja. S a fiú megborzongott. Mintha a lágyan játszó szél újra a tél kegyetlenségével jött volna szemközt reá. Elhalványodnak a tavaszos ragyogások. Folyó-csobogássá változott újra a csodálatos dallam. A zárda apró, rácsos ablakai gőgösen tekintettek reá. S a nagy kapu úgy fordult a kislány után, mintha örökre el akarta volna zárni előle.

Pár lépésnyire volt csak a maga iskolája, odáig kísérte a kifosztottság érzése. De a lassan gyülekező fiúk lármája elseperte az álmodozásokat. Óra előtt még ki kellett tombolnia a felgyült életkedvet. S mire észrevette — életében először —, játékosan fonódott össze karja egy másik fiú karjával. Végre megmutathatta a benne is szunnyadozó erőt a csodálkozó pajtasoknak.

Csengetés szakította meg a jóleső békés harcot. S azután órák következtek. Úgy másztak tova, mintha homokzsákok indultak volna távgyaloglásra. A mindent megszemélyesítő fiú látta is ezt a képet.

Elmosolyodott. S ezt a mosolygást megfogta a német tanár. Rámutatott a ceruzával:

— Na, kis Dénes, el tudnád-e mondani a «Die drei Zigeuner» tartalmát?

A fiú felállt. Vére széles hullámokban zúgott agya felé. Nagyot nyelt, hogy időt nyerjen. Megigazgatta nyakkendőjét is. Megsimította lágy, fekete haját. Fejét hátrarántotta a büszke vágy, hogy lássék elkészültsége. Voltaképpen az is volt, hiszen tegnap délután próbálgatta elmondani a verset úgy, ahogy a Főtisztelendő tanár úr kívánta. De most...

Hiába próbálta elképzelni az izzó napsütésben sütkérező fekete alakokat... A nyár sugárzásába beleincselkedtek a tavaszos színek. S a cigányok helyett most is a kislányt látta.

A tanár végigsimított fekete reverendáján. Régi tavaszok ígérete nógatta sajnálkozásra. Úgy tett, mintha kifigyelne az ablakon. A fiú vergődéséből megsejtette a váratlanul felgyült érzéseket és energiákat.

Mikor tekintete az ablaktól visszafordult, Dénes már leküzdötte zavarának legkínzóbb jeleit.

— Tehát: Im glühenden Sonnenschein lagen drei Zigeuner... Jól van Dénes, jól van kedves fiam!... Tudnád-e folytatni, Németi Károly?

* * *

Házinéni gondosan becsukta az ablakokat. Nemcsak azért, mert még fűtöttek, hanem azért is, mert ezt az óvatosságot sok évi gyakorlat tette szükségessé. Az ablak ugyanis olyan recsegő pattogással nyílt és záródott, hogy ha az ő lefekvésük után nyult hozzá valaki, ijedten ébredtek fel a szomszéd szobában.

Nagyobb fiúknál ez a soha meg nem csináltatott ablak ellenőrzési célokat is szolgált. Dénesnél erre még csak nem is gondolt. S a fiú is most érezte három év óta először porkolábnak a bezárt táblát.

Kimászni nem kívánczozott. Hová is ment volna? A régi városban a szokások is régiesek voltak. Az emberek korán keltek és korán feküdtek, hogy kipihenjék a komoly munkával töltött napot. Mit keresett volna éjjel az utcákon egy kisfiú, mikor csak az éjjeli őrök lépései dobogtak koronként az ablakok alatt s a toronyórák vitatkoztak egymással pár percnyi különbséggel a pontos időről.

Dénes nem is akarhatott mást, minthogy a reggel megkezdett szép napot virágillatban és tavaszi levegőben fejezze be. Ez a vágy lóditotta ki ágyából. Ez irányította lépéseit az ablakig. Gondolkozás nélkül nyult a fordítóhoz.

— Drrrrrrr...

A másik szobában ágy recsenése árulta el a házaspár felriadását. Gyufa pattant. Óvatos lépések tapogattak az ajtó felé. Fürkésző kíváncsisággal dugta be hálósapkás fejét a házigazda:

— Na, was ist los?

Dénes az árulkodó ablak mellett állt. Keze még ott remegett a fordítón. De már tudta, hogy az ő vágától nem nyílik meg a kegyetlen tábla...

Dadogva próbált magyarázkodni:

— Izé... Nagyon melegem van, bácsi kérem!

Házibácsi újra bezárta az ablakot. De rekedt hangján már mozgósította feleségét:

— Du... Der Bub ist krank... Er hat Fieber...

Csoszogó lépések jelezték házinéni talpraállását. Gyorsforraló lángja lobbant körbe. S a szoba lassan megtelt a bodzavirág édeskés illatával.

S a tavaszi illatok után vágó Dénest ez a betegszag kísérte ágyba. Nagy csésze herbatea fütötte még izzóbbra meleg testét. Vergődő tagokkal, égő homlokkal feküdt s agyában visszhangzott a tűzoltótorony órének unott lépése. Szásszor is megfordult, míg az órák tizenkettőt feleseltek egymásnak. De akkor elnyomta az álom. Puha karok átgördítették a meleg nyári napokba. Az ágy úgy fütötte, mintha fénykévék ontották volna rá melegüket. S reggelre izzadtan, csapzott hajjal ébredt, mintha versenyt kaszált volna a falú legelső legényével.

* * *

Világért sem maradt volna otthon, pedig az aggódó házinéni még doktort is emlegetett. Alig várta, hogy az iskolábaindulás órája megszabadítsa szoba börtönétől. Korán indult s legelőször is a kékfényű templomba tért be. Megállt a mindentlátó Istenszem előtt. Nem hajtotta le a fejét, hanem felfelé nézett, mintha kérdezne, feleletet várna. De a templom hallgatott. Némán misézett az áhitatba merült pap is. Csak a pirosszoknyás minisztráns-gyerekek nehéz cipőinek halk dübbenése virrasztott a csendben.

Most nem gondolt otthonára Dénes. A templomból egyenesen a vármegyeház felé indult. Azt is tudta, miért megy arra. Várta a kislányt.

Sokáig sétált fel és alá. A toronyóra már elütötte a háromnegyedet. Egy pillanatig eszébe ötlött, hogy el is késhetik. De aztán megrántotta a vállát. Nem baj... Most már az sem baj...

Mikor a nagy kapu megnyílt, összeszorult a szíve. Torkában is érezte a lüktető várakozást. S majdnem felordított a csalódástól, mikor a kőlábak közül csak egy hajdú jött ki. Kékruhájáról messzire sárgállott a sujtás.

A kislány nem jön ma?... De ni, a hajdú kezében iskolatáska súlyosodik...

S a kapu még egyszer mozdult. Sietős lépésekkel indult meg a kislány. A hajdú szertartásos komolysággal szegődött a nyomába.

Dénes úgy megdöbbsent, hogy egy pillanatra odatámaszkodott az ősi templom pillérjéhez... Vajjon miért kíséri ma hajdú? Hiszen tegnap egyedül ment iskolába... Ha észrevették volna, hogy tegnap utána ment... Ha meglátták volna, hogy ma reggel is itt ólálkodott!

De félénkségét elmosta a dac. Végre is, az utca mindenkié...
Ő is oda megy, ahova akar!

Elszántan csatlakozott hozzájuk. Elöl ment a kislány, utána a hajdú, a szoros kíséretük gyanánt Dénes. Most nem a tegnapi lassú tempóban haladtak. Az előrehaladott idő gyorsabb lépést diktált. A fiú érezte, hogy a kislány is fél az elkéséstől. S ez valahogy közösséget teremtett közöttük.

A zárda előtt elágazott az út. A kislány megállt. Kivette táskáját a hajdú kezéből. A nagybajuszú ember végtelen szeretetet eláruló mosolygással adta át. Aztán eltávozott a színház felé.

Megkönnyebbülten figyelt Dénes. Hát mégsem miatta küldték ezt az embert... Igy nemcsak tegnap és ma, hanem holnap és holnapután is várakozhatik reá... Megvárhatja, elkísérheti ezt a kislányt... Holnapra talán már a nevét is megtudja... S ezután ez mindig így lesz... Mindig, — vagy legalább is az iskolai év végéig...

Eddig olyan messze volt vizsgáig az idő, most hirtelen túlságosan közel jött. De még mielőtt a napok számolásába foghatott volna Dénes, történt valami. A kislány másik kezébe vette át a táskát. Közben lehullott egy fehér pillangó. Egyre lejjebb szállt. S mire Dénes érte hajolt, mire felvette a macskakövekről, a kislány már eltűnt a zárda kapuja mögött.

Újfajtájú, nagy gyávaság támadta meg, míg a kis zsebkendőt kisimogatta... Mintha az ablakszemek mind meglátták volna nagy merészségét... Mintha a vén épületek «Tolvaj» kiáltással rohannának rá... Egy pillanatra összefutott előtte a világ. De annál nagyobb erővel jött a mindent elseprő öröm. Most hát van valamije... Van valamije, ami az Övé volt! A könnyű járású kis tündéré volt!... S ez most az övé... Mert ezt soha, de soha oda nem adja senkinek!

Ebben a mindent átfogó percben toppant elébe a pékinas. Most nem az öklét nyujtotta elébe, hanem a tenyerét. Érdes hangján ráharogta az ítéletet:

— Négy krajcárt ide!... A tegnapit is, hé!...

Dénes nem eszmélt ellensége megjelenésére. Nem figyelte meg az összefüggést tegnapi adójának elmaradása és a mai követelés között. Csak azt látta, hogy egy kéz feléje markol... Hogy el akar venni tőle valamit.

Bal kezét szívére szorította, mert már ott pihent a lenge, fehér zálog. S jobb kezével olyan hatalmas pofont adott a pékinasnak, hogy az nekitántorodott az iskola falának.

A diadalmas férfi fölényével megvárta a lépcső aljában, míg gyűlölt ellensége felocsudik. Készen volt a legvakmerőbb támadásra. De a meglepett pékinas sietve oldalgott messzebbre tőle.

Dénes körülnézett, mintha varázslathól ébredt volna. Aztán magasra emelt fejjel, nyugodt lépésekkel tartott fel a lépcsőn. Határtalan jóérzéssel lépett át a küszöbön...

Szentmihályiné Szabó Mária.

A FŐVÁROSI SAJTÓ SZEREPE AZ IRODALOMBAN.

Előadás a Balatoni Íróhét alkalmával tartott írói kongresszus IV., keszthelyi ülésén.

HÖLGYEIM ÉS URAIM!

Mikor az a megtisztelő felszólítás ért, hogy e kongresszusi előadások során a fővárosi sajtónak irodalmunkban való szerepéről szóljak, éppen egy Ambrus Zoltánnal foglalkozó tanulmányon dolgoztam. A két téma bennem attól fogva mintegy egybeforr és ezt az *amalgámot* talán nincs is miért szétválasztanom: Ambrus félszázados írói művében sajtónak és irodalomnak valamennyi felmerülhető határkérdése szinte eszményi tisztasággal tükröződik s ezt az írói művet ideális magasságba éppen az emeli, hogy benne e határkérdések határvillongásokká sohasem alacsonyodtak; magára nézve ő a feddhetetlen ujságíró s a szeplőtelen író ritka harmóniáját hibátlanul és hiánytalanul megvalósította. Csak azt ne gondoljuk, hogy könnyűszerrel és minden önsanyargatás nélkül. Mindarról, ami e tekintetben gondolkodóba, sőt vívódásokba ejtette, pályájának derekán, huszonöt esztendeje közzétett fejtegetésében teljes nyíltsággal és tiszteletreméltó bátorsággal maga adott számot. Nézeteire most, újabb huszonöt év elteltével, futólag visszatérni aligha hiábavaló, sőt bizonyára megtermékenyítő: a tegnap e revíziójából a mára is nagyobb világosság derülhet.

A sajtót — írja — igen szerényen mondják a kilencedik nagyhatalomnak: valójában egy negyed század óta a legnagyobb hatalom a világon. S ha Bánffy Dezső úgy vélte: mit érne a hatalom, ha nem lehetne vele visszaélni? — Ambrus is azt látja: nincs az a hatalom, melynek nevében abuzusok ne történének és nincs az az állandóan hasznalható erő, mely időnként károkat is ne okozna. A fővárosi sajtónak bizvást büszkesége lehet, hogy százezreket emelt ki a teljes műveletlenségéből s hogy a réginél sokszorosan nagyobb közönséget szerzett, nevelt az irodalomnak. A mindeme szolgálatok fejében járó hálát csak az csökkentheti — s csökkenti is egészen a háládatlanságba eső «antizsurnalisztikus» irányzatig — hogy a sajtó az irodalomnak tett minden szolgálatért és segítségért roppant nagy árt fizetett magának: abban a nagy befolyásban, amelyet magára az irodalomra is gyakorolt. Magyarországon a zsurnalisztika térfoglalása a fődologban: szellemi befolyás tekintetében abnormisan nagy eredményeket ért el, mert egyrészt még zsenge irodalommal volt dolga, mely a hírlapírásnak a nem eléggé művelt nagy tömegekre támaszkodó hatalmával szemben a szilárdabb kultúrájú nagy országokénál lényegesen gyengébb ellenállást fejthetett ki, másrészt az egyidejűleg izmosodni induló irodalomnak nálunk nyomban szövetkeznie kellett a már akkor is hatalmasabb és hódítóbb versenytárral, s ennek a szövetkezésnek a hírlapírás nem vallotta kárát, hanem az irodalom igen. A zsurnalisztika — mondja kemény ítélettel Ambrus — «vadház-

ságra csábította az erkölcsösebb életre hivatott irodalmat» s ebben azután ő lett az úr, sőt a szarnok s a másikat a száraz kenyérért megalázó, veleszületett céljaival sokszor nem egyező, néha egyenest ellentétes szolgáltatokra kényszerítette. «A vadházasságba a mindennapi kenyérrel, de néha ütleggel is tartott Literatura egy tipegő leánykát hozott magával, a törvényes házasságból való kis Belletristicát; ha ez az elhanyagolt, borzas kis Hamupipőke később is elhanyagolt, rongyos és mezitlábás maradt: abban nem kis része van a mostohaapának.»

Ha a hírlap — fűzi tovább gondolatait Ambrus — csakis ideális célokat szolgálna: hírlap és irodalom egymásnak csak hasznára lehetnének. Csak hogy a hírlap — még a legmagasabb színvonalú is — kénytelen kedvébe járni olvasótáborának, melynek még legkevesébbé értelmes rétegéről sem mondhat le. Ide az író alá nem bocsátkozhatik, az ő törekvései szükségszerűen ideálisak s ha nem emeli fel az olvasót, hanem leereszkedik hozzá: ez természetellenes. Az erre csábító hajlandóság születési alkathibája a hírlapnak. Az alkalmazkodó és megalkuvó író viszont a karzatra sandító ripaccsal egyenrangú s amivel nem a maga céljait nézi, hanem közönsége kegyét kergeti, az nem irodalom, hanem csak burkolt hírlapírás.

Az újság megokolatlanul alábecsüli olvasóinak szellemi színvonalát, dédelgeti a krajcárjaikért kívánságaikkal jelentkező lelkiismerényeket és ex-analfabétákat. Innen meríti balhiedelmű vezérelveit arra nézve: mi «kell» s mi «nem kell» a közönségnek? Szerinte nem kell: a komolyság, a tartalmasság, a logikus fejtegetés, a tárgyba elmélyedés, az alaposág. S mi kell? A vidámság, a könnyedség, a fecsegés, a vicc, az anekdota, a léha szellem, a szenzáció, a személykultusz. S minthogy az újság a maga érdekkörébe íróinkat majd mind bevonta: korunk irodalmának arcára a zsurnalizmus hatásának nem éppen örvendetes, közös vonását nagyon is ráróta. E függés következtében a magyar írónak Janus-arca lett s a két ábrázatának kijáró megbecsülés nagyon egyenlőtlen: amelyik mélyebbre tekintene s munkát tehetsége jobb részének keresne, hatásra alig számíthat; amelyik pedig a léhaság zsoldjában az olvasótól sem ismereteket, sem egy csepp erkölcsi komolyságot, sőt még valószínűbb figyelmet sem kíván, elszórt ötleteinek túlbecsülését szinte szégyenkezve seperheti be. A komolyabb témára az «unalmasság» bélyegét sütik, a bátrabb téma a «családi» szempontok vétője alá kerül a hírlapban ugyanakkor, mikor kishirdetési minden erkölcstelenségnek kedélyes találkozóhelyet rendeznek be.

S az ú. n. «közönséget érdeklő» szempontok kultusza magát a kritikát is hovatóvább eltorzítja: minthogy a tömeg és nyomában a hírlap a legolcsóbb színházi mulatságot is a legjobb könyvnél érdekesebbnek találja, abból a nagy figyelemből, mely még a színműipar legsilányabb produkciójának is kijár, az irodalom más, értékesebb termékeinek jóformán semmi sem juthat.

A gyors munkára fogott, művészetellenes szempontoknak kiszolgáltatott irodalom mindezt hogyan sínylené meg? A zsurnalizmustól nyert veszedelmes «elevenség»-e legsajátabb értékeinek elsorvadásához vezetethet. «A hírlapírás befolyása nélkül — véli dolgozatának legkönnyörtelenebb tételében Ambrus — az utolsó negyedszázad irodalmában sokkal több volna a komolyság, az elmélyedés és sokkal kevesebb a felületes, az elnagyolt munka, s ha talán kevesebb az elevenség is, viszont kevesebb az olyan tehetség, aki elforgácsolta magát. Meg lehet kockáztatni ezt az állítást arra a kétségtelen jelenségre támaszkodva, hogy az utolsó negyedszázad irodalmában a tehetségek sokkal különbek voltak, mint a produkció.»

...Most, huszonöt év távolából Ambrus kegyetlen *j'accuse*-szaván még mindig akad elmélkedni való. Nem cáfolt-e rá a haladó idő? Bizonyos, hogy ő nem volt a kritikai Candide-ok közül való, kik szerint a világon minden a legjobban van. De bizonyos az is, hogy azért optimistának lenni ma nem kevésbé nehéz. Azóta, hogy cikke a Szerdában Ady *legelső* remekeinek szomszédságában megjelent, egy hatalmas új magyar irodalom virult fel szemünk láttára s hogy ennek ügyét a hírlapírás sok tekintetben előreségitette, csak a rosszhiszeműség tagadhatná. Az új irodalom jelesei a zsurnalisztikával a barátságot mind örömezt vállalták s e barátságban maguknak — nagyobb írói presztízsükhöz mérten — elődeiknél nagyobb függetlenséget és művészi elvhűséget is biztosítottak. E részben különösen a lapok vasárnapi számaihoz csatolt, igen tekintélyes férőhelyet biztosító szépirodalmi és kritikai mellékleteket nem volna illő sem figyelmen kívül hagyni, sem jelentőségükben lekicsinyelni. Ezekkel nagyobb hírlapjaink a kötelékükbe tartozó írói gárdának a robotos hétköznapok sivatagában valódi ünnepi oázisokat teremtettek s becsülni való áldozatkészségükre vall, hogy ezt a rideg kötelességen felülemelkedő szolgáltatást prédául még a legszorongatóbb papirosrendeleteknek sem vetették. S az ujságoknak ezekben az üditőbb kertvárosaiba a napi érdekek és kenyérharcok kormából is kevesebb kerül: itt az író tisztább törekvéseinek is nagyobb a becsülete s olyankor is szóhoz juthat, ha szavát nem csupán a múltó mához intézi. Hogy a sajtó e vasárnapjai a jobb irodalomban is akárhányszor pirosbetűs napot jelentenek, azt az igazságos mérlegelő akkor is bizvást elismerheti, ha különben a tömjénezés vagy bókolás egyáltalán nem kenyerere.

Hiszen ha a magyar írók e kongresszusa az udvarias bókosztogatás ünnepének volna szánva, témám körül — a hamarabb hevülő rádióelőadások szellemében — talán egyébként is így vagy ilyenformán lelkendezhetnék:

— A magyar sajtó másfélszázados élete alatt nem volt rá példa, hogy napilapjaink hasábjain akkora írói sürgés-forgás fogadta volna az olvasót, mint fogadja manapság. A jól csengő nevek az ujságokban olyan sűrűn csengenek, akár a forgalomban az aprópénz. A magyar író a hírlapokolumnákon nem vendég többé: oly otthonossággal mozoghat, mint a maga portáján, ahol az ingujjravetkőzés is meg van engedve. A tollából kikerült napipenzumot nemcsak neve, hanem jobbára arcképe is díszíti és kínálgatja: a híresebbeké majdnem oly szaporán kerül nyilvánosság elé, mint az operettszínpad vagy filmvilág csillagaié. S mindezekon felül olvasóikat — a figyelmes riporterek jóvoltából — még terveikről, műhelyintimitásaikról is széltére tájékoztathatják: — «Halló! min dolgozik?» — telefonoz a lapvállalat, s a magyar író szíve szerint vallhat mindarról, amivel kultúránk ügyét előbbre kívánja vinni. Valóban nem tudom, mit lehetne az írói népszerűség s az előfizetői kultúraéhség csalhatatlan jelének tekinteni, ha mindezt annak el nem fogadni elég háládatlanok lennének? A műveltségi javak biztosításáért és gyarapításáért vívott küzdelemben ma zsurnaliszta és író közös falanxban harcol, amaz a magyar könyvnek legfürgébb és legönzettelenebb propagálója, emez közreműködésével a magyar napilapot már-már szinte könyvvé nemesíti! Vak, aki ezt nem látja, vétkesen elfogult, aki — látván — letagadja.

Csakhogy — ha ezt a mi kongresszusunkat a széptevés ünnepi alkalma helyett inkább az önismeret elmélkedő órájának tekintjük — a fővárosi sajtónak e korszerű kanonizációjában talán az *advocatus diaboli*-t is szóhoz juttathatjuk, ki inkább az Ambrus Zoltán-i aggodalom embere, semmint a rádió-

optimizmusé s ennek megfelelően szavát is némileg óvatosabban fogja ejteni, valahogyan eképpen :

— Azt a bizonyos együttes harcot én is látom s hogy jó szándék lobo-
gója alatt folyik, nem kétlem. De a marsallbot az ujságírás kezében van, nem
az irodaloméban s ezért a győzelemben — mely különben is meglehetősen pyrr-
husi — arányosan sohasem osztozhatnak : amazé a babér, emezé a sebek.

Napjaink ujságírásának — az elmúlt időkéhez viszonyítva — csakugyan
irodalmibb a *színezete*, amit az írói nevek nagy hemzsegése egymagában is
elégséges biztosítani, de a multak valamelyes ismeretében bajosan állítható,
hogy egyszersmind irodalmibb a *szelleme* is, amit csak az autochton írói szem-
pontok tisztelbentartásán, a nem csupán 24 órának dolgozó író toll meg-
becsülésén lehet lemérni. A régi ujság a tárcarovatnál s a regényközlemény
hasábjainál többet az irodalomnak alig nyújtott, ahol azonban ez ma már
szinte elképzelhetetlen exterritoriális jogokat élvezett, — s ezen felül még
kritikai rovatát állította az irodalom szolgálatába, mely rovat eleinte szintén
nem volt a lap mögött álló kiadvállalat legkizárólagosabb érdekeinek függ-
vénye és szócsöve.

A mai hírlap nem szállásolja el az írókat ilyen fenntartott helyiségek-
be, melyekről boldogabb elődje Babits szavával annyit még bizvást elmond-
hatott volna : «Kicsi az én szobám, kicsi, de nem börtön!» A mai író szobája
immár szinte az egész ujságpéldány ; nem kicsi többé, de sokszor bizony börtön.
Régibb előkelő izoláltságából népes társaságba került, ránézve sokszor
nem a legjobb társaságba. Az ujságszámnak alig van lapja, melyen ne jár-
hatna-kelhetne, alig hasábjá, melyen magának — ha kedve tartja — ablakot
ne vágthatna, hogy onnan a tisztelt publikummal egy-két futó szóra vagy
éppen csak grimászra érintkezést keressen. De az efemerida-környezetben
maga is előbb-utóbb efemerida-szemponthoz befolyása alá kerül és produk-
ciója — ma még inkább, mint az Ambrus által megfigyelt évtizedekben —
alatta marad a tehetségének. Régen — szűkebb területre szorítva — az örök-
kévalóság színe alatt is beszélhetett, ma egyre inkább napi munkát végez,
melyben az ujságírásnak megíratlan, de annál erősebb törvényei s az állí-
tólagos «elevenesség» kódexének — előfizetők véleménynyilvánításából és érzé-
kenykedéseiből leszűrt — szabályai érvényesek. Egyre fokozottabban érzi
szomszédainak : a szenzációs riportnak és a felületes csevegésnek konkurren-
ciáját, s maga is üvöltöni kénytelen az üvöltőkkel vagy léhaskodni a léhák-
kal. Korszerű torzműfajok kelnek kelendőségre, mint az aktuális foganta-
tását szégyenkezés nélkül megvalló riportregény vagy a komoly kritika hite-
lét felelőtlenül megrontó színházi kulisszakultusz termékei. Ezekben az író
nemesebb része már nem is elforgácsolódik, amint még Ambrus panaszkolta,
hanem egyenest fűrészporrá zúzódik, ami azután a hírlapi métier-ben annyira
bálványozott «könnyeség»-nek csakugyan minden igényt kielégítő netovábbja.

A hírszolgálati anyag s a szellemi táplálékból egyre jobban csak ötlet-
csemegévé lefokozott belletrisztika közé pedig az ujságokban mind fenye-
getőbb mértékben beékelődik az elamerikaiasodó ízlés kívánalmait kiszolgáló
álrodalom. Régi híres bűntények fölmelengetése, elhantolt szerelmi botrá-
nyok kísértetjárása, régen — vagy nem is éppen régen — trónjukat vesz-
tett uralkodóházak szennyeseinek vidám szellőztetése, haramiák daliás élet-
rajza, detektívek vagy éppenséggel hóhérok többnyire apokrif memoárjainak
végeláthatatlan sorozata a fővárosi sajtóból maholnap afféle *Magyar Pitaval*-t
csinál. És csodálatosképpen : nincs az a papiroskorlátozás, amely mellett a

rotációból — a mindennapi friss gyilkosságanyagon kívül — még ezekre is bőségesen ne futná. — «Miért kevés nálatok a jó irodalom?» — «Hja, a megszabott oldalszámhoz ennek a parcelláját is hozzá kell faragnunk!» — ez rá a válasz. — «És miért hanyatlik oly szembetűnően a színvonal?!» — «Honnan teremtsünk az írói elgondolásoknak oly mértékben megfelelő férőhelyet, aminőt — ha szabad rendelkezésünket guzsba nem kötik — szívünk szerint teremtenék?» — hangzik a felelet a hírlapok portái felől. Mintha valaki a borainak rossz minőségét azzal mentegetné: «silány a termésem, mert kicsi a pincém»...

Ne tagadjuk: azokban az uradalmakban, amiket a nagyobb lapvállalatok még napjainkban, a nem csekély gazdasági megrázkódtatások után is jelentenek: a magyar író bizony csak zsellér, annak is házatlan. Anyagi függésből vállálnia kell jobbágysorát csakúgy, mint a kényszerű beletörődést abba, hogy amikor munkaadója üzleti mérleget csinál, ő legyen az első — s úgyszólván az egyetlen — ki *quantité négligeable*-nak tekinthető. Túrnie kell írói megnyilatkozásformájába, néha még gondolatainak munkájába is minden beleszólást, hisz a zsurnalisztika — ha csak támasztékának, a válogatatlan közönségnek elvesztését meg nem kockáztatja — a végsőkéig menő irányításról soha le nem mondhat: Ali kezei hosszúak, s az utóbbi időkben még tetemesen meg is nőttek.

S ezekből a kezekből a magyar író felé az anyagi megbecsülés is vajmi vékonyan csörgedezik. A vezető nevek — bár itt is inkább csak a nevek, semmint az ezekkel fedezett szellemi szolgáltatások — még csak élvezik úgy, ahogy a vállalatok presztizskérdéséből rájuk háramló előnyöket. De a többiek közül a tehetségesebbek és komolyabbak, ha szellemiekben a kénytelen alkut fájdalmas *reservatio mentalis*-szal vállalják is: anyagiakban a legmegalázóbb alkudozások árán is — az olcsójánosul vagy éppen ingyen kínálgató dilettantizmusnak szemmeláthatóan erősödő térfoglalása mellett — rendszerint csak előnytelen vagy éppen pirulni való alkut köthetnek. A fővárosi sajtó — kevés de annál tiszteletreméltóbb kivétellel — a magyar írónak az «opes» és «honorés» közül az anyagi javakat igen méltatlanul méri, hivatkozva arra az erkölcsi tőkére, amit az általa nyújtott nyilvánosság az író nevének megismerésére, tehetségének elismerésére nézve jelent. De a magára valamit tartó író végül is csak úgy érzi, hogy az alkuban az «opes»-t nagyhangú álokoskodással disputálták el tőle, mert lelkiismerete azt súgja, hogy bizony a «honorés» is, mindaz az illúzió, mit őszintébb óráiban az írásművészet hivatásának megbecsülése felől táplál: szintén jócskán megtépázva kerül ki ebből az alkuból.

S annál a területnél, melyen az író beszélhet, még kiszolgáltatottabb az a másik, melyen az alkotómunkájáról kialakult ítéletnek illenék szóhoz jutnia. A napilap a mélyebben szántó kritikának bizonyára nem a legtermészetesebb otthona, de mint hírszolgáltató szervtől annyit bízvást elvárhatnánk tőle, hogy olvasóit — a magyar sajtó régiebb, tisztos hagyományainak szellemében — irodalmunk életének folyásáról a maga szűk érdekkörén felülemelkedő éberséggel és egyszerűséggel tájékoztassa. Ma a magyar könyvet szerzőjének ujságírói fészkében s esetleg kiadójának egyéb orgánumaiban egetverő reklámharsona, mindenhol másutt pedig az elevenek temetőjének égbekiáltó némasága fogadja. Korunk hírlapjának felfogása szerint az az író, ki történetesen nem neki dolgozik, egyáltalában nem is él, s az ilyenek műveiről olvasóit épp oly kevéssé tartja kötelezőnek felvilágosítani, mint hogyha munkásságuk valahol a holdban folya s nem ezen a barátságatlan sárteken.

Kivételek itt is akadnak, a fővárosi sajtó várfalán — noha már inkább csak mutatóba — egy-két kritikai őrtorony még ma is épen áll, de az agyonhallgatás irányzatának terjedése félreismerhetetlen s nem nehéz megjósolni, hogy az általános «leépítés»-nek korszerű lázában a csákány elsősorban ezeknek további fennmaradását veszélyezteti.

... Ambrus Zoltán aggodalmai azóta, hogy lelkéből egy negyedszázada feltörték, el máig sem némítottak, sőt a mai elmékedőben talán még dübörgőbb visszhangot verhetnek. Tudom jól, hogy amit most — meglehet: némi rémlátó túlzással — felhánytorgattam, egyáltalában nem valami parciális jelenség, s hogy az irodalomnak vagy legalább az írók leginkább számottevő részének az ujságírásba való lassú felszívódása, aminek képe fejtegetéseimen végigkísértett, mindenütt megtörtént, s a valódi író azért mégsem veszett ki a világból. Az irodalmat nem kell féltetni, hanem azért az író morális, lelkiismereti érdekeit és boldogulásának minimális anyagi feltételeit is kötelességünk minden adódó alkalommal körömszakadtáig megvédeni. Mire ült volna össze a magyar íróknak ez az első kongresszusa, ha nem avégből, hogy erre minden eddigénél erősebb és tisztább visszhangú alkalom adódjék? A magyar tollforgatónak — mint külföldi testvéreinek is — írói és ujságírói Janus-ábrázata most már nyilván az idők végezetéig megmarad. De abban talán mégis szolgálatára lehetünk, hogy amíg az egyik arcával a fenséges alkotásokban gazdag multon mereng, a másiknak, amelyik a művészetre mostohább ígértétű jövőt fürkészi, szintén ne kelljen a kétségbeeséstől eltorzulnia.

Rédey Tivadar.

KA NTÁROS PARIPÁK.

*Szeretem nézni a robogó paripákat,
hánykolódásukat, fejük vetését,
kényes lépésük, kapkodó patájuk
porzó országúton.*

*Csiklandja őket a fék, meg a kantár,
övező szíjjak, véresen tudnák
szagatni fényes, gondozott szőrük
sikos lapjairól.*

*Nélkülük milyen rohanók lennénk! —
ezt fujják gőzös orrllyukaik,
remegő izmuk ezt beszéli
s a fehér tajték*

*buggyanó leve: mily rohanás lenne
fék nélkül szabadon! erős tomporok
feszülő izma pattanón rúgna
távoli földre!*

*kirohanánk a világból talán!
... Igy pedig mások igáját lépik,
mutatják robotos napjaim képét,
szomorú sorsom.*

Pálffy István.

PARASZT.

(Folytatás és vége.)

HA MEG ő így, hát az asszony meg úgyabban. Pedig már szívből unta az egészet és szeretett volna egész testtel odasimulni az urához, széles-erős keblébe temetkezni és lábujjhegyen ágaskodni csókért. Csak egyet mosolyogna feléje és kitárt karokkal röpködne hozzá máris. De ha így meresztgeti rá a szemét, hát azért se. Meg nem is érti, mit gondol magában? Mit dühöng annyira? Hát nem őt választotta minden rokoni tiltakozás ellenére? Talán nem tehette volna, hogy a Berkess Fricihez megy, aki hetenként egyszer megkérte a kezét s a rokonok is erre nógatták folyton? Minő butaság, hogy most így nekivadul egyszerre s olyan modort vesz fel, hogy neki kell szégyenkeznie miatta. Belepirosodott, ahogy ezt átgondolta s érezte arcán az ura haragos, perzselő tekintetét. Csak azért is, még hevesebben belevetette magát a táncba, pedig már szinte irtózott a Berkess karjai között s nyirkos tenyerének érintésétől a hátán. Az meg ölelgette, szorongatta, derékig csúsztatta tenyerét s ujjai megsüppedtek a csipő fölött. No, de most aztán igazán ellöki magától, aztán mégis tovább mosolygott, a szeme is nevetett, kivillant a fogsora s olyan hangosan mondta, hogy az ura is hallja :

— Ejnye, Frici báró, fogjon meg jobban, hiszen kirepülök a kezéből. Miklós úgy beleszédült, hogy csaknem elvágódott haragjában.

— Zár-ó-rát csinálni — lehelte rekedten a vendéglős fölébe, aki mellette állt és gyönyörködve nézte ezt az uri mulatozást. Már Panni is táncolt az egyik húszárral s az intézőnét a szolgabíró forgatta.

— Nagyságos uram — szabadkozott a vendéglős — kettőig szól a záróra s még a szomszéd asztalnál is . . .

— Azt mondtam, bezárni.

A vendéglős gyulladásoz arca belezöldült a parancsoló hangra, de nem mert tovább ellenkezni.

— Értem én már a nagyságos urat — és hirtelen megértéssel hunyorgatott, aztán kigurult a söntés felé. Pár pillanatra elsötétítette a világitást s a kezeit dörzsölve, szabadkozva tért vissza : — Bocsánatért esedezem, de sajnos, zárunk már.

A cigányok abba hagyták a játékot. A táncoló párok ott álltak a terem közepén. A báró megpróbált vitába szállni a vendéglőssel, a többiek is ráhurrogtak, hogy micsoda dolog ez, tudomásuk szerint kettőkor van a záróra és ha nem, tessék akkor hosszabbítást csinálni. A vendéglős esdő pillantásokat vetett Miklósról a nagy zshivajból, hogy talán

mégis . . . kegyeskedjék megengedni . . . De onnan nem kapott semmi bátorítást, a sötét tekintet még fenyegetőbben megkeményedett, mire a vendéglős kurta, kövér karjait sajnálkozó mozdulattal kitarta, mint aki maga is egy véleményen van a hölgyekkel, urakkal, de nem tehet semmit. Hanem talán, ha a nagyságos úr, ha talán vele beszélnének, mutatott Miklóstra néma pillantása.

Dódi az ura felé fordult :

— Ezt maga csinálta.

— Záróra van — felelte az egykedvűen. Különben is elég volt már. Punktum.

A mulatságnak vége lett. Az urak a kabátokért nyúltak és össze-súgtak maguk között, hogy micsoda otromba viselkedés ez? A báró valami vigasztaló mozdulattal és az úri lovagiasság példálódzó gyöngédségével felsegítette Dódi kabátját. Hogy az most maga is összehasonlítást tehet az ura és egy igazi úr között. Dódi vékony ujjai haragos igyekezettel küzködtek a kabát gombjaival. Aztán hirtelen szétnézett az öltöződő urak között :

— Senki se megy haza ! — kiáltotta. — Valamennyien hozzánk jönnek. Ott nincs záróra. Mulatunk tovább !

És széles mozdulattal megindult a menet élén. Balról Berkess kapaszkodott szorosán a karja alá, jobbról meg a nagyobbik huszártiszt. Az intézőné a szolgabíró karján lógott, fojtott nevetéstől imbolyogva, mert igen tetszett neki az eset. A kisebbik főhadnagy elmaradt egy percre, a cigányokkal tanakodott valamin, aztán nagy csörtetéssel jött utánuk. Az intéző magányosan baktatott, botjával a járdát kaparszta és szeretett volna másutt lenni. Miklós leghátul ment a gróffal, közöttük Panni, aki meghitten kapaszkodott Miklósba és szótlan lépegetéssel tartotta vele a hosszú tempót. Ő volt az egyetlen, aki egész este Miklósnak adott igazat magában. Tamás gróf már előre látta, hogy a házaspár alaposan össze fog veszni s akkor Dódi, csupa dachból, mindent aláír, amit az ura ellenez. Elégedett mosolygás volt az arcán. Messze mögöttük, sötét kis tömegben, alattomosan húzódtak utánuk a cigányok. Miklós hátra se nézett, de érezte, tudta, hogy jönnek. Hát csak jöjjenek, de az ő házában ugyan nem fognak cincogni. Ma nem. Hiába okoskods, Dódi.

Mikor a ház elé ért a menet, Miklós néhány gyors lépést tett a kapuig. Aztán nagy robajjal felnyitotta. Hirtelen szembefordult a társasággal és gyors mozdulattal a gróf felé nyujtotta a kezét :

— Isten veled, Tamás bátyám.

A gróf vonakodva fogott kezét. Dódi egy pillanatig úgy állt a csoport élén, mint a hadvezér, aki rohamra gyűjtötte seregét. Aztán felkapta szoknyájának hosszú végét és a kapunak indult :

— Urak, utánam !

Miklós útját állta a küszöbön :

— Ne akard, Dódi, hogy goromba legyek.

— Hagyja, kedves comtesse — csillapított a báró, émelyítően édeskés hangon. — Hiszen látja . . .

Miklós vérig forralódott, főként attól, hogy ez a Berkes comtesse-nek meri szólítani az ő feleségét.

— Hogy a comtesse mit fog tenni — lökte oda nyersen — ahhoz nekem semmi közöm, de a feleségem azt teszi, amit parancsolok.

Már Dódiiban is lobogott a harag. Az ura elé egyenesedett dacos fejtetéssel.

— Ha meg így beszél velem, akkor én is azt mondom, hogy gróf Saáry Alice vagyok, igenis, akinek a tizedik dédöregapja is úr volt, vegye tudomásul.

Miklósnak kedve lett volna ellátni a baját, mint valami makrancos gyereket. De ahogy ott álltak előtte a többiek, gúnyosan le-sütött szemmel és főként a báró! . . . Még jobban elöntötte a harag

— Ha pedig Saáry grófnő, akkor rendben van. A grófnő mehet oda, ahova akar.

Beugrott a kapun és ráfordította belülről a kulcsot.

— Ennek már fele se tréfa — mondta a gróf, aki megszeppent attól, hogy másnap híre megy, hogy a botránynál jelen volt ő is, ami igen kellemetlen volna. Dódi meg ott állt a kapu előtt, döbbenten és elhülten a nem várt fordulattól. Már megbánta az egészet, a bárónak, aki valamit suttogott a fülébe és megérintette a karját is, olyan pillan-tással vágott végig az arcán, hogy az jobbnak látta rögtön hátra húzódni. Az emeleten kigyulladtak az ablakok. Dódi felnézett rájuk és meg-érintette a kilincset. De azt hiába nyomta, a kapu zárva volt. Leg-szívesebben sírni szeretett volna.

— Hagyd — s a gróf csillapító mozdulattal a vállát érintette — kiviszlek autón Katinka nénédhez s a további teendőket holnap majd közösen megtárgyaljuk.

A további teendőket úgy értette, hogy Dódi többé már vissza se menjen az urához. Ez a fordulat több, mint amennyit remélni mert volna. Most már ütni kell a vasat, amíg meleg. Ennek érdekében még az elutazást is szívesen elhalasztja, pedig egy nap is bőven elég a rokoni édelgésből. Dódi karjába karolt, hogy húzza magával.

Panni, aki sohase szerette a nagybátyját és kivált azóta nem, amióta a gyámja lett és mindent kifogásol, amit az apja soha setiltott, odahajolt Dódihoz és a fülébe súgta :

— Megőrültél Dódi? Csak nem fogsz elmenni?

— Azt teszem, amit akarok — de azért Dódi, nem mozdult a kapu elől. — Azt szeretném látni, hogy Miklós kizárjon innen. Engem, a feleségét!

Rázni kezdte a kilincset, de az biz csak nem nyílt. Akkor a kapufa fölé zúdult, két kis keztyűs öklével döngetni kezdte, rugdosta térddel, bokával s a kilincset is szakadatlanul rázta :

— Miklós, Miklós!

A házban fölriadt és összefutott a személyzet, de Miklós kiadta a parancsot, hogy senkise merjen kaput nyitni. Saáry grófnő menjen Saári pusztára, ez az ő háza itten. Azt bocsátja be, akit akar. Zihálva lobogott végig a szobákon. Lent egyre döngött a kapu. Hát csak döngjön. De azért a függöny mögül lesandított az ablakon és nézte, szegénykét ott lenn. Még véresre verdesi azt a csöpp kis kezét. Buta kis jószág. De akár hogy is van ez a lecke nem árt neki. Már a multkor is megmondta, hogy nem bánja, maga is szívesen elmulat néha, de azt nem tűri, hogy a báróval mégegyszer szóba álljon. Nem mintha féltékeny lenne, erre a nyiszgerre, de minden felperzselődik benne, ha ezt a szikkadt képűt látja. És már szívesen kaput nyitott volna, csak azt nem tudta még, hogyan tehesse, anélkül, hogy a férji méltóságon csorba esne abból. Aztán mentő gondolat jutott az eszébe, kinyitotta az ablakot és kihajította a kapukulcsot rajta:

— Panni, — kiáltott ki utána — te gyere haza!

És tovább leste a függöny mögül, hogy most mi fog történni? Panni már belépett a kapun, Dódi szenvedélyes mozdulatokkal magyarázott valamit, aztán egyszercsak megmozdult az egész társaság és beözönlött a kapun, Dódi után. Elsőnek a báró.

Már kihajolt az ablakon, hogy leüvöltsön: vissza, minden idegen vissza! Aztán gondolt egyet, szédülő aggyal végigrohant a szobákon, a férfiszobában leakasztotta vadászpuskáját a fegyvertábláról.

A vendégekben, akik beözönlöttek a kapun, fellángolt újból a jókedv, zajosan dobogtak fel a lépcsőkön, sarkanytúk, kardok csörrenetek, az intézőné nevetése élesen vált ki a hangmorajból, mint valami magasba dobott rakéta. Valamennyien Dódi comtesset ünnepelték, akinél nincsen snajdigabb asszony a világon s már valamennyien úgy szólították, hogy Dódi comtesse. A kisebbik főhadnagy a cigánnyal dicsekedett, hogy neki volt gondja arra is és most aztán olyan mulatást csapunk, hogy nem is lesz vége holnap estélig. A nagybögő, amint a lépcsőfoknak ütődött, megkondult, mint tompa harangütés. A cigányok pengetni és hangolni kezdtek az előszobában, az urak hangos jókedvvel vetkőzöttek, Dódi izgatottan pattogott vissza valamit Panninak, hogy most igenis megmutatja, csakazért is, nem vagyunk az őserdőben, tanuljon meg Miklós úgy viselkedni, amint urak között szokás. Berkess, aki még sohase volt itten, úgy intézkedett legelől, mint valami szállásmester, aki a megszálló csapatoknak csinál helyet és találomra, széles mozdulattal benyitott az egyik szárnyas ajtón. Aztán hirtelen megtorpant a küszöbön. Az arca krétafehéren elsápadt.

A lakás egymásbanyiló szobáinak legvégén, a fegyvertábla előtt állt Miklós. Az arca feszesen simult a puskaagyra, egyik szeme célzásra hunyorított, a másik élesen villant a keze fölött, melyben olyan mozdulatlanul feküdt az előrenyújtott puskacső, mintha beleöntötték volna.

A báró hátrább lépett. Aztán Panni is odalátott a báró válla fölött,

ijedt sikoltásra nyíló száján ujjai hegyével visszaütötte a kiáltást és remegve súgta a nényének :

— Dódi az Istenért! . . . nézd Miklóst. Valami örülséget akar tenni.

A báró már egészen félrehúzódott s az ajtó kitárt szárnyán Dódi is végiglátott az utolsó szobáig. Egy pillanatra maga is megdöbbsent, aztán fölvetette a fejét, a szemöldöke összehúzódott szigorúan és gyors, határozott léptekkel megindult a lakás belseje felé. Egyenesen az urának tartott, szembe a mozdulatlan puskacsővel. Az előszobában elhalt a jókedv csengése. Döbbsenten várták, hogy mi fog történni? Panni sírni kezdett, hogy az Istenért ne engedjék egyedül Dódit, menjen valaki utána az urak közül, Miklós aminő bősült, még megöli. Mért állnak, várnak, csak nem hagyják, hogy legyilkolja? Az urak szótlanul taszigálták egymást, de moccanni egyikük se mert beljebb, még a gróf se, aki halkán csillapította Pannit, hogy nem kell úgy megijedni, Miklós csak virtuskodik és különben is jobb, ha ilyen állapotban az asszony maga marad vele. A báró meg éppen elbujt a fejek sűrűje között, a nagybőgő mögé, mert a fene se tudja, hogy mi itt a vicc és mi a komoly? Aminő vadalak ez a dühödt paraszt, még képes közéjük lőni. Az intéző lassan taszigálni kezdte lábával az ajtót, beljebb és beljebb, míg az hosszú nyikorgással egészen becsukódott. Aztán hallani lehetett halk dörmögést, botorkáló lépteket a sötét lépcsőházban távolodva, kapunyitást . . . Mire Dódi visszanézett az előszoba felé, annak ajtaja már csukva volt és semmi nesz se hallatszott kívülről.

Akkor még közelebb lépett.

— Tegye már le — s ujjai hegyével ráütögettt a puska csövére. — És szégyelje magát.

Miklós nagyot fújt és a sezlontra dobta a fegyvert. A harag friss gőze már kifutott belőle s ami még benne maradt, az már csak halk dohogás volt. Szégyelte is az esetet. Ha nem a báróról lett volna szó, szívesen látta volna az egész társaságot. Dódi az oka, hogy így elvesztette a fejét. Nem lehet a véksőkig feszíteni a húrt. Ezt a Berkesst a legszívesebben hasba puffantotta volna. Mégis arcátlanság, hogy Dódi comtessenek meri szólítani az ő feleségét. A kocsmában meg a karját is fogta. És az a tánc . . . Újból nekimergesedett. Szétdobta lábait és a nadrágzsebekbe sülyesztette a kezét. Úgy méregette végig az asszonyt.

— És most felelj, ki vagy, Saáry comtesse, vagy az én feleségem?

Dódi tágra meresztette a szemét. Szeretett volna nagyot nevetni, de elkomolyította az arcát. Tetszett neki ez a nagy szál ember, az ő embere, aki olyan, mint egy óriás, erős és minden dolgában okos és mégis olyan buta, édesen buta, kis gyereknéha. Majd felfalja mérges nézésével és nem veszi észre, hogy ő már mindent elfelejtett s vad örömmel szeretne ugrani a nyakába. De hallgatott s a gyönyörködésnek elfojtott, asszonyos mosolya villámlott, foszforeszkált a szemében.

— Felelj! — és Miklós már a karját rázta.

Dódi válasz helyett elhúzta a kezét. Úgy nézett Miklósrá, mintha az meggyilkolt volna valakit. Aztán mezítelen karját vizsgálgatta, Miklós ujjainak kékülő helyét a fehér bőrön. Egy csöppet se fájt és az se bántotta, hogy nyomuk maradt, de azért fájós, duzzogó arcot öltött, nézegette, simogatta a karját, mintha védelmébe venné és vigasztalná a nagy durvaságért. Onnan ismét Miklósrá nézett, lesújtó pillantással és lebiggyesztette az ajkát:

— Goromba.

— Persze, ilyenkor goromba — felelte Miklós, de már elerőtlenedett a hangja. Úgy érezte belül, hogy csakugyan az volt. Oda akart nyúlni az asszony kezéhez azzal, hogy no várj csak, mindjárt meggyógyítom. Dódi azonban elmenekült az asztal tulsó oldalára. Köszöni, de nem kér az ilyen gyógyításból. Neki épp elég volt ez is. És különben is ne nyúljon hozzá egy ilyen ember, aki úgy viselkedett egész este, igazán úgy, hogy még kimondani is szégyen. Miklós meg már kérlelte és törtetett utána, de az asszony ügyesen szökdelt előre az asztal körül, a visszafojtott nevetésnek királynői szigorával arcán. Miklós már lihegve és dobogva rohant utána, aztán megállt, dühösen méregette a közöttük levő távolságot s már azon volt, hogy egyszerűen keresztüldobja magát az asztalon.

Akkor lépett be Panni. Megállt az ajtóban és az arca is belefehéredett az ijedségbe, amint így látta őket egymással szemben, áthevült arccal az asztal két végén, mintha az előbbi drámai jelenet folytatódna és Miklós csakugyan halálra kergetné az asszonyt.

— Mit akarsz? — rivalt rá Miklós, mérgesen amiatt, hogy megzavarták.

Dódi is kérdőn nézett Pannira és semmi rettegés se látszott a szeméből.

— A Tami bácsi jött vissza — mondta Panni még mindég kissé felindultan. — Azt mondja, hogy holnap elutazik s még okvetlenül beszélnie kell veletek.

— Velem ugyan nem — kiáltotta Miklós. — Micsoda idea ilyenkor akarni beszélni?

— No majd akkor velem — mondta Dódi s elindult a szalónba, ahol Tamás gróf várt már rájuk. Miklós is ment utána kénytelen-kelletlen. Morgolódt az ajtóig, hogy micsoda erőszakos eljárás, hiszen ő már mindent megtárgyalt vele, de Dódi már benyitott az ajtón és mosolygó szívéllyességgel üdvözölte a gróft.

Az, ahogy a két arca nézett, Dódi mosolygó arcába és a haragtól feldult Miklósrá, nyomban megállapította magában, hogy helyesen számított. Ezek alaposan összevesztek, ami a történetek után előre látható volt. Most elérkezett az a pillanat, amikor a legsímább elintézést kaphatja meg. Miklós majd tiltakozik s Dódi ész nélkül alá ír mindent csakazértis. Kitűnő ötlet volt, hogy néhány sarokkal odébb elvált a társaságtól és visszafordult ide.

— Rövid leszek — mondta Dódihoz intézve szavait és hosszan elismételte, amit már Miklósnak is mondott. — Az egész már csak formalitás — mondta végül. — Csak alá kell írnod ezt az egyezséget — és Dódi elé tette az ívet.

Miklós mohón lecsapott az írásra és csaknem összegyúrte széles tenyerében.

— Hát tudja mit Tamás bátyám — mondta nehéz lélekzettel — én inkább azt szimatolom, hogy pör lesz ebből és nem egyezség.

— Nono, azért még nem kell összegyűrnöd ezt az írást — és kiszabadította a papirost Miklós ujjai közül. Kissé eldőlt a karosszékben — Aztán meg mér is lenne itt pör édesegy Miklós öccsém?

— Hát csak azért édesegy Tamás bátyám, mert én se estem egészen a fejem lágyára.

— Ez mindenesetre szép tőled, csak azt nem értem, hogy mi következik ebből?

— Annyi csupán, hogy a szerződést nem fogjuk aláírni.

A gróf arca előkelően megkeményedett.

— Sajnálom, de ha így beszélsz, akkor kénytelen vagyok téged kioktatni arról, hogy a jelen esetben egészen mellékes, hogy a fejed lágyára estél-e, vagy sem. Nem te vagy az örökös, tehát nem te vagy az elhatározó fél. A feleséged meg fogja mondani, hogy mit akar és mit tart helyesnek.

Az előzmények után annyira biztosnak érezte magát, hogy már nyújtotta is a papirost és a töltőtollát is felcsavarta:

— Dódikám — s a hangja tüntetően rokoni volt — légy szíves itten aláírni.

Miklós előredőlt és úgy figyelte, hogy mit fog tenni Dódi. El volt szánva, hogy ha kell a tollat is kicsavarja a kezéből. Még akkor is, ha azután itt hagyja és nem is jön soha többé vissza. De azt senki se mondhatta el róla, hogy olyan férj volt, aki nem tudta az asszony érdekeit megvédeni.

Dódi azonban nem nyúlt az írás után. Alig is figyelt oda az egész idő alatt, amíg Tamás gróf magyarázott. Titkon az ura felé sandítgatott és élvezte, milyen szép és okos az arca, amint minden szóra les, mint valami ugrásra kész párdúc. Milyen jó lenne, ha már elmenne Tami bácsi, ezekkel az unalmas írásokkal s ők ketten... Lehúnyta a szemét és mosolygott hozzá. A gróf már nem tudta hányadán van vele. Aztán Dódi felnézett rá, mintha csodálkoznék, hogy még mindég itt van:

— Jaj Tami bácsi, én semmit se értek az egészből.

— Nem érted? No várj fiam, elmagyarázom mégegyszer.

De nem folytathatta. Miklós felállt és eléje lépett:

— Kár minden további szóért. Itt ez a leltár hamis — felkapta az asztalról és tenyerébe gyúrta a papirost. — Talán beszélénk előbb a tízszoros igazgyöngyről...

És fenyegetően nézett a gróf szemébe. Azt mintha mellbe ütötték

volna. Szeretett volna erélyesen visszafelelni, de gyorsan felmérte Miklós széles vállát és gyámoltalan zavarral Dódihoz fordult, mintha tőle várna még segítséget :

— No de ez a hang? Egyenesen példátlan. És te? Egy szavad sincs az ellen, hogy a férjed így beszél velem?

Dódi mosolygott és a vállát vonogatta :

— Mit tegyek veled, ha ő már egyszer ilyen. — Hirtelen elnevette magát. — Ilyen paraszt...

Miklós egy pillanatra meghökkent, de ahogy az ingerkedően mosolygó szemekbe nézett és a kitárt karokra, melyek a békülékenység sóvár mozdulatával nyúltak feléje, egyszerre megértett mindent, már maga is nevetett és fölnyalábolta az asszonyt a karos székből csaknem a feje fölé :

— Mit mondtál? Mi vagyok én? Mit mondtál?

Dódi nagyokat kacagott a magasban, az este minden vihara és torzsalkodása bő kacagássá oldódott fel a torkában, mint hegyek között csobogó patakká hosszú tél után a hó. Két kis öklével puhán ütögette Miklós fejbübját és játékosan ismételte :

— Paraszt, paraszt, paraszt.

Az meg két karjában a könnyű asszonyi testtel, futni kezdett a szobákon át. Mintha végső feszültségben valami rettentő súlyos kéreg pattant volna meg a szíve fölött. Ez az ő asszonya, ez az övé! A harag jégteste felolvadt s kábító melegség hömpölygött át az erein. S amint vitte magával az asszonyt, mind halkabban zümmögött feléje : Mi vagyok én, mi vagyok én? S a tréfás nevetés is egyre halkabb válaszokkal csobogott vissza : Paraszt, paraszt, paraszt.

A gróf ámulva nézett utánuk, egészen addig, míg az utolsó szobáig értek s az ajtó is becsukódott mögöttük. Akkor ő is fölkel. Összeszedte írásait és a zsebébe gyúrta. Bosszús volt, mert ezek után új egyezséget és új leltárt kell csinálnia. Az előszoba sötét volt és sokáig tapogatódzott, mire előkerült valaki és kibocsátotta a kapun. Fölnézett az emeletre, ahol akkor aludt el az utolsó ablak is. Darabig elnézte haragosan, összevont szemöldökkel, aztán elindult a hajnalodó város felé.

Arra gondolt, hogy amíg ez az erőszakos paraszt a Dódi ura, addig azzal úgylátszik nem lehet boldogulni.

Szitnyai Zoltán.

GONDOLATOK A TRAGIKUMRÓL.

NINCS még egy esztétikai jelenség, esztétikai minőségváltozat, mely annyira izgatta, ingerelte volna az emberi szellemet, a lényeg megragadására törekvő értelmet, mint a — tragikum. Aristotelestől Volckeltig, Kölcseytől Péterfy Jenőig és Pauler Ákosig minden kor elmélkedő akarata kinyilatkoztatta a maga hitét, meggyőződését ebben a kérdésben. És még sincs nyugópontrajutás és nem is lehet. . .

Az esztétika nem tudomány, amelynek művelésében az egymást felváltó nemzedékek az elődök felismeréseit helyesbítve, lépésről-lépésre közelebb kerülnek az igazsághoz. Az esztétika a gondolkodás művészetének, a filozófiának egyik legszebb tartománya, ahol művészi gondolatszerkezeteket alkot az elme, amelyekben felszárnyal a kifejezhetetlen szépségek kék távolai felé, vagy ahol az elvont fogalmak színes köveiből titkos értelmű épületeket emel, amelyek nem az ember, hanem a misztikus megsejtések lakásai. A filozófia és kategóriáinak egy-egy nagy rendszer-ténye nem érvényteleníti elődjét: vannak, léteznek egymás ellenére, mint az időtlen szobrok, — ami esetleg elavul bennük, az már a mulandó tudomány, mely él és folyton megújítja sejtjeit. (Kant miatt nem avult el Aristoteles, sem Platon, mint ahogyan Wagner nem érvényteleníti Mozartot, vagy Michelangelo Pheidiaszt.)

Ha végigtekintenők a tragikum elméletének történetét, itt is azt látjuk, hogy a filozófusok, esztétikusok, dramaturgok és színházi emberek mindegyike, aki ezzel a bonyolult kérdéssel foglalkozott, kora, világnézete és egyénisége (nemzetisége, műveltsége, temperamentuma, eredetisége stb.) szerint ítélte meg ezt a kérdést. Nem lehet közös nevezőt találni az elméletek e bábéli zavarában. Ha vannak is néhol feltűnő egyezőségek, a különbözőségek döntőbbek a szellemi igazságkeresésnek ezen a tornáján. Sokszor körüljárták már ezt a sokarcú problémát, mégis mindig akad új vonás, amit egy-egy új kor friss-szemű embere észrevehet majd. Talán azért ez a mindig megújuló elégedetlen kutatás, keresgélés, mert csak embertyit, önmagunknyit meríthetünk ki a problémák végtelen vizeiből és a lélek merőkagylója annyiforma, ahány ember van, mint ahogyan nincs két egyforma falevél sem . . .

A tragikum mibenlétének felismeréséhez tehát nem vezet el az eddigi elméletek elemzése és azok látszólagos továbbfejlesztése, kijavítgatása a mi korunk esztétikai világnézetének megfelelően. De ugyanilyen meddőnek érzem azt a módszert is, mely a drámai művek százainak szerteboncolása, szétszedése útján akarja ezt a kérdést korszerűen megoldani. A tragikum végérvényes definíciója sohasem közelíthető meg a művekből kiindulva, a drámákban megnyilatkozó eseteit vizsgálva, mert az, hogy milyen irodalmi alkotások alapján kívánunk ítélkezni, már egy előzetes kiválasztás eredménye. A szelekciót pedig akár tudatos, akár tudattalan elv alapján végezzük, szükségszerűen annak az elvnek apriori érvényesítése lesz, amit a kiválasztott művekkel be akarunk bizonyítani. Mi dönti azt el, hogy mely művekben nyilatkozik meg legtisztábban

és legteljesebben a tragikum? Sem az autoritativ példák elemzéséből kiinduló abstraháló módszer, sem akár a legnagyobb vizsgálati anyagra támaszkodó pszichológiai módszer (Volkelt), nem nyújt biztosítékot arra nézve, hogy akár csak átmenetileg is, de megragadtuk a mi szempontunkból legteljesebb igazságot, mely lényegében az értelem hideg ujjával megfoghatatlan, mint a fény-sugár . . . E sorok írója körülbelül úgy érez és gondolkodik ebben a kérdésben, mint Schiller, aki azt írta egyik levelében Goethenek: «Nem tagadhatni, hogy az érzés a legtöbb emberben helyesebb nyomon jár, mint az okoskodás; csak a reflexióval kezdődik a tévedés».

Ezek a gondolatok a tragikumról nem rendszeres elmékedések eredményei: úgy villantak meg leírójuk agyában, mint ahogyan a villám lecikázik az égből a földre. A kéz csak engedelmesen leírta őket, mint ahogyan a felhők külsőlése rárajzolja cik-cakos útját a fényképező-lemezre. Tudjuk jól, hogy a felhőknek messze földek felett kell vándorolniuk, míg terhessé duzzadnak. Így száll el a lélek is sok-sok könyv, dráma, színházi előadás színes tájai felett, a «földről» felszálló élmény és emlékpárákat mind magába gyűjtve, hogy egy kiszámíthatatlan napon kidördüljön belőle a Gondolat . . .

* * *

Éppen ezért nem érezzük paradoxonnak «definícióval» kezdeni: A tragikum erős feszültségviszony, mely egyrészt az elméretezett lélekalkatú, az átlagnál intenzívebb létezésű tragikus hős-egyen, másrészt a normális embertömeg közt fennáll és amely feszültségviszony cselekmény formájában úgy robban ki, hogy a szociális értékű lélekrend megsemmisíti az átlagból kitörő, szertelen hőst és diadalra juttatja a hétköznapi, átlag világrendet! . . .

Mit jelent ez?

A tragikus hős felfokozottan, az emberi átlagnál sokkal intenzívebben éli át az érzéseket, a létezés belső tényei meghatványozottan feszülnek lelkében, valami lázas szertelenség ég benne. A tragikus hős túltör a hétköznapi élet szűk érzéskeretein: benne minden az emberi mértékeken felüli kiáradásra lázad. A cselekvő ember a tragikus hősben ostromolja a határtalant: benne álmódja a maga szerelmét, önzését, nagyravágását, összes hajlamait, indulatait, vágyait külön-külön, mind emberföltre, teljessé. Az élet gyakran dob felszínre olyan kiváltságos lelkeket, akik egy tragikus sors elrendeltségét hordozzák önmagukban. A költészet ezeket a hőssé avatásra alkalmas egyéniségeket megtisztítja az élet, a valóság zavaró kísérő jegyeitől és tragikus prototípusokká stilizálja őket.

A földi élet azonban csak a középszerűt tudja elviselni, mert minden túlzó megbontja az élet rendjét: a szertelenség veszélyezteti a szociális harmóniát. A közösség léterdeke az egyének összehangoltságát követeli. Egyfelől áll tehát a tragikus hős, akiben a tömeg a maga életérzéseit testesíti meg felfokozott formában, tehát a hős bizonyos értelemben vágyteljesülés, másfelől áll a normális életrend, a középszerűség nyugalma, a megalkuvások békéje. E két belső erőtevényező minden emberegnyében lappangó konfliktusát a tragédia tudatosítja. A tragédián keresztül lesz világossá a nézőben egyrészt a vágy az intenzívebb létezés, élménykiélés után, másrészt a hétköznapi zajlásmentes, körülkorlátozott élet szürke öröme. Ezért van az, hogy vágytalan koroknak nincsenek tragédiái, tragikus hős ideáljai. Ha az emberben nem lappanganak emberföltre vágyak, törekvések, indulatok, hanem már eleve megalkuszik (pl. Ekdal), a kompromisszumból sohasem állhat elő feszültségviszony egy

felfokozott életérzésű és a normális világrendet megváltoztatni akaró hős és a normális világrend között. Tehát nem jöhet létre tragédia, mert éppen ez a feszültségviszony a tragikum forrása.

A tragikus hős tehát életérzéseinek fokozott intenzitásával válik ki a többi ember sorából, akik az átlag életérzést képviselik. Nem etikai értelemben kiváló tehát, csak felfokozottabb ember. Az életérzések normálison túra fokozottsága gyakran etikai konfliktusokba is sodorja ugyan a hőst, azonban ez sorsának már nem oka, hanem következménye. (A bűn, a vétség tehát nem lényeges mozzanat . . .) Az abszolút bűnös, a gonosztevő ember sem azért nem tragikus hős, mert a tragikum lényege ezt kizárja, hanem mert a bűn nem alap-életérzés megnyilatkozása, hanem már következménye valamilyen törekvésnek.

Vannak törekvések, amelyeknek intenzívebb volta objektíven érzékelhető és vannak mások, melyeké viszont nem . . . Vannak átélések, amelyek akár normális, akár fokozottabb formában csak szubjektív együttélés formájában követhetők, de bizonyos eseménysorozat révén nem érzékeltethetők. Ezért például az erotikus élmény csak olyan korszakaiban «témája» a színjátszásnak, amikor a tömeg aktíve velejátszik a színésszel (misztérium-orgiák). Nagyravágyás, féltékenység stb. életérzés-elemek intenzitása azonban kibontható cselekménnyé. Nem minden életérzés felfokozottsága fejezhető ki tehát drámailag, hanem csak azok, amelyeknek nem az Én az intencionális tárgyuk. Rajtunk kívülfekvő pont kell, hogy a cél legyen. A felfokozott ember és a világ, e világ törvényei, a közepszerűség által biztosított rendje adja a tragikum feszültségét.

A feszültségviszony tragikus feloldódása : a hős bukása, mely a rendet, a közepszerűt, az átlagot juttatja diadalra a parttalan áradású egyéni érzésekkel, törekvésekkel szemben. A tömeg egyrészt rokonszenvvel kíséri szertelen hőse sorsát, hiszen az ő rejtett vágyai vívják harcukat a normális mérték fölé való emelkedésért, másrészt megnyugvást kelt bukása, mert a mértéktelen indulatok, érzések, vágyak hordozójának megsemmisülésében a saját kollektív létérdekeit látja biztosítva. A világrend győzelme oldja fel a konfliktust és tisztítja meg a nézők lelkeit a parttalan vágyaktól, indulatoktól. A hős bukása nem mindig kell, hogy halállal járjon. A felmorzsolódás is tiszta tragikum, csak a dráma műfajában sürítetlenségénél fogva ritkán alkalmazható. (A felmorzsolódás magyar tragikum . . .)

A görög végzet-dráma csak látszólag mond ellent ennek a tragikum-elméletnek. Ha a legsajátosabb görög tragikus hőst, Oedipust vesszük, benne is felfedezünk egy szertelen erejű törekvést, vágyat, azt, amit Freud e hős után Oedipus-komplexumnak nevezett el, csakhogy ez nem a tudat fölött háborog, mint Shakespeare hőseinek indulatai, hanem a tudat alatt. Oedipus öntudatlanul hajtja végre egy rettenetes tudatalatti vágy parancsszavát. A tudat : a rend, a törvény akarója ; a tudattalanba van leszorítva az a szertelen szenvedély, melyet nem tűr az élet. A rend megsemmisíti a szertelent : az önmagára eszmélő Oedipus önmagát. Egy személyben van egyesítve a két örök emberi törvény : az életérzések korlátokat nem tűró akarata és az életrend, a szociális élettörvények tisztelete. A tudattalan tudatosodásával az utóbbi arat győzelmet, de ehhez önmagát is meg kell félig (megvakítás) semmisítenie ! Itt a halál abszolút nihilizmust jelentene, mert a szociális ember elpusztulását is jelentené. Sophokles Oedipusa így lesz a világirodalom egyik legtökéletesebb tragédiája, mert nemcsak azt mutatja be, hogy bizonyos életérzések korlátlan intenzitása szükségszerűen önmagában ég fel, pusztul el, az élet nem tűrvén el a határtalan expanziókat, hanem azt is, hogy a szociális érdek, a törvény, a rend

győzelme szomorú győzelem. Önmegcsonkulással jár! Igaz, hogy nem lehet felfokozottan élni, de ez az intenzitásnélküliség fél-embert, roncs embert tud csak tovább éltetni.

A tragikus feszültségviszony nem vezet konfliktusra, ha a hős önként aláveti magát a vele szembenálló erő túlsúlyából következő sorsnak (Zrinyi; Viola Paul Claudel «L'annonce faite à Marie» c. misztériumában; stb.), vagy ha korlátlanul kiélheti a felfokozott életérzés-elemeket és azok önmagukban lobbannak el, anélkül, hogy ellenállásra találnának (ókori misztérium-orgiák). A kollektív színjátszás tavaszi korszakaiban a közösség vele éli a hőssel a korlátlanra fokozott érzéseket. A rend és élettörvények megszilárdulása azonban gátakat emel a szertelenségre törekvésnek, szétválik a kiválasztott egyén és a tömegember, akit immár a színész képvisel a színpadon. A közönség így a maga ellentétes irányú élettörekvéseinek, érzelmeinek harcát, konfliktusát szemléli, szimbolikusan akció formájában a térbe vetítve a színpadon. A saját legszubjektivebb és legörökebb problémáira ismer a játékban. Az az író, aki csak egy bizonyos korban lehetséges konfliktust érzékeltet meg, divatjamult lesz gyorsan. A zseni az ember időtlen konfliktusait tudatosítja a tömegekben.

A «kultusz» egy nagy törekvést jelent az emberi kultúrákban: áttörni a valóság korlátait és egy magasabb létszférát ostromolni meg. A költő az intenzívebb életérzésű drámahősben objektiválja testté, élő és cselekvő alakká ezt a törekvést, mert az ismeretlen, félelmes életfölötti világ sorsviszonylataiba csak úgy pillanthatunk bele, ha mindent meghatványozunk magunkban. E magasabbrendű, misztikus világ létformájának teljes átélése azonban túlmegy az emberi szellem átélő, megismerő képességének határain. A valóságfölötti teljesebb létezés nem tűri a leleplezést. A tragikus és komikus hősben hull újra és újra vissza önmagába, a túlra tekinteni akaró ember, hogy újra és újra megkísértse az elérhetetlen, a kifejezhetetlen kifejezését. Közben egy-egy viszonylata pillanatra feltárul, megvilágosodik, megvillan az emberfölötti lét-törvényeknek. Ezt a megvilágosodást az igazi költő éli át és tudatosítja a tömegben. Ezért jelenti a költő a kultusszal való egyetlen összefüggését a színjátszásnak.

A tragikumot tehát előbb a tragédia alkotója éli át és ez átélését formába öntve, az alkotásán keresztül azután a közönség. Ha az íróban nincs meg a vágy az emberfölötti szerelemre, nagyravágyásra stb., ha nincs meg benne a szertelen szenvedélyek végzetessége, a feszültségviszonyt sem érezheti. Shakespeare, mint minden zseni, korának keresztmetszete, igazi renaissance lélek: ő Macbeth, ő Rómeo, ő Lear és ő III. Richard... A saját emberfölötti életérzését objektiválta alakjai roppant sorába. Mesterségesen, írói szándékból tragédiát írni nem lehet, — ide hatalmas érzés-intenzitás kell. Külső műfogások, ok-okozat másolgatások sokkal gyengébb eredményt adnak, mint például egy eklektikus regény, vagy lírai vers...

A tragikum egyrészt nemzetfölötti, mert a tragédia legtöbbször örök emberi alapérzések sorsát foglalja akcióba, másrészt nemzeti, mert e feszültségviszony formája függ egy-egy nagy emberközösség ilyenirányú diszpozíciójától: hogyan éli ez vagy az a faj ezeket a tragikus elrendeltségű indulatokat?... Vannak a tragikum átélésére alkalmasabb nemzetek és vannak antitragikus lelki strukturák, amelyek eleve feloldják ezt a konfliktust. Ilyen például az orosz lélek! Ezenkívül koronkint áradhat, vagy apadhat, sőt teljesen el is tűnhet ez a tragikus életérzés, aszerint, hogy a közítélet hogyan bírálja el az ember lelki következetességét és vajjon tragédiává tornyosítja e konfliktusait, vagy pedig a megalkuvások mocsarába fojtja...

A magyar lélekben roppant indulatok lappanganak, amelyek azonban csak néha szikráznak tragédiává, mert nincs kitartóerejük egy sorozatos cselekményben való megmutatkozásra. A magyar élet tele van torzóként meredő tragédiákkal, melyeknek teljessé alkotott kifejezése azonban hiányzik. A második magyar tragédiát Katona után az fogja megírni, aki magában lelke legmélyéig átélve a roppant magyar életakarat heroikus lángolását és tespedt közéletünk minden lángot elfojtó mocsárlevegőjének gyilkos atmioszféráját, kiáltó hangot ad egy szertelen szenvedély nagy elhullásának és a megalkuvó hétköznapi tengődés gyászos győzelmének!

És ha ezt egy zseni valaha megírja, ez a dráma lesz az irodalomtörténelem legszomorúbb, legkeserűbb tragédiája! . . .

Németh Antal.

RÚTARCÚ LÁNY.

*A vonalak groteszk érdessége
ennek az elrajzolt kicsi arcnak
egyellen futó érdekessége.
Semmit sem sejtet; nem mond nyíltan
csak egyegy nyíló kis mosolya, melyben
eltemetett leánysága kivillan.*

*Az ajkak fájdalmas íve lankadt,
ki nem szívároghat áruló faj
köztük, oly szorosan tapadnak.*

*A fülekből kihull halk csaló bók;
e lány különös végzetességgel
mindenben már eleve csalódott.*

*A tűnő tavaszok is zsibbasztják,
életén kényszerű tehernek érzi
a változások farsangi maszkját.*

*Neki mesét sosem mesélt még
Rómeok sejtelmes baritonja
csupán bús mostohája: a Kétség.*

*Gyér örömkön lemondón lép át,
ha titkos vágyban, gondolatban
nőni érzi a bűn árnyékát.*

*Mimóza lelke valószínűtlen tiszta,
mert lépten-nyomon a csalódások
kristályosító vizét issza.*

*Nincs hódolója, nincs irigye,
a máriás érintetlenség
önkéntes árvasága: frigye.*

*A Dúsak lakának ő lázár-szegénye
— ki mindentől elesett —
Ó szegényke . . . szegényke!*

Széfeddin Seſket bej.

KITŰNŐ ANGYALOM.

AKKOR este nem tudtam elaludni, pedig álmos voltam. Kint lihegett a nyár. A házak kőteste tikkadtan lehelte a forró párákat. A paplan úgy körülölelt, mint a láng. Fájt a fejem. Idegeim a szakadásig feszültek. Nyugtalanul hánykolódtam és dühös voltam önmagamra. Erőszakkal lehúnytam a szemem és szoritottam a virrasztástól fájó szemhéjakat, hogy csak azért is elalszom. Hiába. Mégis elkerült az álom.

Elgondolkozva hánykolódtam a fehéren izzó párnákon. A feleségemre, az én kitűnő angyalomra gondoltam, ki harmadnapja utazott haza a mamájához és tegnap írt először. Ugyan hogy telnek napjai? És hogy szánta rá magát az útra? Ez a nagy kérdés. Hat éves házasság vagyunk és eddig minden évben elhatározta, hogy hazamegy. Olyankor végigjárta az összes üzleteket. Leszedette a polcokról a selymeket, felpróbált minden betyáros kis kalapot, lepkekönnyű cipellőt és be is vásárolt alaposan.

— Csak nem mehetek úgy haza, mint egy ágrólszakadt, — mondogatta.

Mikor aztán mindent beszerzett, jeleneteket rendezett. Összeveszett velem és itthon maradt.

— Jók lesznek ezek a rongyok itthon is, — magyarázta ilyenkor és a szekrényeibe rakva mindent, végérvényesen lefujta az utazást. Ez így ment hat éven keresztül.

Az idén, nem tudom milyen különös csoda folytán, komolyabb fordulatot vett az ügy. Imádott hitvesem először is beszerzett egy akkora bőröndöt, mint egy fiáker. Külön rekeszek, bejáratok, csillogó záruk feszengtek a lakkbőrön minden irányban és mikor két ember felhozta, a szobaajtó mindkét szárnyát ki kellett nyitni, hogy becipelhessék.

— Ugye, csinos kis táska? — csicseregte kitűnő angyalom.

— Csoda, — lihegtem az ajtó mögül, mert a szobában mozdulni alig lehetett. — Remek. Ez nem is annyira kis táska, mint inkább egy helyes kis retikül.

Ettől kezdve hajnalpirkadástól lámpagyújtásig azzal szórakozott drága hitvesem, hogy a kabátjait, ruháit, cipőit, kalapjait ezerféle változatban ki- és berakosgatta a fiákerbe. Természetesen az én közreműködésemmel.

— Ez már nem tréfa — gondoltam a nagy készülődés és az újból

megismétlődő bevásárlások láttára és igazam is lett. Egy szép napon, mikor már a fiáker száztizedszer lett csordultig rakva és mikor már az orgonák is rég elhaltak a kertben, egyetlen szerelmem így szólt hozzám.

— Hazamegyek. Mit szól hozzá?

Odavittem neki a ruhakefét.

— Tessék.

— Minek ez? — csodálkozott.

— Megbeszéléseink vége rendesen az, szívem, hogy hozzám vágod a ruhakefét. Kezdjük mindjárt ott. Ne az utazásnál.

— De most komolyan megyek.

— Amint óhajtod, kérlek alássan.

— És soká maradok. Három hétig.

— Kérlek.

— Már írtam is a mamának.

— Nagyszerű, — tapsoltam.

Eddig minden szavamra úgy vigyáztam, mintha főtárgyaláson lennék. Mégis rémulten vettem észre, hogy kitűnő angyalom arca elborul, mint jégeső előtt a nyári ég. Szeme úgy hányja a szikrákat, mint egy köszörűkő és a kefe repülésre készen áll bájos tenyerében.

— Minek tapsol és minek örül maga tulajdonképpen annyira? — csicseregte búvösen.

— Én örülök? — sóhajtottam és hirtelen olyan keserves arcot vágtam, mintha a legjobb barátom ravatalánál állnék. — Nem is örülök és nem is tapsolok. Inkább sírok. Siratlak fiacskám téged, hogy elutazol.

A szilvakék szemcsodák megkönnyebbülve forogtak a selyem pillák alatt.

— Azért mondom. Vegye tudomásul, hogy reggel hatkor utazom, — rebegette bájosan.

— Amint gondolod, egyetlenem.

— A leányt el kell küldeni kociért.

— Természetes. Azonnal küldöm, fiacskám, — ugrottam fel szolgálatkészen és örültem, hogy ilyen barátságosan ér véget eszmecezerénk. De alig fogtam meg a citromszínű kilincset, a kefe úgy zúgott a fülem mellett az ajtónak, akár egy ficánkoló gránát.

— Brummm !!

— Betyár! — fuvolázta egyidejűleg kellemes hangján kitűnő hitvesem. — Milyen szívesen hozatja a kocsit. Csakhogy útra tehessen és megszabaduljon tőlem. De azért sem megyek! Itthon maradok!

Nem szeretem az összeszólalkozást. Különösen utálok a hangos értekezéseket. Most is lassan szóltam vissza az ajtónyílásból és bátran, tudva azt, hogy újabb kefetámadástól nem kell tartanom.

— Szívem, te féltékeny vagy, azért nem mersz elmenni.

— Haha, ismerlek jómadár — hörögte vissza rokonszenves hangján. — Ismerlek.

Kis idő múlva becsöngette a leányt.

— Marcsa! Reggel félhatra hozol egy kocsit.

— Igen.

— Azért is elmegyek. Ilyen alakkal nem maradok egy fődél alatt, — turbékolta.

És el is ment. Csak azért is. Hat év óta először.

Az állomáson komolyan viselkedett. Nem kiabált és nem értekezett. A vonat lépcsőjén pedig felébredtek benne a nemesebb érzelmek. A nyakamba borult, mint egy szerelmes süldő leányka. Kétszer megcsókolt és a fülembe súgott.

— Irsz, úgy-e?

— Minden nap.

— Az kevés. Irj minden nap délelőtt is, délután is.

— Irok, drágám.

— És ne állj szóba senkivel, míg odaleszek. Megigéred?

— Meg, angyalom.

— Különösen nőekkel ne. Szervusz.

— Szervusz, — súgtam vissza és megcsókoltam négyszer. — Légy nyugodt.

— Szilvakék szeméből ekkor nagy ezüstcseppek gördültek alá és zokogott.

— Isten veled.

— Isten veled, — suttogtam ájtatosan én is.

A pillanat fenséges és megható volt. Mindketten megilletődve álltunk. A búcsú fájt és valami összeszorította szívünket. Éreztük, tisztán éreztük, hogy minden ellenkezése és keferepültetés dacára is a nagy pillanatokban összedobban a szívünk és vannak közös érzéseink, amelyek a lélekből válság idején maguktól előtörnek. Ime, most is, a válás fájó pillanatában vért sír a lelkünk és a zokogás jajszava tölti be minden porcikánkat. A szeretet vergődik vonagló ajkunkon és a kín némasága sóhajtozik körülöttünk.

Az ünnepélyes csendet sokára törte meg kitűnő angyalom.

— Aztán vigyázz magadra, vén betyár, — mosolyogta könnyeit törölgetve.

Mire érthette ezt a kedves megjegyzést, nem is sejtem. De tudva azt, hogy a kefe most nincs a közelben, nem maradtam adós a válasszal.

— Te is vigyázz, gyönyörű.

Tovább nem cseveghettünk. A vonat, mint valami vén, morcos medve, megrázkódott. Morogni kezdett. Nagyot fujt. Orrlyukaiból forró gőzt lövelt és méltóságteljes cammogással elindult hosszú útjára. A kanyarodónál előre tartotta hegyes orrát és megnyulva, lelapulva mászott a távol kékségébe.

Kitűnő hitvesem szomorúan rázta felém az egyik ablakból zsebkendőjét. Én is integettem neki, a kalappal. Amíg csak láthattam, bámultam a fekete szörnyeteg után, mely most már úgy mászott a föld hátán, mint egy pipázó, füstös hernyó. Aztán lassan elindultam haza.

Kora reggel volt. A város még álmosan nyujtózkodott és halk zsongással ébredezett. Mit csináljak ilyenkor? Hisz a hivatalban talán még takarítanak. Leültem és megírtam első levelem.

«Édesem, üres a ház nélküled, egyre rád gondolok . . .»

Délután írtam a másikat.

«Itthon ülök, drágám, senkivel nem állok szóba. Minden gondolatom te vagy . . .»

Másnap jött a válasz. Kitűnő hitvesem drága karmolása.

«Vigyázz magadra, jómadár.» Ennyi volt az egész.

Ez tegnap volt. Délelőtt. Hivatal után hazajöttem. Bezárkóztam, olvasgatással, a kert rendezésével töltöttem az időm. Nem mentem sehova. Nem álltam szóba még férfiakkal sem. Sem tegnap, sem ma. Úgy éltem, mint a remete, csak azért, hogy ha hazajön, ne foghasson rám semmit és ne kínozzon a féltékenységgel. És így is élek ezután, három hétig. Míg csak haza nem jön. Ez az elhatározásom.

— Igen, — mondogattam félálomban. — Így nem lesz rám féltékeny.

Az óra egyre ketyegett.

Aludni még most sem tudtam. A forróság nem enyhült. Az udvar és a házak kötelete még mindig lehelte a tikkasztó párákat. Ekkor történt, hogy valami megreccsent kint és amint felpillantottam, láttam, hogy az előszoba üvegablaka előtt karcsú árny surran el. Nem láttam tisztán, férfi volt-e, vagy nő, mert a hold akkorra fekete felhőkendőbe takarta fényes arcát és minden összeolvadt. A zúgó diófa, a szomszéd ház tűzfala, az ellankadt virágok tintatengerben uszkáló szörnyetegekké változtak, melyek közt elveszett a fekete alak. Azt azért észrevettem, hogy az árny az előszoba ajtóhoz terpeszkedett. Árnyéka ijesztő foltként vetődött egy pillanatra az ajtó fehér függönyére és a kilincs nyöszörögve megrezzent.

Lábujjhegyen odamentem. Oldalt álltam és a csipkefüggöny rostalyúku bőrén bámultam ki a sötétbe.

— Ki lehet az?

A hold még jobban bebugyolálta fekete felhőkbe az arcát. A szobában egyet ütött az óra. A sikoltásig ideges remegésbe úgy bömbölt bele a szava, mint közeli, durva gongütés. Az utcán kocsi robogott. Nyers zörgésétől nem figyelhettem tovább a leheletgyöngye zajt. Félrehúztam óvatosan a függöny szélét.

— Ki lehet kint?

Kimeresztettem a szemem. Szinte erőlködve néztem kifelé. Sajnos, kint szuroktenger úszott a földtől az égig és nem ismerhettem fel késői látogatómat. Ki lehet? Férfi, nő? És mit akarhat? Talán betörő? Nem tudtam hamarjában megállapítani.

Félni nem volt okom. Az ajtó erős. Magam zártam be az este. Azonfelül az éjjeli-szekrényen a revolver. Néhány ugrás csak és a kezemben van.

Halk kopogtatás hallatszott. Kiszóltam.

— Ki az?

— Nyissa ki az ajtót, — mondta egy elfojtott hang.

Hátrább húzódtam. A hang halk volt, de erélyes. Így csakis betörő beszélhet, akinek szintén revolver van a kezében. Félre akar vezetni, azért suttog és ha kinyitom az ajtót lelő és kirabol.

A szobában most haldoklott az óraütés. Az utcáról egyre gyengébben szűrődött be a kocsirobogás távoli zaja. A kopogtatás gyorsabb és türelmetlenebb lett.

— Nyissa ki az ajtót.

A hang gyöngye volt, mint az ibolya szára és női. Meglepődtem tőle.

— Hogy jöhet hozzám nő ilyen időben? Ki lehet? Fogalmam sincs. Mindenesetre jó lesz óvatosnak lenni. Mert ha ez kitudódik, botrány lesz. Vége lesz a családi boldogságnak. A feleségem egyenesen megöl, ha hazajön.

— Kicsoda maga kérem és mit akar? — szóltam ki óvatosan.

— Látni akarlak téged, jómadár, — csicseregte egy ismerős hang és lábak kocogtatták az ajtót. — Eressz be, mert betöröm az ajtót!

— Ez más nem lehet, csak ő! — riadtam fel hirtelen.

Az álom úgy kiugrott a szememből, mint egy jól eltalált tenniszlabda. Egy pillanat mulva szélesre tártam az ajtót. Átöleltem őnagyságát és úgy csókoltam, ahogyan három napi távollét után csókolhatja feleségét egy szerelemből nősült férj.

— Szervusz édesem, Isten hozott, gyere be gyorsan, miért nem írtad meg, hogy jössz? Vártalak volna a vasútnál, miért nem maradtál tovább, miért jöttél ilyen hirtelen? — hadartam sebesen és örömben majdnem táncra kerekedtem. Hiába, ilyen a természetem. Kiabálni, ugrálni szerettem volna a boldogságtól. Minden szépet, jót mondtam neki és százszor is elmondtam.

— De jó, hogy hazajöttél.

— Jó ám, te betyár, — lökött el magától őnagysága és felpattanotta a villanyt. — Mond, miért varakoztattál ennyi ideig az ajtóban? Miért nem eresztettél be azonnal? Ki van itt? De ne tagadj!

Míg ezeket mondta csikorgatta remek fogait és szilvakék szemcsodáival úgy belenézett a vesémbe, mint a kígyóbüvölő.

Végigsimítottam izzadt homlokom. Beleroskadtam egy székbe és csak néztem a hipnotizáló szemekbe és szívembe fájdalmasan beleüvöltött a borzasztó valóság.

— Ez az asszony még féltékenyebb, mint mikor elment. Azért jött éjjel, hogy meglephessen, két napnál tovább nem hagyta nyugodtan a féltékenység mérges kígyója. Éjjel jött, mint a tolvaj. Belopózott, hogy csak az ajtónál vegyem észre. Ott is elváltoztatta a hangját, nehogy hamar felismerjem. És most itt áll előttem. Szemeiből kékes láng fénylik. Szemgolyói félelmetesen forognak, ide-oda cikáznak.

Mit feleljek neki? Magyarázom talán meg, hogy a szendergéséből felriadt ember az első pillanatokban még az álomképek elröppent lidércvilágában él és nem tud azonnal beleilleszkedni a valóságba. Vagy azt fejtsem ki előtte, hogy tulajdonképpen nem is várt sokat. Mindössze néhány másodpercet, csak túlfeszített idegeink mérték végtelenségnek azt a rövid percet, míg fel nem ismertem?

Elvettem kezéből az ernyőt.

— Édesem, én azonnal beeresztettelek.

— Tudok mindent, megéreztem. Azért is jöttem haza, — lihegte és felfedező útra indult a szobában.

Az éjjeliszekrényen egy szál friss, aranyszínű rózsza pompázott. Ez ötlött legelőször a szemébe. Körüljárta, mint a szimatoló, nyomra akadt vizsla. Aztán a párnám fölé hajolt. Sokáig vizsgálta. Simogatta a vakító vásznat, mint ahogy a bársonyt szokták simogatni. Ráncokat csinált rá a tenyere szélével. Nézte a világos és árnyékos részeket s a fejem besüppedt helyét. Egyszer elém ugrott. Két ujjá hegyével hosszú hajszálat tartott az orrom alá.

— Mi ez?

— De fiacskám, ez már sok, — csóváltam komoran a fejem.

— Bizony sok. Szőke! — sivitotta, mint a párját féltő vércse és a másik szobába indult.

A küszöbnél utolértem. Megfogtam a kezét.

— Hallgass meg, fiam. Látom, nem bizol bennem.

— Nem is.

— Kénytelen leszek mindent előadni az öregeknek. Ez már tűrhetetlen.

— Hallgass, mert kikaparom a szemed, — lihegte az arcomba.

— Ez a féltékenység már egyenesen örülség. Betegség. Orvost hivatok!

— Tévedsz. Se beteg, se féltékeny nem vagyok. Jól is néznék ki. Nem gondolod talán, hogy egy ilyen alakra, mint te, féltékeny lehet valaki. Haha. De azt nem tűröm, hogy a lakásban orgiákat rendezz, — dobbantott a lábával és benyitott az ajtón.

— Reggel elmondok mindent anyámnak és megírom a szüleinek is, — morogtam utána lépve. — Legyen aztán ami lesz! Vagy pedig még most intézkedem.

— Tessék, megteheti!

A fény halvány csikban vetődött át a sötétbe. Homályosan megvilágította a szobát. Tompa szürkére festette a falakat, az ismerős bútorokat, a szőnyeget, a széles heverőt, a kék selyempaplant és a széken levő női harisnyát, ruhákat és egy női alakot, ki befelé fordulva nyugodtan aludt.

A látvány úgy csattant a szemébe, mint az ütés.

Önagysága megnémult. Kezével előre mutatott. Mintha csak kérdezte volna:

— Mi ez, te betyár? Tagadsz még?

Édes almaarcára rémület és különös kifejezés kövesedett. Látszott rajta, hogy a képtől szinte összeroskad és elájul.

Egy alvó nő a szobában. Egy fődél alatt velem. Ez sok volt.

Mielőtt megakadályozhattam volna, vérszomjjasan az alvóhoz ugrott. Lerántotta arcáról a paplant és olyan mozdulatot tett, mintha meg akarná fojtani.

Mindez oly gyorsan történt, hogy mire a villany kapcsolójához léptem és jobbra csattantottam, az izgalmas jelenet már lejátszódott. Kitűnő angyalom ott térdelt a heverő előtt, mint egy dühös macska. Nézte a vendég arcát.

— Ki lehet?

A heverőn édesanyám aludt. Ő lakott nálam, ő vezette a háztartást a leánnyal három nap óta.

A durva rántásra és a hirtelen felgyulladó fényre felijedt.

— Mi az? Mi baj?

Most láttam aztán, hogy micsoda elsőrangú színésznő lenne az én kitűnő angyalomból, ha egyszer rálépne azokra a világot jelentő lécekre. Mintha a szemébe szúrtak volna, úgy visszahőkölt. Maga elé tartotta kezét. Vinnyogott, nyöszörgött és sírva csókolta édesanyám kezét.

— Mama, maga. — Többet nem tudott mondani.

— Szervusz, kislányom. Hazajöttél? — ölelte magához édesanyám.

— Haza, mama, nem tudok sokáig távol lenni tőled — zokogta görcsösen öngyűsége a világ legőszintébb hangján.

Édesanyám szeretettel simogatta kitűnő hitvesem haját.

— Ne sírj, kicsim — babusgatta. — Látom, hogy szeretsz. Még éjjel is felkeresel, csakhogy megcsókolhass. És miattam hamarabb hazajössz, te angyal!

Nagyot kacagtam erre a beszédre és megköszörültem a torkom, hogy most aztán mindent elmondok. De édesanyám leintett.

— Te még ilyen pillanatokban kacagni tudsz? Te romlott teremtes. Nem is érdemelsz meg ilyen áldott jó asszonyt. Neked nincs szíved.

— Mamám, édes mamám, nem sokáig szerethetlek, megöl a fiad — rikácsolta a keblére dőlve öngyűsége. — Megöl az a szívtelen.

— Igaz ez, te betyár? — fordult felém szigorúan édesanyám.

Nem is tiltakozhattam. Kitűnő hitvesem megelőzött.

— Igaz, mamuci! A halálba kerget. Mindig gyanusít. Megöl a féltékenységgel!

— Bocsánat, én is szólok valamit — ütöttem erélyesen a melleimre és el akartam mondani, hogy tulajdonképpen mi történt. De a két nő szóhoz sem engedett jutni. Felugrottak. Egyesült erővel kilöktek a szobából és reggelig közösen szidták.

Másnap telekürtölték a rokonságot, hogy féltékeny zsarnok vagyok. A feleségem lakat alatt tartom, kínzom. Pedig ő angyal. Azóta

drága hitvesem úgy jár az utcán, mint egy martir. Könnyezve fogadja a vigaszokat. S ha meglátja, hogy egy hölgynek köszönök, szalad édesanyámhoz.

— Nem bírom tovább ezzel az emberrel. Minden nap másnak udvarol! És látod, még ő a féltékeny!

— A jómadár — sóhajtják utána közösen, kettesben és ettől kezdve még jobban figyelik minden mozdulásomat.

Mindez pedig azért, mert borzasztó féltékeny vagyok!

Gyomai György.

A HARANGKÖTÉL.

Az Úr lebocsát harangköteleket
égtől a földig és minden kötél
egy emberszív piroslik, csüng és ring.
Mint őszi eső csendes délutánon
úgy feszül szálban ez a sok kötél,
sok láthatatlan mézes csodás húr.
S mi rajtuk csüngünk. Mindenkinek
jutott e mesebeli szálból.

A szívünk nem érzi szorítását,
csak ring rajta, vág hinta és palinta-
játékot játszva öltől a strig.
Lendül a hinta, felujjong a szív,
magasra száll repülő édes kedvvel,
napfényre vágyva. Megáll a színen
s repesztő örömben ujjongva kiált —
s már hull is vissza. Jön az ismert út,
a homály és a föld. Majd ismét szállunk
a felhők felé. Mily édes, drága játék!
Csak az a hullás ne búsítana . . .
De fut a perc és megint kék az ég,
Derül az öröm.
És így folyik ez végestelen végig.

A szívek lendítik alul a köteleket
és fenn megszólal rajta a harang,
mind más szavú, mind más súlyú harang
és mind más hangon árad szét az ürbe.
Tenger harang kong-bong, muzsikál szerte
s ha egyedül vagy csendes órán, este
és a füled kedves szíven pihen:
hallod a messze zúgó harangokat.

Ilyenkor üzen az Isten a földnek
s az emberek az Istennek üzennek
és repülnek, mint meg nem álló inga,
mint mindig nagyobbabban lebegő hinta,
olyan igen széles ívben repülnek,
hogy egyszer az Isten elé kerülnek.

Pálffy István

MAI FRANCIA REGÉNYÍRÓK.

TALÁN ennek a megállást nem ismerő, dinamikus kornak következménye az a jelenség, hogy az egymást követő nemzedékek közötti szakadék sohasem volt annyira áthidalhatatlan, mint az utolsó három-négy évtized alatt. Természetes, hogy ezt a folytonos törést az irodalom érzékeny forgótükre is érzékelteti, automatikus pontossággal jelezve a történések és eszméaramlatok örökös változását. S a műfajok között a regény az, amely különleges sajátosságainál fogva mindig híven tükrözta vissza az egyes időszakok vonalát : mint tetszés szerint alakítható és tágítható gummizsák, melybe tulajdonosa mindent begyömöszölhet ; a regény mindig ürügy, alkalom és mindenekfelett eszköz volt a művész kezében. Eszköz, engedelmes forma, mely korát és alkotójának szellemi és emberi képét tükrözi. S hogy ma jobban, mint valaha, azt három egymástól végtelen távolságban álló regényíró bizonyítja. Joyce, Proust, Undset, akik nem regényírók a műfaj klasszikus értelmezésében, de annál inkább kifejezői korunknak és önmaguknak : Joyce az ösztönök és cselekedetek kúszált és értelmetlen világában tenyésző lény, Proust a hitetlen, nyugtalan, magasabb eszmények után sóvárgó ember, Undset a megtisztult, hívő lélek szintetikus kifejezője.

E kísérlet a háborúutáni francia regény három képviselőjét akarja bemutatni, Pierre Bost-ot, Julien Green-t és Georges Bernanos-t. Egy Giraudoux-Bove-Mauriac-trió talán épúgy kifejezné a legújabb francia regényt s hogy mégis az előbbiekre esett a választás, annak az a magyarázata, hogy bármenynyire különböznek is világnézet, lelkiállat és tárgyválasztás szempontjából egymástól, Bost, Green és Bernanos között mélyebb lélekrokonság van és eltérő sajátosságaik mellett alkotásaiknak lelki légköre és szellemüknek metafizikai nyugtalansága etikailag is jellemzi a háborúutáni francia regényt.

Hármuk között Bost kiváltképp francia író, aki előadásának fölényességével, látszólag banális témáinak erkölcsi beállítottságával, az emberi cselekedetek s a lélek rejtett rúgóinak állandó elemzésével Proustra emlékeztet. Első regénye, a *Homicide par imprudence* (Gondatlanságból okozott emberölés) egy szerelmes és félénk fiatalember története, aki akaratán kívül öngyilkosságba kergeti vetélytársát, éppen félénk határozatlanságával. A huszonötéves Bost kis regénye világítja meg legjobban, hogy a *tárgy* mennyire másdrangú s hogy az író keze alatt hogyan telik meg élettel a törékeny keret. A látszólag semmitmondó téma egy mai Frédéric Moreau lelkiéletének és szürke hétköznapjainak művészi elemzése. Mert a félénk szerelmes ideje nem merül ki az ábrándozásban : esténként három hasonló barátjával találkozik egy eldugott bistróban s egy felvetett ötletből tragikomédiát vagy regényt írnak, esetleg operát. Hajnalban összetépik az öncélből írt «remekművet». Az elsőszemélyű elbeszélés sejteti, hogy Bost részben saját élményeit mondja el. A regény légköre és hőseinek különös lelkivilága : a naiv, szentimentális ábrándozás és cinizmus keveréke a fiatal francia nemzedék képét adja, egy nemzedékét, mely képtelen hinni

s képtelen teljes kiábrándultsággal érezni és látni. Bost regényének elsődleges értékét éppen ennek a légkörnek hű kivetítése adja.

Három év múlva jelent meg a *Crise de croissance* (Serdülőkor válsága), egy fiatal tanár kisvárosi története. Hálás terület a moralista számára, aki azonfelül nem azért francia író, hogy szürke eseménytelenségek mögött kisvárosi emberek gúnyos rajzát feláldozná a mese kedvéért. Mint másvilági emberek, egy külön mikrokozmoszban élnek Brévalles lakói, függetlenül a külvilágtól, de egymást sejtyszerűen kiegészítve. Itt nincs titok, az emberek jobban ismerik egymást, mint önmagukat s ha véletlenül idegen kerül közéjük, azt a város vérkeringése felszívja vagy kíméletlenül kiveti. Ide nevezik ki tanárnak Antoine Blon-t, egy fiatal önző embert, aki egyetlen értelmes célt lát életében: arriválni, bármilyen módon, bármilyen eszközökkel. Az arrivizmus a modern francia regény állandó indítéka; Proust (Charles Morel a *Sodome és Gomorrhéban*) és Fabre (*Rabevel*) után Bost szociális és morális eredőkből igyekszik megmagyarázni a jelenséget: hőse olyan korban nőtt fel, mely szép helyett a hasznosat, jó helyett az elérhetőt állítja eszményül és Isten helyett Mammont imádja. A fiatal tanár, aki csak kényszerből vállalja el állását, unalmában elcsábítja egyik leánytanítványát s bár tudja, hogy a házasság terveinek csődjét jelenti, az atya fenyegetésére elveszi Reine-t. A regény itt bezáródik, de hőse ismét felbukkan Bost legutolsó regényében, a *Scandale*-ban.

Minden művésznak megvan a kedvenc témája, melyet addig alakít, míg az teljesen kifejezi alkotójának gondolatát. Bost-ot mindenekelőtt a háború utáni nemzedék vitakérdései érdeklik s főleg az az attitűd, melyet a mai fiatal-ság az *életnek* nevezett bonyolult jelenséggel szemben elfoglal. Ha évtizedek múlva a történettudós kíváncsi lesz az 1920—30-as évek erkölcsi légkörére és elolvassa a *Scandale*-t, hiteles képet fog kapni arról a korról, melyet a századforduló immoralitásával szemben az amoralitás és az etikai értékek zürzavaros felbomlása jellemez. A *Scandale* két orvostanhallgató története, akik a nagyvárosi élet forгатagába kerülve, félbeszakítják tanulmányaikat és egy Vautrin-féle alak védőszárnyai alatt újságírók lesznek. Ebben a környezetben bukkan fel a *Crise de croissance* protagonistája, a vidéki tanárból párizsi újságíróvá lett Antoine Blon. Itt mindenkinek egy célja van: *gagner la vie*, megkeresni a kenyeret, az eszközök mellékesek. Erkölcs, lelki nyugtalanság, Isten? ki törődik ilyen semmiségekkel! *Gagner la vie*. A két barát között titkos vetélykedés kezdődik, melyet egy félreértés is tetéz. Pierre Silvanèst egy reggel holtan találják ágyában, agyvérzés ölte meg egy boxmérkőzés után és Simon Joyeuse, aki úgy érzi, hogy akaratlanul is, de ő az oka barátja halálának, most megdöbbenve áll a ravatal mellett. Megdöbbenve és fellázadva a botrány miatt, melyet okozott s mely az ember kikerülhetetlen végzete a földön. Egy pillanatig tisztán látja elhibázott életét, hogy a jelszavak színfalai mögött egy más értelmű élet rejtőzik. De a lázadás csak egy pillanattig tart, a szalmaláng fellobban és Simon Joyeuse tovább folytatja a megkezdett utat.

Bost moralizáló hajlama ebben a regényben éri el tetőpontját. Mi értelme van az életnek, küzdesnek, magasabb céloknek, mikor minden értelmetlen és kibogozhatatlan? Legjobb belenyugodni a megváltozhatatlanba, más menekvés úgy sincs. Ezt a vigasztalan lelkiséget képviselik a harmincéves Bost regényhősei: Antoine Blon, aki már menthetetlenül együtt úszik az árral, Simon Joyeuse, aki egy pillanatra fellázad barátja holtteste mellett és a halott Silvanès. Ez az erkölcsi szemlélődés és a jelenségek kegyetlenül őszinte feltárása alkotja Bost művészi értékét és jelentőségét. Crémieux a *Scandale*-t bírálva, a szemé-

lyek konformizmusát Bost életfelfogásával azonosítja s nem akarja észrevenni, hogy az író, minden rokonszenve mellett, hősei felett áll és ítélkezik. Bost nyugtalan, töprengő szellem, aki egy látszólag frivol életszemlélet mögött az etikai értékek megsemmisülésének okát és eredményét kutatja hősei életén keresztül.

Julien Green-t európai látókörű bírálók Dosztojevszki és George Eliot lángelméjével hasonlították össze s ez — az esztetikai ítéletet figyelmen kívül hagyva — abból a szempontból is érdekes, hogy francia bíráló egy francia regényíró-t nem francia íróhoz mér. Az ok nagyon egyszerű: a francia regény, épügy, mint a francia élet, szociális alapokon nyugszik s az állandó érintkezés színtezte az egyéniségek közötti eltéréseket. A demokratikus alapokon nyugvó társadalmi élet mérsékli a szenvedélyeket: ezért hiányzanak a Dosztojevszki-féle primitív, parttalan-lelkű alakok s a legmerészebbek s legegényibbek, egy Julien Sorel, egy Frédéric Moreau, csak egyről álmodoznak: beérkezni vagyis mások szemében megcsodáltatni magukat. Érthető, hogy az angol-szász származású Green nem illeszkedik be a klasszikus francia regényírók vonalába, de annál közelebb áll George Eliot, Edgar Poe vagy Thomas Hardy alkatához. Az új angol regény teljes ellentéte a franciának: az alakok elszigetelten állnak s a bonyodalom abból származik, hogy külső kényszer következtében az ellentétesvonalú sorsok metszik egymást. Ez magyarázza meg Green regényeinek sajátos légkörét, alakjainak szokatlan jellemét és előadásának szinte érzéketlennek látszó kegyetlen tárgyilagosságát.

Mauriac, Green első regényét méltatva, főleg azon lepődik meg, hogy egy huszonöt éves író milyen könnyedséggel kerüli el, sőt észre sem veszi a fiatal francia regényírók kikerülhetetlennek tetsző csapdáját, az éregényt. A *Mont-Cinère* tárgya a magány, színhelye egy emberi közösségtől távolosó birtok, szereplője három nő: egy beteg, zsarnokoskodó nagyanya, egy anya, akinél a fősvénység félőrületté fokozódik és egy tizenöt éves leány, Emily, hármuk közül az egyetlen egészséges lény. Emily szabadulni szeretne Mont-Cinère fojtott légköréből s mikor minden terve meghiúsul anyja beteges fősvénységén, utolsó menedékképpen egy napszámos felesége lesz. De a szerencsétlen teremtés sorsa nem változott, a fősvény anya helyett most egy durva férfi kínozza, míg végső elkeseredésében egy este magára nem gyújtja a házat. Így elmesélve, a *Mont-Cinère* jellegzően naturalista regény benyomását teszi; de Green-nél nem az eseményen van a hangsúly, itt minden a felület alatt játszódik le s egy tett vagy mozdulat csak alkalom a lélekállapot elemzésére. S itt derül ki, hogy Green, angol-szász véralkata ellenére, milyen mesteri módon kezeli a francia regény félelmetes eszközét, az analízist. Módszerét leginkább Balzacéhoz lehetne hasonlítani, de Green elemzése fegyelemezettebb: a romantikus mesesallangok helyett teljesen leegyszerűsített, egysíkú történetet ad, csak azért, hogy a felesleges díszektől megfosztott test lélektani összetettségét saját lelkének prizmáján keresztül elemeire bonthassa.

Valéry egy tanulmányában az álommal hasonlítja össze a *regényt* s arra az érdekes eredményre jut, hogy a *regény* belső alakja, külső felépítése, lényege teljesen az álomhoz hasonló. Elméletének példázására éppen Proust-ot idézi, aki, szerinte, teljesen álomszerűleg építi fel egész regénysorozatát. Proust az intellektus látományait írja meg, Julien Green az elfojtott, lidércnyomásos lélek vergődését érezteti meg regényeiben. S mint az álombeli lények, Green alakjai is egy nemlétező világba tartoznak, valószerűtlenek, de élők, nem papírmásé figurák, akik mereven engedelmességek az író szeszélyének. Az olvasó nyo-

masztó légkörű világba kerül, ahol minden más, mint a való életben s mégsem látja azt valószerűtlennek, épúgy, mint az álomban sem jut eszébe kételkedni. Green-nél ez a beállítottság természetesen nem szándékos vagy tervszerű, mint például a fantasztikus regények légköre s alakjai, hanem öntudatlan kivetítése pesszimisztikus világszemléletének.

Regényeinek alapmotívuma az állandó magány, mely teljesen független a külső körülményektől. Alakjai épúgy nem találnak kiutat, mint Raszkolnyikov a kettős gyilkosság után. És az elszigeteltséget csak fokozzák az őket körülvevő emberek, akik meder helyett gátat alkotnak, mely véglegesen elzárja a feszültség esetleges feloldódását. Ez lesz a kis Emily végzete (*Mont-Cinère*); ez hajtja örületbe a tizennyolc éves Adrienne-t (*Adrienne Mesurat*), aki egy kétségbeesett és alig tudatos lendületben letaszítja apját a lépcsőn; az egyéniség börtönét lerombolni akaró ösztön vezeti a *Léviathan* vidéki tanárának minden tettét és Angèle iránti szerelmét, hogy végül sorsokat és életeket semmisítsen meg.

A vigasztalan pesszimizmust, mely regényeiből kiárad, még fokozza és aláfesti előadásának kegyetlen tárgyilagossága, mely mellett a flaubert-i sokat emlegetett *impassibilité* érzelgős és rosszul lepezett vallomásként hat. Soha egy megjegyzés vagy elmélkedés nem zavarja az író lélekboncoló rajzát, mert a rokonszenv vagy az elítélés meghamisítaná Green felfogása szerint a regény zárt egységét és csökkentené művészi értékét. Green teleszkópelemzése közeliünkbe hozza az emberi életek egymástól végtelen távolban levő csillagait, de maga a műszer érzéketlen marad. Proust teljesen alanyi, intuitív eszközökkel dolgozó módszere mellett ez a hideg, orvosi tárgyilagosságú látásmód a mai francia regény legnagyobb technikai diadala.

És hol a lélek, a metafizikai nyugalanság? Tessék elolvasni bármelyik regényét, a katarzis, mely az olvasót átjárja, csalhatatlan bizonyítéka annak, hogy Green szellemét állandóan nyugtalanítja a nem látható s nem tapintható dolgok miértje. Egyik legköltőibb elbeszélésének (*Les clefs de la mort*) jellegje, az Apokalipsziszból vett «Kezemben tartom a halál kulcsait», jelképezi az író metafizikai érdeklődését és művészetének misztikus gyökereit.

Georges Bernanos első regénye még a francia irodalmi életben is szokatlan széleskörű vitára adott alkalmat: egyes katolikus kritikusok a janzenizmus, sőt maniheizmus vádjával illették, mások az új katolikus regény megteremtőjét látták benne, de mindnyájan elismerték, hogy a *Sous le soleil de Satan* egy rendkívül bátor írónak érdekes és teljesen újszerű kísérlete. A regény egy nyugtalan, vad, de szentéletű papnak a története. Donissan abbé állandó harcban áll a Sátánnal, aki egy éjjel az országúton kísérti meg lócsiszár képében s csak elkeseredett küzdelem után hátrál meg. Majd évek múlva ismét megjelenik s a szentség hírében álló papot önbizalmán keresztül arra ösztönzi, hogy egy halott fiúcskát kíséreljen feltámasztani. Donissan-nak nem sikerül a csoda s ekkor jut eszébe, hogy azon az emlékezetes éjtszakán a Sátán megfenyegette: «Mikor majd azt hiszed, hogy Isten akaratából cselekszel, én kísértelek meg!»

Bernanos a katolicizmus legtitkosabb kérdéséhez nyúl, amikor egy szent életének regényét írja meg. Fogazzaro *Il Santoján* kívül nem érintették még ezt a tárgyat és az olasz regényíró is meglehetősen műkedvelő módon írta meg Piero Maironi történetét: profán szemmel nézve a szentségi állapotot, csak torzképet adhatott. Bernanos ennek a titokzatos jelenségnek a mélyébe hatol s külső leírás helyett intuitíve igyekszik hősének lelki életét és ennek külső

megnyilvánulásait kifejezésre juttatni. Nem elemez, vagyis nem keresi a gondolatok és érzelmek eredetét, hanem abban a pillanatban mutatja meg ezeket, mikor teljes kifejezésükhöz érkeztek el. Minden a természetfeletti síkban történik, az elmondható események csak vetületei, következményei a belső ellen-tétes erők egymásrahatásának. A lélek nemcsak leglényegesebb része, de leg-tökéletesebb kifejezője is az embernek, ez Bernanos esztétikájának egyik alapvető tétele. *Visio tua merces*, meglátás lesz a jutalmad, írja Szent Ágoston s nem ismerem a mai regényírók között senkit, akire ez annyira ráillene, mint Bernanosra. A szellemi világban, ahol az érzékek nem nyújtanak támpontot, Bernanos olyan fölüenyés biztonsággal mozog, mintha a látható világ csak kulcs lenne a szellemvilág kapujához.

Első regénye után az irodalom korifeusai fölüenyesen bizonyították, hogy Bernanos képtelen lesz még egy regényt írni, mert a *Sous le soleil de Satan*ban teljesen kifejezte magát. Nagy volt a csodálkozás és méltatlankodás, mikor az *Imposture* megjelent. Egy Bourget vagy Bordeaux örökösen moralizáló szalónkatolicizmusa mellett Bernanos kíméletlen merészsége meghökkentően hatott s természetes, hogy eretneknek kiáltották ki. Az *Imposture* főhőse egy hagiografus kanonok, aki ötvenéves korában egy éjjel tudatára ébred annak, hogy nem hisz Istenben s talán egész élete is csak ámitás volt. Nem akar botrányt okozni s elhatározza, hogy él tovább, mintha misem történt volna. A tragikus éjtszakának csak egy tanuja van, Chevance abbé, egy szentéletű, egyszerű lélek, aki látja a mélységet, melybe Cénabre zuhant, de képtelen segíteni rajta, mert minden könyörgése megtörik a hitevesztett, képmutató pap ördögi közönyén. A külvilág számára semmi változás nem történt, de Cénabre idegzete lassankint fölmondja a szolgálatot, senkisem lehet büntetlenül ámitó. Az öreg Chevance még haláltusájában is az ámitó megmentésére gondol, de útközben összeesik. Hazaviszik s lelki leányának karjai között hal meg szegényes szobájában Cénabre nevét suttogva.

Bernanos nem elemzi hősének lelki válságát, hanem érzékelteti. Először a megfelelő környezetbe helyezi, ahol Cénabre felfedezi, hogy áltatta a világot s főleg önmagát. Itt kezdődik az ördög munkája. A katolikus felfogás szerint a Sátán állandóan közöttünk jár (. . . «a Sátán gonoszságai és incselkedései ellen légy oltalmunk»), itt tehát teljesen dogmatikus talajon mozog Bernanos. Ami pedig pesszimizmusát illeti, bármennyire is kellemesebb és megnyugtatóbb az életet nem a «Sátán napja» alól tekinteni, ez a pesszimizmus nagyon is érthető olyan korban, mely az ámitásnak és képmutatásnak utolérhetetlen fokára ért el. A modern regény hozzászoktatott bennünket, hogy a szenvedélyeket csak mint költői témákat tekintsük: Bernanos a bűn romboló hatását vizsgálja, mely szétbomlasztja az egyéniséget s mint a rák, testünkből táplálkozik.

S hogy Bernanos nemcsak a satanizmus területén otthonos, azt legutolsó regénye, a *Joie* bizonyítja. Míg első regényében a szentség felé törekvő, de a Sátán incselkedéseitől megzavart ember életét rajzolja, az *Öröm*-ben egy abszolút szent belső világát tárja fel, Chantal de Clergerie-ét, aki Chevance abbénak volt a lelkilánya. Egy képzeltség apa, egy csaló pap, Cénabre, egy ideg orvos és egy orosz soffőr visszataszító környezetében él ez a lány, öntudatlan szentségben és jóságban, mint indák között a gyöngyvirág. Minden gonoszság és emberi kicsinyesség lepattan róla, mert szentsége sebezhetetlen páncélként védi. Az exkatonatiszt soffőr az egyedüli, aki megérzi, hogy Chantal nem mérhető emberi mértékkel, szerelmes lesz belé s egy füllesztő nyári éjtszakán meggyilkolja a szentet és önmagával is végez. A halott Chantal láttára Cénabre

megtér, de az író a regény végén hozzáfűzi : «Cénabre abbé az örültek házában fejezte be életét, anélkül, hogy értelmét visszanyerte volna».

Bernanos jelentősége abban áll, hogy megnyitotta a regény számára a természetfeletti világ végtelenül gazdag és sokrétű területeit, az Isten és a Sátán birodalmát s megmutatta életünknek tragikus mélységeit. A szigorúan dogmatikus Maritain Bernanosban látja a katolikus regény első modern képviselőjét és Claudel-lel egyenlő magasságra állítja.

Eszmék, ideálok, módszerek folytonos változása jellemzi a francia regény utolsó négy évtizedét, mely négy, egymástól tisztán elkülönülő, de önmagában sem homogén nemzedék keretét adja : a France, Loti, Bourget-féle századvégi generációt a háborúelőtti Gide, Rolland, Proust írónemzedék követi ; közöttük és az őket követő Martin du Gard, Romain, Duhamel között könnyen kimutatható kapcsolatok vannak. A legújabb írónemzedék pedig, mintha az előzőhöz viszonyítva, teljesen elszigetelten állna, de egymással annál összetartozóbban. És ez a négy kor él, virágzik, élhet s képviselőiben, az öreg Bourget-től a harmincéves Bost-ig, méltó folytatója a klasszikus francia regénynek.

Just Béla.

TANGÓ.

*Táncoskedvű, tréfás fiú fűtyülte.
Dicsérte nótás, víg, aprócska lány.
Lelkem ringatni megpróbáltam én is
E lengve lejtő hintán: dallamán.*

*A fülemre tett kis fekete kagyló
Idegen, messzi zajjal lett tele.
A rádióban ritmikus morajjal
Zsongott nemismert népek tengere.*

*Bizarr fájdalomú, furcsa taktusára
Nyöszörgött, zörgött, harsogott a dzsessz.
Véltem: őserdők árnyékán vonagló
Pogány Nyugatnak sóvárgása ez.*

*A tangó szállt, mint hipnózisba ejtő,
Lelket kábító, ernyesztő beszéd . . .
S akkor valaki lágy, epedő hangon
Elénekelt a dal szövegét.*

*Azóta lelkem nem mer ringatózni
Vad, édeskésen sajtó dallamán.
Szennyes szerelmek fertőzött faágán
Fonnyadt gyümölcs ez. Rothadó banán.*

Dömötör Ilona.

A FAKIR.

(Regény.)

XIX.

GYENGE Bálint tervei kitűnően haladtak előre. Dombay Ferenc visszautasította a neki felajánlott hivatalt, az egész dolgot a mérnök vette kézbe és agilitása csodát teremtett. A birtokra megérkeztek egy fővárosi nagy bank emberei, alaposan körülnéztek, gondosan megvizsgálták mindent, méricskéltek, számítottak, érthetetlen műveleteket végeztek, az arcuk közben olyan komoly és ünnepélyes volt, mintha diplomavátáson lettek volna. Egyedül a mérnök arca ragyogott a boldogságtól.

Ujjongva vitte a hírt a nemzeti asszonynak, hogy a bank emberei kitűnőnek találták terveit, közgyűlés elé viszik a dolgot, de előre is biztosították, hogy minden menni fog. Dombayné mosolyogva hallgatta végig a boldog jelentést és arra gondolt, hogy vajjon nem tévedett-e érzéseiben Marika?

A falu emberei is megtudták, hogy a sok idegen az ő völgyükben akar szénbányát nyitni s a sok méricskélés, háromszögelés, vonalhuzás azt jelenti, hogy meg akarják őket fosztani földjeiktől. Az eső még mindig nem esett. Az elmúlt napokban ugyan volt valami kis zápor, de az többet ártott, mint használt. Az ingerültség, a harag még jobban fokozódott és voltak gazdák, akik már haza sem mentek a kocsmából. Egész nap ittak, egész nap lázították egymást. A bíró volt különösen elkeseredve, mert az ő földje esett legközelebb a szenes földhöz. Sohasem volt ő olyan szívós udvarlója a Terka asszonynak, mint mostanában. Öntötte magába a hort és folytonosan ott próbálkozott a menyecske dereka körül. Mindenféle ostobaságot súgott a fülébe, közbe azt is, hogy feleségül venné, ha hozzá jönne. A menyecske nem vette komolyan, elka-cagta a feleletet s a következő pillanatban már egy másik paraszt sutto-gását hallgatta.

Marikát csak a Dombay-házban ragadta magával a jókedv. Amint hazaért, újra hatalmába kerítette a szótalan bánat és leszaggatta arcáról a rózsákat a csend. Az estébe hajló délutáni órákat többnyire a templomban töltötte és fehér ujjai szeretettel válogatták ki az orgona sárga billentyűiből a jókat. Egészen magáénak érezte ezt az ódon, tüdőbajos hangszert. A lelkéhez melegedett a rokkantsága és az asszonyi szív önfeláldozásával ragaszkodott hozzá, mintha csak egy nyomorékká vált hozzátartozója lett volna, akinek a lelke mélyén akadozva, nyöszörögve, de ott élt mégis a dal. Játék közben ijedt vágyakozással szaladt körül a

szeme a templomban, keresett egy sötétebb árnyékot, egy remegő foltot, egy suhanó siluettet és csalódottan érkezett vissza önmagába, ma se jött senki... ma se hallgatta senki...

Bárány tanító úr ezekben az órákban rendszeren hátra sétált a kertbe, a fák alá, a két egymásmellé állított nyugszék egyikébe beleült és mint aki már partra ért, kutatva nézett vissza a megtett út egész pályájára. Az öregség beárnyékolta a szemét és tisztán látó tekintete előtt kitarult az egész mult. Mennyi küzdelem. Mennyi gond. Mennyi szomorúság. Micsoda hatalmas alkotás a törékeny ember, hogy mindezt elbirja.

Valamelyik nap délután korábban vérzett el a nap a felsűrűsödött felhők barrikádjai mögött és gyorsabban érkezett a sötétség. A rektori ház kertjében a lombos fák között egyszerre gyűlt fel az árnyék, mint templomban a vasárnapi hívők serege.

Az öreg tanító már ott ült a nyugszékben. Gondolatai Marika gyermekkorához tértek vissza s a jókedvű, egészséges, gyönyörű kislány mellett akarva nem akarva állandóan ott kellett látnia Dombay Ferkót is, aki lovagias magatartásával, pompásan serdülő ifjúságával mindég harcra készen állott barátnője mellett, nem hagyta ki semmi jóból, megkímélte minden rossztól és mint egy gondoskodó hatalom a legcsodálatosabb sikerrel leste el minden óhaját. Milyen szép két gyermek volt. Mind a kettő jó, mind a kettő egészséges és mind a kettő okos. Bizony egymásnak teremtette őket az Isten!

Bárány észrevette, hogy valaki beleül a szomszéd nyugszékbe. Azt hitte, hogy a leánya.

— Mi az, kislányom? Elég volt már abból a nyikorgó masinából?!

Bárány majd felugrott ijedtében a székről. A jól ismert zengő, szomorú hang felelt:

— Nem Marika jött meg öreg mesterem, hanem én vagyok itt, Dombay Ferkó. Az a Ferkó, akit ép az előbb látott Marika mellett s végignézve az elmúlt idők szépen összeillő párján, szomorúan sóhajtott fel: «Bizony egymásnak teremtette őket az Isten»...

Bárány megrendülve szólt bele:

— Ferkó, édes fiam, maga megrémíti öreg tanítóját!

De Dombay meg se hallotta a közbeszólást, tovább folytatta:

— Mesterem, a multkor, amikor először voltunk itt ketten együtt, azt kérdezte tőlem, hogy mért jöttem haza? Emlékszik? Azt feleltem, hogy a szeretet vezetett vissza. Magam is azt hittem, hogy egyedül a szeretet az, ami elragadott, hogy a legszentebb, a leghatalmasabb erő parancsát teljesítettem a földön, amikor visszatértem!

Kicsit elhallgatott. Azután hirtelen hatalmas erővel zengett fel a hangja.

— Noshát nem igaz! Nem a szeretet volt egyedül az, ami visszahozott! Hatalmasabb erő van a szeretetnél a földön és én azért vagyok itt most magánál, mert vallani akarok!

A hang váratlanul visszaesett.

— Kérem, hallgasson meg. Amikor az én elidegenedett lelkem hazatért, maga körül érezte a szeretetnek mindazt a tömegét, amire egy ember az életén keresztül igényt tarthat. Az anyám, a húgom, az öreg cselédek, az állatok, mindenki szeretett. Éreztem, hogy ez az, amit vártam, tudtam, hogy ennyit fogok kapni, örömmel fürdettem lelkemet a soká nélkülözött érzés csodálatos fürdőjében, hirtelen messzebbre tágult a horizont és éreztem a minden anyagon túlról felém áramló örökélet igazságát! . . .

A szemem mégis nyugtalanul kapkodott ide-oda, még mindig kerestett valamit! . . . Azt hittem a szokatlanság, az emlékek játéka ez. Biztam az erőmben. Biztam az állhatatosságomban! Biztam magamban! És mégis egyre nyugtalanabb lettem! Pedig az én anyagtalan életem nem törődött az anyag életével! Érzéketlen maradtam az anyag szenvedése előtt, a test fájdalmai nem hatottak meg. Hidegen hagyott anyám könnye és húgom félelme. Éreztem, hogy a testemet siratják, az anyag haldoklásától félnek, tudtam, hogy a lelkem boldog szabadságát nem látják és nem értik meg útjait! Azzal, hogy haza jöttem, az életem nem változott. Éppen úgy számúztam gondolataimból a testet itt is, mint ott, ahonnan jöttem és csendes elmélkedéssel töltöttem az időt, hogy magamon keresztül a végtelenbe lássak! Napjaim egyre nyugtalanabbak lettek. Szirt voltam a tengeren, amit a viharos hullámok állandó ostroma üldöz és úgy éreztem, hogy megrendült alattam a talaj. Irtózatossá az anyag és a legborzalmasabb erő a földön a napsugár! Az emberiség úgy él benne, mint vak az aranyporban, azt hiszi róla, hogy szemét . . . Köröskörül, mindenütt az anyag életét láttam! A házak, a földek, az emberek, a kenyér, a munka! Mind élt! Mind harsogott!

Erdőket vágnak a fejszék! Teherhordó állatnak gyűjtik fel a vizet! Feltúrják a földet szén után! És a földnél nehezebb vasparipán nyergelik meg a levegőt!

Mindenütt és mindenütt az anyag!

Az anyag énekel, az anyag sír, az anyag présel verítéket az elfáradt homlokra! Az anyag teremt! Az anyag romból! És az anyagból emel fel végtelen lépcsőt az ember a magasba, hogy azon keresztül cipelje fel a lelkét az Úr elé! Irtózatossá lépcső. Vér és veríték tapad minden kövéhez. De lépcső!

Félelmetes erőt reprezentál ez a hallatlan erőfeszítés! S a megtevédt ember káprázó szeme lassan az anyagban látja istenét, abban látja eredetét, végét és félretaszítva a lelkét, annak oltára elé térdel! . . . Mindenütt ezt látom magam körül . . . Semmi más élet nem volt előttem csak ez . . . S ahogy a víz tükrözi az eget, akkép a lélek tükrözi az életet. Az én lelkem megdöbbszent az anyag ekkora hatalma előtt . . .

És ekkor jött Marika . . .

Frissen, mosolyogva, tiszta, derűs szemmel állott meg előttem s az asszony testében, mint a legcsodálatosabb formában, kínálta felém az anyagot! . . .

Mesterem . . . Ha van a léleknek vihara, akkor ez villámcsapás volt! Ha van az anyagnak élete, akkor ez volt a beteljesülés . . . Számomra pedig itt kezdődött újra a szenvedés!

Hirtelen vakító fényben láttam magam előtt az igazat! Ez volt az, amiért nekem haza kellett jönnöm! Ez az átok volt az, ami poklot csinált az életemből. Az anyag ereje hívott vissza. Ez az, amit a lélek soha le nem vetkőzhet magáról, ez az ami velünk van, velünk él, vas-macskaként csimpaszkodik a lelkünkbe és húz, húz lefelé, a földre, odaköt a földhöz és megköveteli a maga életét . . . Bele kell fetrengenünk a sárba . . . Az anyag könyörtelen! A legborzalmasabb rabszolgatartó a földön az anyag! És én hiába menekültem az erdők ember-nemjárta mélyébe, hiába kerültem az életet és hiába voltam nem egyszer közelébe az éhhalálnak, Marika velem volt mindenütt . . . Marika bele kacagott a lelkembe és ezen a kacajon, mint kitárt ablakon keresztül, az egész lelkemet elöntötte az anyag! . . .

Mesterem, egész életem munkája összeomlott. Pedig azt hittem, hogy bevehetetlen vár! Az öntudat és az önbizalom bástyáira épült fel. És mindezt egyetlen rózsaszínű húsból készült ujj, egy apró, meleget sugárzó törékeny húsdarab minden megerőltetés nélkül feldöntötte.

Hol itt az igazság? Hol itt a lélek ereje? . . .

A tanító elmerülten hallgatta a vergődő ember szavait, azután megszólalt:

— Édes fiam . . . Az igazság a maga szavaiban van! Nem az az ember él igaz életet, aki gögösen tagadja meg az anyagot! Mert, aki a földre születik, az magában hordja az anyag életének csiráját. S az anyag életét a szerelem viszi tovább. Ez alól nem menekül igaz ember!

Ha maga ezért jött haza, az nem baj!

Csakhogy én apa is vagyok . . . És Marika az én leányom . . . Mi lesz most? . . . Mi fog itt most történni? . . .

Dombay megrendülve morogta maga elé:

— Nem tudom . . . Amikor az öreg András meghalt ez már fájt. Én, az anyag ellensége, sajnáltam az anyag halálát . . . A multkor megpillantottam édes anyámat. Összeaszott, kicsi arca halálosan rémült, szeme véresre sebezte a szívemet és Katóka állandó borzalma is szomorúsággal tölt el . . . Az anyag mindég nagyobb és nagyobb tömegben önt el és úgy látszik megérem még azt is, hogy sírni fogok és könnyek fognak hullani szememből.

Bárány ujjongva felelt:

— Édes fiam, amit most mondott ez az . . . ez az, ami örömet szerzett . . . Most már nem félek olyan nagyon . . . Aki fájdalmat érez, az megérti a más fájdalmát is és aki sírni tud, az szeret!

Elcsendesült és átnyult újra a székbe, hogy megfogja tanítványa kezét . . . A szék üres volt . . . Dombay Ferenc eltávozott . . .

XX.

A faluban nagyobbrészt dologtalanul, cél nélkül ödögött a gazdák módosabbja, a borzasztó szárazság száműzött minden munkát a mezőről. Az emberi kéz nem tudott segíteni. Hiába kapálták fel a csenevész krumplit, száraz homokká omlott a föld a kapa alatt. A gabona haldoklott a kiszikkadt földben, a répa se nőtt meg s a kukorica törpe törzsén nem mutatkozott gyümölcs. Az emberek fojtott dühe vérbeborult szemmel kutatott bűnbak után.

A hegyen túl, a szomszéd birtokon, Bertin Gábor fogcsikorgatva járta földjeit. András bácsi haláláról sokat suttogtak az emberek. Valahogy eljutott a szóbeszéd a csendőrök fülébe is és nem kis kellemetlensége volt már belőle a vad embernek. Mindenfelé idézték. A főszolgabíró is kihallgatta már és híre ment, hogy az alispán is magához rendelte . . . A kocsmában egyidőben ott volt embereket is kihallgatták és Bertinnek az volt a szerencséje, hogy csaknem mindenki az ő malmára hajtotta a vizet. A legfontosabb pedig az volt, hogy Justh doktor a halálesetet öreg András szívgyengeségének tulajdonította és kitartott amellett, hogy nem az ütés következtében halt meg.

A sok herce-hurca felbőszítette, de hiúságában is megsértette őt a tanító leánya. Ezt a vereséget soha az életben nem felejtí el! Őt, aki után dobogó szívvel fordult meg titokban minden leány, akinek a vadságában is férfiaságot láttak a lányos anyák, összemérték Dombay Ferencsel, a csodabogárral és rendreutasították, mert szót emelt ellene!

Napról-napra mélyebben vert gyökeret lelkében a harag! Felbőszülten vagdalkozott botjával maga körül, mintha seregeket akart volna lekaszabolni . . . Bárány Marika csak ott lebegett szökén, illatosan a képzeletében, elkényeztetett vágyai felháborodva tornyosultak fel az akadály előtt.

Bárányékhoz többé nem látogatott el. Még a falut is elkerülte. Nem mert közeledni a Dombay-birtok határához sem, pedig a talált szénről szóló hírek eljutottak hozzá is és kíváncsisággal töltötték el a lelkét.

Emberei mégis csodálkozva vették észre, hogy sokkal jobb és sokkal türelmesebb hozzájuk, mint eddig volt. A botja nem emelkedik minduntalan megtorlásért a levegőbe. Egyikükkel másikkal szóba is áll és voltak emberei, akikkel hosszabb ideig el is beszélgetett. Ezeknek a kiválasztottaknak engedményeket is tett. Nem kívánta tőlük az emberfölötti munkát, hol félnapi, hol egynapi szabadságot adott nekik s azok ravasz mosollyal az arcukon tüntek el a Dombay birtok felé vezető erdei ösvényeken, hogy a túlsó oldalon szóba elegyedjenek az elégedetlen, indulattól fűtött emberekkel és hosszú órákon keresztül beszéljenek és sugdossanak velük valami titokról.

S a Dombay birtokon egyik nap kigyulladt egy szénakazal, azután porrá égett egy erdőkerülői ház, valamelyik hajnalban agyonvágva talál-

ták a Bogár kutyát az erdőszélen és egy éjszaka lángba borult az Aranyréten felállított furógép fatornya is.

A mérnök és az ispán megdöbbenve figyelték a dolgokat, tudták ők honnan fúj a szél, összebeszéltek és együtt mentek a nemzetes aszszony elé. Elmondták neki mindazt, amit sejtettek és az tanácsolták, hogy kérjenek csendőröket a faluba.

Dombayné zavartan hallgatta a jelentést és tanácstalanul kapkodott hűséges két embere előtt. Azután kijelentette, hogy a fiával szeretne a dolgról beszélni. A mérnök is, az ispán is, napokon keresztül kutattak Dombay Ferenc után, de sehol sem tudták megtalálni. Az indulat és a felszított harag pedig viharos erővel emelkedett és a faluból mindég több nyíltsággal és több bátorsággal kerekedett fel, hogy oda szálljon a Dombay-ház tornáca elé!

Az öreg tanító és a pap ezekben a napokban kevesebbet voltak együtt. A pap elmerült lélekkel bujta a szentek életét, olvasta a bibliát és óriási szorgalommal frissítette fel emlékezetét.

Bárány egyedül maradt Marikával s amióta Bertin Gábor beszüntette látogatásait, nyugodtabb lett. Marika sűrűbben járt fel a Dombay-házba. A jelenléte vigaszt és reményt nyújtott a szomorú anyának, fellobbant jókedve pedig mosolyt varázsolt Katóka arcára. Egyszer-egyszer titokban megtette azt is, hogy az erdőbe ment. Maga se tudta mért, valami külső erő elkanyarította lépéseit és neki fel kellett keresnie az árnyékok csodálatos birodalmát. Ilyenkor lehullott a lelkéről minden bilincs, szomjasan szívta magába a végtelenség illatát és mint a kis gyermek eljátszott virággal, bokorral...

Egy kora délután azzal a céllal indult el hazulról, hogy a Dombay-házba megy s amikor felért a válaszútra, nem is gondolt arra, hogy jobbra térjen, tovább haladt az erdő felé. A tekintete megakadt minden színes pillangón, a pillantása felreppent minden daloló madárra s a sűrű lombon, mint reszkető szitán keresztül, vidám esőben porzott a lába elé a napsugár. A fák zöldje, a bokrok sűrűje elválasztotta őt az élettől, eleven fal taszította tőle messzire a holt falak életét, maga mögött hagyta a gögös emberi törvényeket. Itt az erdőben minden lélek felébred és szomjasan tágul a határtalan messzeségek felé. Az erdőben éreznie kell mindenkinek, hogy nem a város az élet, nem a kő az élet és nem az ember egyedüli lakója a földnek! A fák is élnek, a bokrok is élnek és a láb alatt apró bogarak szaladgálnak misztikus életük megfejt-hetetlen célja felé. Az erdőben érzi meg az ember, hogy nincsen egyedül, hogy töméntelen élet él életet körülötte és hogy gögijében teljesen magára hagyottan, izoláltan vergődik ebben az élettengerben!

Marika részegen a csendtől és bódultan a magánytól eldobta a gyeplőt és szabadon eresztette lelkét a fák alatt. Sötét titkok tüze lobogott a szemében és kettényílt ajakkal habzsolta a levegőt. Már jó ideje haladt befelé az erdőben. Érezhetővé vált a források nedvessége, a párolgó növények buja lélegzete és ő boldog örömmel követte gyeplőtlen lelkét.

Hirtelen felkapta a fejét, mintha hangot hallott volna. Mintha az ő nevét kiáltotta volna valaki. Gondtalan sétáját eltorlaszolta a zengő hang és figyelő lélekkel állott a szólítás elé. Újra és újra hallotta a hangot. Megismerte. Az öröm vágott végig forró ostorával a testén és ő mint egy megriadt paripa száguldott neki az erdőnek. A hang után ment, nem tévedhetett el. Lihegett, botladozott, ruhájába görcsösen kapaszkodtak bele az ágak, haját selyem zászlóként lobogtatta meg a sietség s szeméből messze előre villant a türelmetlenség lángja.

Hosszú ideje ment már a hang után s a hang nem erősödött. Állandó, egyforma színezetben lebegett előtte. Csodálkozva kérdezte magától, hogy milyen messziről hallotta meg a szólítást? Az erdő egyre sűrűbb lett és egyre nedvesebb. A bokrok tömör falat alkottak már.

A végén tisztáson találta meg, ahova marékszámra dobálta a sugarat a nap, s ahol ezerszínű virágokba jegecesedett az aláömlő arany. Mozdulatlanul áll, magasba meredten, a szája csukott s a hang mégis egészen a lábai elé vezette.

Feléje fordulva állott, mintha őt várta volna.

Marika engedelmesen lépett eléje. Fejét lehajtotta, két karját erőtlenül lógatta s alig hallhatóan kérdezte :

— Hívtál?

Ferenc visszasóhajtott :

— Vártalak !

Azután kézen fogta a lányt és ellenszegülés nélkül vezette beljebb az erdőbe.

Marika az előbb már fáradt volt. Most hogy megfogta Ferenc a kezét, minden fáradsága egyszerre eltűnt és súlytalannak érezte a testét. Lebegett. Nem mentek messze. Egy magányos szikla lábánál kerekarcú forrás mosolygott az égre, itt megállottak. A forrás fölött paddal kínálta meg őket egy letörött kődarab, arra ültek. Marika körülnézett. Most látta csak meg, hogy a szikla tövében nem messze a forrástól nyílás van. Bizonyosan barlang és köröskörül áthatolhatatlan sűrűségben vette őket körül a bozót. Maga se tudta hol jöttek rajta keresztül. Megkérdezte :

— Ez a buvóhelyed?

— Nem ! Ez a lakásom !

Marikának hirtelen eszébe jutott, hogy hiszen Ferenc napokon keresztül nem jön haza, valahol lennie kell. Tehát itt él. Napról-napra. Hétről-hétre. Megborzongott. Lelkén érezte már a misztikum kódét. De nem félt. Nem is engedte, hogy elhatalmasodjék rajtuk a csend. Újra megszólalt :

— Olyan régen vártam már hogy szólíts !

— Tudom !

A lány meghökkent a válasz keménységén. Egyébre vágyott.

— Mért váratnál ilyen sokáig?

— Magamat vizsgáltam !

— Ilyen sokáig?

— Az egész élet kevés idő ahhoz, hogy megvizsgáld magadat! A lány lelke kinyílt, mint a virág.

— Én nem vizsgáltam magamat! Én örültem! Ez jobb!

Azután felébredt benne az asszony gondoskodása és gyengéden folytatta:

— Milyen egyedül lehettél ezen a helyen! Nem volt rossz?

— Nem vagyok egyedül.

— Mért hívtál Ferenc?

— Beszélni valónk van.

— Akkor beszélj!

Ferenc megszólalt s a hangja tele volt muzsikával.

— Mondd Marika, volt a tizenöt esztendő alatt csak egyetlen napod is, amikor elfelejtkeztél rólam és nem gondoltál rám?!

Habozás nélkül felelt a lány:

— Nem volt!

Ferenc kétségbeesetten folytatta:

— Az egész élet látvája itt ömlött el a lábad alatt, szenvedélyek, vágyak, álmok és illatok örvénye táncolt a szemed előtt, csak ki kellett volna nyujtanod a kezed és feltorlódott volna előtte minden... Mért gondoltál folyton rám, mért nem dobtál ki magadból, mint a felgyült szemetet?!

Marika mosolyogva válaszolt:

— Ferenc, most nem a lélek beszél belőled! A lélek hallgat, mert tudja, hogy a földön áldozatot kell hozni a testért!!

Ferenc feljajdult:

— Nem hiszem! A lélek önálló életet él! Csak kényszerzubbony a test, amit hordani kell, de a szava nem parancs! A szava bűn! Aki meghallgatja, vétkezik a lélek ellen!

Marika felegyenesedett és rajongó szava a tavaszok erejével rázta meg a levegőt:

— Én mindég láttalak és mindég éreztelek! Nem a bűn voltál és nem a test, hanem a beteljesülés! Az én lelkemet nem állította félre az élet útjából a gőg, én nem vállalkoztam emberfölötti életre, én lehajtott fejjel vártam a pillanatot, amikor a melledre húzol és büszkén kiáltod bele a végtelenbe a legszebb szót a földön: Élettársam! Ez nem lehet bűn, ez nem lehet véték! Ez kötelesség!

Ferenc felnyögött:

— Ne szólj, ne beszélj. Úgy érzem, mintha bilincseket rakna rám minden szavad! Mintha nyikorogni hallanám a börtönöm kapuit!

(Folytatása következik.)

Büky György.

Finn regény a magyar honfoglalásról. (*Arvi Järventaus : Maahantulo, Porvoo, W. S. O. Y., 1931*). Dugonics kezdeménye, a «néprokonsági regény» mintha új virágzásnak indulna az elmúlt évek folyamán megélenkülött finnugor irodalmi érdeklődés, valamint társadalmi érintkezés folytán. Az észt *Richard Janno Metsmees Vadember* című regénye kissé epés modorban tárgyalja egy, a «művelt» rokonokhoz került mordvin ifjú sorsát. Magyar szempontból azért érdemel figyelmet, mert beleszövődnek a magyar egyetemi hallgatók északi rokonainknál tett látogatásainak emlékélményei. A legolvasottabb finn írók közé tartozó Arvi Järventaus komolyabb és nehezebb feladatra vállalkozott: a magyar honfoglalás zivataros lefolyását igyekezett regényes keretbe illesztve olvasóinak bemutatni. A tárgyválasztás ügyes fogás volt Järventaus részéről az érdeklődés felkeltésére. Mert a finneket a mai magyarságon kívül nem kevésbé érdekli a közös mult, illetve az őshazából való elszakadás és a mai idők közötti «vacuum temporis» sok felfedetlen eseménye. Hálásak lehetünk az írónak azért is, mert regényével meggyőzi olvasóit arról, hogy a honfoglaló magyarság kemény küzdelmek árán terjesztette ki uralmát az egész Kárpát-medencére. Így szándékolt célzatosság nélkül is bebizonyítja ragaszkodásunk jogosságát az osztatlan magyar haza minden rögéhez.

Järventaus regénye meglepően sikerültnek mondható, bár kifogásainkat sem hallgathatjuk el. Alapos és lelkiismeretes tanulmánnyal mélyedt bele a honfoglalás történetébe. Nemcsak

a forrásműveket és az idevágó történelmi dolgozatokat nézte át, hanem alapos nyelvészeti tanulmányokat is végzett — és valószínűleg olvasta Herczegtől a finnre is lefordított Pogányokat. A regény hőse Botond fia Szemény, kinek sorsával párhuzamosan ismerkedünk meg egy magyarrá vált finn harcos *Tarkka-Tárkány* életével. Szemény menyasszonya, *Szépa* életét veszti az etelközi dúlaskor, de Tarkka boldog frigyét köt Szemény nővérével, *Gyönyörűvel*. Tarkka normann hajósokkal sodródik Bizánchba s ott a császári udvar katonai szolgálatába lép. Görög követség tagjaként kerül a finn származású «comes» a még Etelközben táborozó magyarokhoz. Csakhamar felfedezi — szinte a legmodernebb filológiai készültség alapján — a finn-magyar rokonságot. Sajnos ez a regény valószerűségét csökkenti. Tarkkának a honfoglaló magyarokhoz való eljutása a szerzőjelezte módon nem éppen lehetetlen. De Árpádról bajosan tudjuk elképzelni, hogy pontosan ismerte volna a finnugor eredetű magyar szavak készletét, sőt, hogy számontartotta még a török kölcsönszavakat is. Huba vezér, aki egy ilyen nyelvhasználati társalgás alkalmával örömeiben buzogányát forgatja, inkább jókedvre derít, sajnós az író rovására. A fokossal való vitézkedés kissé sűrűn fordul elő a regényben. Ezt azért is kifogásoljuk, mert inkább Salamon Ferenc álláspontja felé hajlunk, amely szerint a fokok a török hódoltság alatt keletkezett, a karikással együtt s használatukra a törököktől elrendelt fegyverviselési tilalom szolgált okul. Pedig az író lelkiismeretességére jellemző,

hogy e szót «fukus», tehát X. századi hangalakjában is rekonstruálja a történeti hűség kedvéért. Kár, hogy alapos történelmi és nyelvészeti tanulmányainak szubjektív leszűrődöttségét nem rostáltatta meg jobban magyar szakemberekkel. Ez apróbb kifogásoktól eltekintve kétségtelen, hogy a honfoglalás lefolyásáról — az etelközi katasztrófától a pusztaszeri gyűlésig, sőt a nyugati kalandozásokig — nagyon eleven, hol humoros derűlt-ségű, hol tragikus színezésű képet nyújt az író. Szinte látjuk az egész tábor nyüzsgő életét, háborúban és békében. Látjuk a bölcs és vitéz Árpád intézkedéseinek megnyilvánulását, a magyarság fegyvelmezetségét a hadban. Humoros mellékalakok — egy-egy regősködő igric vagy kormönfont vénember — beállítását is ügyesen intézi a szerző. Nagyon szerencsésen ragadott meg két eszmét, amelyet talán még magyar írók sem aknáztak ki eléggé. Az egyik a honfoglaló magyar vitéz lelkében kialakuló hazaszeretet az új ország iránt, a másik a keresztény vallás iránt való érdeklődés fokozatos kibontakozásának jól sikerült festése a magyar lélekben, különösen a főhős, Szemény lelkében. A regény végén a táltos jóslata a kereszténység felvételével bekövetkezendő nemzeti megoszlásra még megjárja, de túlságosan merész történeti távlat nyílik meg, midőn a táltos a trianoni katasztrófára is céloz s váratlanul csehek és szerbek említése történik — a történelmi hűség szempontjából talán kissé korán és fölöslegesen.

Járventaus hónapokig járta regénye megírása előtt hazánk különböző tájait élményanyag szerzése végett. Leírásaiból azt látjuk, hogy nem hiába. Apróbb botlásai ellenére regénye a magyar olvasót is érdekelteti. Mind az anyag jól csoportosított feldolgozásával, mind az események színterének költői leírásával sikerült beleilleszkednie a kor és a földrajzi környezet hangula-

tába. Ez a regény valóban a magyar honfoglalás regénye, magyar élelet, magyar jellemeket, magyar tájakat mutat be az olvasónak. S mindenekfölött a magyar föld és a magyar nép iránt táplált őszinte szeretet sugárzik ki belőle.

Virányi Elemér.

Pethő Sándor : A magyar Capitoliunon. A magyar királyeszmé a Duna völgyében. Budapest, 1932. — A magyar politikai élet különös tragikuma, hogy azok a politikai célok, amelyekre véleménykülönbség nélkül törekszünk, ismét kivülesnek a reális politika akciósugarán s elérésüket csak az európai politikai erőviszonyok teljes átalakulása után remélhetjük, azok pedig, amelyekre önerőnkől is sikerrel törekedhetnénk, a vélemények különbözőzése miatt válnak megközelíthetetlenekké. Amazok közé tartozik területi integritásunk visszaállítása, emezek közé a magyar trón betöltése. Kérdések, amelyeknek fájó időszerűtlenségét az elméleti megvitatás és gyakorlati politika nagy távolsága is mutatja. Nemrég Weis István, most Pethő Sándor könyvének új megvilágosításai nyomán támadt új érdeklődés e kérdések iránt.

Pethő Sándor könyve új fordulatot jelent a legitizmus, a Habsburg-restauráció eszmei fejlődésében. Andrassy Gyula politikai eszméinek örököse, a legitizmus egyik legképzettebb és legfelkészültebb tollú publicistája úgy érzi, hogy a legitizmusnak új stratégiai elvek szerint kell átcsoportosítania harcossztaigait és új fegyverekkel kell felszerelnie katonáit. A jogfolytonosságról, a mozgalom erkölcsi bázisáról, feltűnően hűvösen, sőt ironikusan nyilatkozik («elméleti abstrakciók elefáncsonttornya», «Biedermeyer-jogfolytonosság»), talán, mert vitathatatlan, hogy a jogfolytonosság elve a detronizációs törvény, két restaurációs kísérlet sikertelensége, IV. Károly ki-

rály tragikus halála s a «kisegítő és átmeneti jogrend» tartóssága következtében súlyos sebet kapott.

Melyek azok az új érvek, amelyeknek hangoztatása a magyar politikai pártok és társadalmi osztályok a szerző által is jól megállapított — közömbösségét legyőzhetik s a legitimizmusnak híveket szerezhetnek — az ifjúság körében? Pethő Sándor szerint :

A restaurált magyar királyság okulhat az újkor annyi restaurációjának kudarcán. Lépést fog hát tartani a korszellemmel (gyökeres társadalompolitikai reformok) és képviselni fogja a nemzeti aspirációk maximumát (területi integritás). Az örökös monarchia megkíméli az országot az elnökválasztással járó s a mi viszonyaink között könnyen elképzelhető államkriszis folytonos megismétlődésétől. Az új Habsburg-királyság olyan nemzeti-ségi politikát képviselhet, amely a hála és ragaszkodás régi érzelmeire építve, sikerrel hajthatná végre a Dunavölgy — amúgy is elkerülhetetlen — integrálódási folyamatát. Ennek természetesen eredménye volna, hogy a hatalmi súlypont Középeurópában a földrajzi, mértani és történelmi centrumra csúszna vissza. Feltétele: a magyar állameszme és a Habsburg-eszme kompromisszuma. A vázolt folyamat első lépése a magyar-osztrák gazdasági együttműködés, sőt szövetség, amit a két ország gazdasági érdekei nemcsak lehetővé tesznek, de meg is követelnek. A nagyhatalmakkal is érdekük, de nekünk sem kevésbé, egy az Anschluss által félelmes erejűvé növekedett Alldeutschland kialakulásának a megakadályozása.

Ezeket sorolja fel a szerző könyvében, mint a legitimizmus új, vagy megújított érveit. A módosított cél: a Budapesten és Bécsben egyszerre végrehajtandó restauráció. Más politikai világnézetből természetesen mindezeknek az ellenkezőjét is igen

logikusan ki lehetne fejteni, a plánumnak éppen ilyen sok, vagy éppen ilyen kevés valószínűségével. Élénken emlékeztünkben van még Naumann Mitteleuropája. A jövőre vonatkozó tervekben bizonyára hiába keressük a tudományos igazság kritériumait s csak az lehet a kérdés: megvalósíthatók-e? Megvalósulnak-e? erre nézve csupán a jövő adhat feleletet.

Mérey Ferenc.

Tamási Áron: Helytelen világ. Erdélyi Szépművészeti Céh kiadása, Cluj-Kolozsvár, 1931. Tamási írásművészetének gyökerei az ősmese talajáig nyulnak. Ő az egyedüli írónk, akinek munkáiban (a *Cimeresek* kivételével) a mese keretében öltöztetett népi képzelet jelenik meg. Azonban ez a képzelet nem jelent szertelenséget, a misztikum előtérbenyomulását és az alakok valóságontúli ábrázolását. *Tamási* a novella felépítése részben vagy egészben realizálódik: s így a mesék emberfölötti erővel rendelkező alakjai a mindennek ellentmondó, a saját eszében bízó székely személyében jelennek meg. Ezek a székelyek első pillanatra az exotikum furcsaságával hatnak, elzárkózott, önmagukban érdekes alakok, de ha közelebbről tekintjük őket, végeredményben minden tettük, tevékenységük és gondolkodásuk alapja túlnő a székelység és a transzylvánizmus keretén.

Legtöbb írásának ott van a mélysége, ahol a falusi emberek, kocsisok, kőművesek az író segítségével kikökennek a földi légkörből s angyalokkal, ördöggel, Szentpéterrel vagy magával az Úristennel találkoznak. Ez a találkozás rendesen ellentétet vált ki, aminek segítségével *Tamási* a társadalmi igazságtalanságok meglátására vezet. Ha írásaiban két ember kerül egymás mellé, ezek rögtön ütök, verik, szinte gyilkolják egymást, — de csak szavakkal (néha a bicska is előkerül). A legcsodálatosabb párbeszédet van

alkalmunk hallani. A hasonlatoknak, találó jelzőknek, a nyelv erejének egészen különös és eddig ismeretlen világába kerülünk. A legvakmerőbb drámai feszültség tartja össze a kérdéseket és feleleteket, amelyek rendesen különösízű humorral fejeződnek be. De e humor mögött a legsötétebb valóság húzódik meg és úgy érezzük, hogy nem más, mint egy különös formája a fájdalomnak. Ez meglepően bontakozik elénk a *Népszakértők* című novellában. Itt Szent Pétert, az ördögöt a politikus, az író helyettesítik. Velük szemben ott van a leégett székelly falu. De ahelyett, hogy sírángozó tömeget állítana elénk az író, egy hétköznapi székellyel ereszti beszélgetésbe az urakat, kiknek előkelő gesztusait, nagyképi érdeklődését a legnagyobb nyugalommal és logikus gondolkodással tompítja le ez az egyszerű falusi.

A novellákban a nép nagyszerű alkotóereje, eszmei gazdagsága, formálódkeve nyilatkozik meg. Ezt azonban nem a kollektív tömegek bemutatásával vetíti elénk az író. Nála a mindenkivel és mindennel szembenálló individuum jelentkezik, aki a problémák megoldását csak önereje segítségével reméli. Azonban egész érzés és gondolatvilágával, tetteivel olyan környezetben, illetve közösségben foglal helyet, amelyik hozzá hasonló, azonos természettel és követelésekkel rendelkezik. S ezek az agyafurt székellyek csak kicsinyített másai társadalmuknak. Szándékuk keresztülvitelére a leghajmeresztőbb «mókákat» találják ki. Kalandos Nagy István tüzet rak maga alá a piacra hozott fával, hogy az összecsődült és sajnálkozó embereknek egy alkalmas pillanatban jó áron adja el. Ami idegen emberek számára tragédia és felfordított világ, az nekik végtelen kacagás, örömeiknek kiteljesedése vagy éppen séggel kereseti lehetőség. Néha igen-igen siratni valóak, de dühbe is tudnak hozni, annyira, hogy még ellenük

is fordulunk. Turi Dani nagyotakarása és lendülete él bennük, de új színnel és perspektívákkal. Nem egyszer még elbukásuk is hasonlít ennek az eposzi hősnek tragédiájához. Az Okkersárga Ábrahámok, Énekes Ferencek és Csali Danikák mögött ott van a nép. Érezzük, hogy magasbatörő szimbólumok és rajtuk keresztül «Kicsiszekelyország» ád hírt magáról a többinek s belekapcsolódik a közös sorsba, a kibontakozások felé mutató harcokba. Külön világot jelentenek számunkra az ősi mitológikus istenhittől kezdve a hétköznapi templomos miszticitásig s hogy ez olyan nagyszerű formában jelentkezik, *Tamási Áron* érdeme. Ezekben az írásokban már nagy letisztulást látunk. A *Lélekindulás* és *Szűzmárjás királyfi* szavakkal és képekkel túlszűfolt mondatait (annakidején ezek bővültek el, de éreztük, hogy sok van bennük a gyermek torz látásából, amelyet érett szemlélet fog felváltani), sokkal dinamikusabb sorok váltják fel.

Van a kötetben egy-két kisebb jelentőségű tárcanovella, sőt olyan írásokkal is találkozunk, amelyekben a szocializmus a hatáskeresés kedvéért jelenik meg (*Uri gesztus*), de a *Helytelen világ*, *Kivilágított fapiac*, *Rézangyal* és a *Rendes feltámadás* naiv-eposzba illő részleteivel mindenért kárpótol.

A könyvet *Kós Károlynak*, a szintetikus erdélyi művésznek ízléses fejlécei díszítik. *Gunda Béla.*

Gyalóky Jenő : Az első orosz megszállás és Erdély felszabadítása. Budapest, 1931. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. A gróf Vigyázó-vagyion lehetővé tette, hogy az Akadémia nagyobb lendülettel folytathassa a világháború következtében ellankadt könyvkiadó tevékenységét. Helyesnek tartjuk a kiadásra kerülő művek kiválasztásának szempontjait is. Az egyes szaktudományok eredményeit összefoglaló, tehát a művelt

olvasóközönség széles rétegeire számító tudományos művek kiadása a magánvállalkozás számára is jövedelmező szokott lenni. A monografikus művek — a szaktudományok differenciálódása s rohamos fejlődése következtében — egyre kevésbé számíthatnak a tömegek érdeklődésére, de annál nélkülözhetetlenebbek a tudományos kutatás munkásainak. A szaktudományok részletproblémáit vizsgáló tudósok érintkeznek közvetlenül a tudományos igazsággal. Kutatásaik eredményeiben tükröződik, de eredményeik által egyszersmind módosul, fejlődik a szaktudomány struktúrája s így a világról alkotott egyetemes képünk is.

Gyalókey Jenő, a magyar hadtörténet ismert nevű, kiváló kutatója, új könyvében az eddig kevés figyelemre méltatott első orosz megszállás (1849 januárius 31—március 28.) katonai történetét írta meg. (A diplomáciai előzményeket és vonatkozásokat Horváth Jenő tisztázta.) Nagyszében és Brassó oláh és szász lakosainak hívására vonult be Erdély e két városába Lüders Havasalföldön táborozó seregének két különítménye Engelhardt és Skariatín tábornokok parancsnoksága alatt, hogy a kezdetben fölényben levő, de remegő és tétozó Puchner császári tábornok «hadműveleti alapját» megvédelmezzék, de alig két hónap múlva — Bem stratégiai mesterfogása következtében — újra elhagyták az országot a megvert császári seregekkel együtt.

Gyalókey Jenő a császári csapatok, az orosz különítmények és az erdélyi honvédhadsereg katonai akcióit, a szászhermányi, medgyesi, nagyszébeni, feleki, feketehalomi, vörstoronyi és tömösi harcokat a szegényes kútfőanyag ellenére is kitűnően rekonstruálja, szigorúan és pártatlan objektivitással ítéli meg. Számos félreértést és tévedést igazít

helyre. Megállapításait forrásidézetekkel, forráskritikai megjegyzésekkel és térkép-vázlatokkal teszi meggyőzőekké. A terepviszonyokkal, az időjárással és a katonák testi és szellemi állapotával is számol. Felismeri a parancsnokok emberi nagyságát (Bem, Van der Nüll) éppen úgy, mint emberi gyengeségét (Puchner, Gál Sándor). Noha a történeti élet egyetlen keskeny szeletét vizsgálja, mégis szervesen kapcsolja be ezt a szeletet — különösen bevezető és befejező megállapításai által — történeti életünk fősodrába.

Gyalókey Jenő munkásságától hadtörténetünknek még számos felderítetlen kérdésében várunk új eredményeket. M. F.

Szederkényi Anna : Felszabadultak.

Regény. (Az Athenaeum kiadása.) Egy asszony küzd az élet sötét és reménytelen problémáival. Az utcán névtelen gyermekek, elhagyott anyák, kivetett leányok, éhező, elnyűtt asszonyok. Meg kellett váltani az asszonyokat, az anyákat, a szerencsétlen leányokat s az ártatlan gyermekbimbókat. Az asszony, az ügyvédnő, a képviselőnő, hármashivatása között, gyöngeségének, elégtelenségének a tudatában háromfelé forgácsolt energiával harcol az életnek külön-külön is súlyos frontjain. A probléma megoldhatatlan. Az otthon kihül az asszony nélkül s a gyermekek elidegenednek. Az ügyvédi objektivitás mellett egyre előbukkan az asszonyi szív s a gyöngesség turbációja. A képviselőnő javaslata, az «anyák törvénye» elbukik a férfierdekek szövevényében. Az asszony visszatér a családba, amelyből elhivatott. És elkezd az öltéseket azon a kézimunkán, amibe az asszonyok belevárnak egy egész életet, «szerelmet, gondot, terveket, nekibuzdulásokat, elernyedéseket». És a kis kereszttek sorakoznak az öltések nyomán. «És fognak sorakozni ezután mindig

és többen lesznek, mindig többen és ő menni fog elől, a hímzés nyúlni fog utána . . .»

Szederkényi Anna szinte fájdalmas realitással vetíti elének a regény asszonyalakját. Meglátta a család legszorosabb kötelékéből felszabadult asszony lelki válságát. Felmutat egy szívet, egy új asszonyszívet, de ebben a szívben, íme, nem találtatott sem boldogság, sem megelégedés. És akkor miért minden? Júlia két nemzedék között az átmeneti típust képviseli. A régi asszonytípust Hédervárné, «a napamasszony», akinek még jó természet . . . Jobb, ha el tudják felejtetni az élettörténetüket, mint a gyermekszülést». A régi asszony nyitva hagyja maga mögött az ajtók sorát, mint ahogy nyitott könyv marad az egész élete. A másik, az új leánytípus sem vigasztaló. «Ezek a modern lányok csak merészek, de nem bátrak» és «minél sivárabb lesz a sorsuk, minél többet kortyolnak a tudásnak italából, annál mohóbban szomjúhozzák a tudat alatt az élet édes álmait.» «Dobálóznak nagy szavakkal», de «a férfi közeledésére hisznek és esküdznek és kinyitják a szívüket.»

Júlia a két típus között keresztrefeszített asszonysorsával sem az egyikhez, sem a másikhoz nem tartozva, eltéved a problémák tüskés útvesztőjében s visszamenekül, talán vissza is békül a «napamasszony» életéhez. A regény nem ad választ sok-sok belénk dobott kérdésre. Ezek a kérdések tehát tovább élnek és feleletet követelnek. A regénynek nem is célja a szociális problémák megoldása, a felvetett és belénk dobott kérdéseknek mégis megvan a maguk feszítőerejük és tovább erjesztik a gondolatot. A Felszabadultak ennyiben irányregény jellegű.

Koncepciója nem annyira a mese sokszálú szövésében, mint inkább a lelki történések halmozásában, egy-

szersmind fokozásában mutat céltudatos íróra, aki emellett utánozhatatlanul nőies eszközöket használ jellegzetes részletek megalkotásában vagy a cselekmény lokális színezetének megteremtésére. Virág Verát, a Héderváry-nyaraló kertészének leányát s a férj nyári örömeinek szerencsétlenét pár mondattal nemcsak megalkotja, de belülről is átvilágítja: «A feje kék-babos, világossárga kendővel volt be-kötve. Az egyik kezében fehér házi-vászonba kötött motyó *árválkodott*. «A motyósnaak kerek barna szeme volt. Csudálatosan szelíd, álmodozó gyermekszeme. Hívogató tiszta szeme, csak a legmélyén lakott valami szomorúság . . .» «Magányos volt a cifra szobában. Messziről jött, éktelen távolságot hozott magával és ez a nagy messzeség elfeküdt körülötte.» Néha egy mondattól is életet kapnak a figurák. Héderváry Jánosról, az asszony sógoráról ennyit mond: «Amikor elment a háborúba, úgy mondta: «degénység», mikor visszajött, úgy mondta: az «embereim».

Sok az igen finom megfigyelésről tanuskodó reflexió. Gyermekkori emlékeinek nyarát forróbb és világosabb napsütésben látja. Talán sokan vagyunk így színekkel és ízekkel. A gyermekkori emlékek csupa íz és szín-emlékek. A rég áhított zöld gyümölcsök ma fanyar és élvezhetetlen dolgok számunkra, akkor a nyers ízek ezerféle variációját jelentették. Ma az élettől fáradt érzékek kevesebb fényt fogadnak be és túl vagyunk az ízek szenzációján. A író majdnem hajlamosabb a reflexiókra, mint a dialógusokra. Ezek sokszor tartalmazítják, de néha nehezítik a regényt. Egy-egy patétikus hely néha az író egyébként természetes közvetlenségét veszélyezteti s néha a hősnőt nem tudja elég objektív messzeségbe vetíteni önmagától. Ezek az apróbb hibák azonban újra csak a nőíró tipikus vagy egyéni jellegzetességéből fakadnak. A könyv

jó és étellel megélt, bátorszávu író-munka.

Juhász M.

Esterházy Miklós nádor iratai = Schriften des Palatins Nikolaus Esterházy. — Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy 1606—1645. — Redigiert von Ludwig Fekete. (Im Auftrage des Fürsten Paul Esterházy, Budapest, 1932.)

Alig két éve, hogy a legnagyobb magyar családi levéltár értékes anyagából a magyar kormányzattörténet egy korszakát megvilágító fontos iratanyag napvilágot látott. A történettudomány munkásai és barátai örömmel üdvözölték a kiadó Esterházy Pál herceg vállalkozását, aki módot és lehetőséget nyújtott nagynevű őseinek, Esterházy Miklós nádornak a magyar történelemben évtizedeken át kifejtett munkássága pontos értékelésére s a megjelölt kérdés tudományos feldolgozása mellett a vonatkozó iratanyagot is közölte. Hogy ez az iratközlés milyen fontos hézagpótlást jelentett a magyar történetírásban, arra a munka méltatója már annak idején kellőképpen rámutatott. (Napkelet, 1930. nov. 1. 1070. l.)

Az azóta válságosra fordult gazdasági helyzet miatt még nagyobb örömmel fogadjuk most a tervezett nagy kiadás második kötetét, amely tartalmánál fogva még szélesebb körben tarthat számot a nagyközönség érdeklődésére s amely külföldi vonatkozásban is elsőrangú forrásanyagot szolgáltat a törökök európai uralmával foglalkozóknak.

Esterházy Miklós nádor levéltárának török iratai természetesen és elsősorban minket magyarokat érdekelnek. Újabb adatok ezek ahhoz a harchoz, amelyet ez a nemzet a léteért, a magyarságáért folytatott két ellenséges hatalom között morzsolódva s gazdaságilag tönkretéve. Történelmi értékén kívül nagy erkölcsi tőkét jelent ez a mi számunkra!

De nemcsak a magyar történészek számára készült Fekete Lajos munkája. Nagy haszonnal forgathatják a nyugati államok historikusai is, akik a XVII. század történelmével foglalkozva, nem térhetnek ki a török probléma tárgyalása elől, amely állandóan lekötötte a Habsburgok erejét. A török birodalom történelmének kutatója pedig még több adatot talál ebben a kötetben a legkülönbözőbb kérdésekre vonatkozóan, legyen az közgazgatási, gazdasági, harcászati vagy egészen magánjellegű. Ezt aényt helyesen felismerve, a bevezető tanulmány német nyelven jelent meg és a török szöveg mellett német fordításban adja az iratokat is. A török szöveg betűhív közlésével a turkológusoknak nyújt értékes forrást a kötet szerkesztője.

Fekete Lajos bevezető tanulmánya nemcsak értékes ismertetője a kötetben foglalt iratanyagoknak, hanem igen érdekes, lebilincselő feldolgozás a nagyközönség számára is, amely a hozzáférhető német szövegfordításban megismerheti a szokatlanhangú levelezést is.

A kiadó személyéhez méltó izléses kiállításról az Egyetemi Nyomda gondoskodott.

Dr. H. Pálffy Ilona.

Császár Imre : Macskák. Regény két kötetben. Stádium Sajtóvállalat kiadása.

Császár Imre színművész, a Színházakadémia volt tanára, szívesen és bizonyos rutinnal forgatja a tollat. A művészetéről, a színjátszásról, a színiélet alkotásiáról készült tanulmányain kívül írt már verset, drámát és néhány regényt. Új regénye, a Macskák, az idős szerzőt írói modorának teljes kialakulásában mutatja. Császár Imre írói egyéniségének nincsenek éles, jellegzetes vonásai s új regényének sincsenek, e regény szándékolt nagyvonalúsága ellenére sem, különös értékei. Mégis érdekes figyelemmel kísérni,

miképen látja és miképen rajzolja az embereket és az életet a színész, akinek a szeme és szíve másodlagos, színpadi figurákhoz és írói és rendezői utasítások szerint pergő akciókhoz szokott, a hatásos színpadi dialógusok iránt pedig különleges érzéke fejlődhetett. Emberábrázolás, cselekvénybonyolítás, hatásos előadás kétségkívül a színésznek is legsajátabb munkaterülete. Előrebocsáthatjuk: a színész és az íróművész itt megfigyelt szerepcseréje mégis némi csalódást okoz.

A Macskák regényalakjai sajátágosan határozatlan, elmosódó, gyakran önmaguknak is ellentmondó, aprólékos gonddal, de nem elég mélyen megragadott figurák. Érzelmektől cselekedeteikhez vezető szálak bizonytalanok. Az író eleinte némi maliciával leplezi le őket, elárulja takargatott hitványságaikat, elmondja titkos ballépéseiket. De aztán megsajnálja és megjavítja őket. A nőkkal különösen mostohán bánik: folytonosan macskákhoz hasonlítja s ironikus, világfiás fölényt mímelve, így aposztrofálja őket: ügyes kis macska, elváltka, kicsi nő. Ezt a fanyar, de szerencsére nem következetes életfelfogást jelzi a regény címe is. Ezt vallja, de inkább csak elméletben, a regény főhőse, a világhírű író ugyanilyen című regényében. Karády Pál sikereinek, az irodalom és a nők körében, szinte határa sincs ugyan, gyakran már-már modern Kárpáthy Zoltánnak vagy Berend Ivánnak látjuk, csak hogy ezeket a sikereit a hős inkább a regényíró kedvezésének s nem bennünket is meggyőző kiválóságának köszönheti. Ha az író néha megharagszik rá, bizony, «jóhízemű fajankónak» nevezgeti. Ilyenkor «az okos, csodapéldány» Bözsi is csak «ügyes kis macska». A bölcs és jóságos, önfeláldozó, de kissé cinikus öreg úr, az író nagybátyja, a zsarolás és kerítés határmesgyéjéig menő előzékenységgel és ügyességgel szolgálja öccsét, főkép

bonyolult szerelmi ügyeiben, természetesen azokban is, amelyeket utólag helytelenít. Az író szemelláthatólag kétféle anyagból gyurja alakjait: hold-sugárból, vagyis regényes, régi hagyományokból és sárból, vagyis modern életünk felszínes megfigyeléséből.

Ez a kétféleség a regény meséjén is megfigyelhető. A hetedfélszáz lapon bonyolított hosszú szerelmi társasjáték éppen nem meglepő eredménye: a kitűnő férfi és híres író — post tot discrimina rerum — feleségül veszi «a lekicsinyelt női nem egy csodapéldányát». Természetesen az elébe tornyosuló felesszámú akadály, négy közbeeső szerelmi viszony (Erzsi, középkorú özvegy, Aliceka, az elváltka, Irén, férjes asszony és Marica, zavaros multú baroness) és egy súlyos lélektani, erkölcsi és társadalmi probléma megfejtése után. A probléma ez: vajjon feleségül veheti-e a férfi annak a nőnek a leányát, akit szeretett és akit feleségül akart venni szerelmük megpecsételésére? Az író felelete: «Ésszel és megértéssel minden fordulat keresztülvihető». Az ész természetesen az írónál van, a megértés tőlünk szükségeltetik. Mi persze előre tudjuk, hogy a nagyszerű Karády Pali Tamássy Bözsit fogja feleségül venni s csodáljuk az író türelmét, amellyel ezt a kifejlést tervszerűen hátráltatja és a kompozíció kárára a romantikus mese keretébe még négy, erősen realiztikus kis regényt is beleszó.

A cselekmény háttere háborúutáni pesti társadalmunk rajza. De csak a teljes testi és lelki komforttal élő pesti gazdagok életét látjuk. Az írónak korunk erkölcsi életéről formált ítéletét, gúnyoros megjegyzései ellenére sem érezzük meggyőzőnek. Úgy érezzük, hogy titkon igen jól megérti a pesti «társaságos élet» — ez igen kedves szavajárása — hátterében lapangó bűnöket s ezeket könnyen meg is bocsátja. Mintha azt mondaná: azért ezek igen tisztességes, derék és

nemes érzésű úriemberek és úrihölgyek.

A regény előadása lassan haladó, a részleteken pepecselő. Az ilyesmit: Kovácsné bejön, megterít, stb. sohasem mulasztja el töviről-hegyire elmondani. A cselekvényben nincs drámai feszültség, mégkevésbé mozgalmasság. Kényelmes, hosszas magyarázatok, lassú bonyolítás csökkentik a cselekmény érdekességét. Folytonosan a rendezőt látjuk, aki hol a szereplőknek, hol az olvasónak magyarázgatja felfogását, néha ilyen fordulatokkal: «De ne írjuk ezt Erzszi hátrányára...» Gyakran súlyosabb a köntös, mint a viselője: «És Erzsit is utólérte a Végzet». Vagyis férjére féltékenykedik, ámbár zord következmények nélkül. Igen élvezetesek azonban Karády Pál és az öreg Bernáth Gábor gyakran szikrázóan szellemes párbeszédei. Ezekről a dialógusokról érezzük, hogy írói tehetség sugalmazta, a színpadi dikció mestere formázta őket.

Mindent összefoglalva: Császár Imre új regénye több és különb a szórakoztató regények tömegárújánál, de azon a mértéken alulmarad, amit irodalmi kritikánk mai színvonala megkövetel, mielőtt írói alkotást művészi sikerként elkönyvel.

Mérey Ferenc.

Wilhelm Speyer: A hatodik osztály. Ez a regény folytatása annak a regénynek, amely magyar fordításban «Gimnazisták» cím alatt jelent meg a múlt évben. Egy erdei iskola növendékeiről szól a történet. Ez az osztály, amellyel most megint találkozunk, a hős indiánusok példájára szervezkedik. Vezérik a «Nagy Főnök». A múlt tanévben a «horda» nagy harcot indított a kutyák és a macskák érdekében és elkeseredett küzdelmet vívott a városi iskola tanulóival. Erről a kutya-macska háborúról a «Gimnazisták» zeng hősí époszt.

A nagyvakáció után, az ősz kezdetén a horda egyelőre renyhe tétlenségben tölti idejét. De a kis Pocok lelkét nagy ambíciók duzzasztják: ő akar Nagy Főnök lenni. Titokban szervezkedik a horda ellenségeivel, hogy kiszabadítsa Mariannet, tavalyi iskolatársukat a cirkusznak kötelékeiből. Marianne ugyanis megszökött az iskolából és most mint állatszeli-dítő az oroszlánokkal végez veszélyes mutatványokat.

Marianne visszakerül az intézetbe, tehát a happy end-ről is történt gondoskodás. De a történet hirtelen váratlan fordulóhoz jut. A kisleány újra visszaszökik a cirkuszhoz. De azért nem kell megijedni. A szerencsés befejezés megszépül: csak tessék türelemmel várakozni. Mariannak úgy látszik eszébe jutott, hogy ő német leány. Tartozik tehát fájának azzal, hogy némi szentimentalizmussal oldódjék meg életének problémája. Visszaszökik a cirkuszba, mély szomorúságot, gyászt hagyva maga után az erdei iskolában. De azután, mikor a cirkusz a városból eltávozik és az iskola közelében vonul el, a kisleány megéri az intézet atmoszféráját, most már a cirkusztól szökik el és az iskolába szökik vissza.

Ez a könyv tehát ifjúsági regény volna. Az ifjúsági regényműfaj azonban többféle alfajra oszlik. Lehet az ifjúságról az ifjúságnak, de lehet az ifjúságról a felnőtteknek is írni. Soha ilyen nagy érdeklődés nem volt a gyermek- és az ifjúkor iránt. Ha megjelenik egy regény vagy színdarab, amelynek hősei gyermekek, amely az iskola életéből van véve, nemcsak az ifjúság, hanem a felnőttek is nagy érdeklődéssel fordulnak feléje.

Ez a regény azonban — több hasonló társával egyetemben — lelohasztja érdeklődésünket. Nagyon nehéz a gyermekeket regényhősökké tenni. Nehéz a gyermeki lelket az olvasó előtt kitergetni. Ez a regény

nagyon kevés olyan mozzanatot mutat fel, amely igazán emberi, igazán gyermeki volna.

Itt a gyermekek egy játékot játszanak le a szemünk előtt. Hordát alkotnak, amelynek pontos szervezete van. A regény izig-vérig német, — de nem kedvező értelemben. A gyermekek is izig-vérig németek. Ha már egyszer szervezkednek, azt alaposan csinálják. Ha játszanak, hát azt teljes komolysággal és lelkiismeretes pontossággal végzik. Nem esnek ki a szerepükből.

Egy erdei iskoláról van szó. Milyen tarka, változatos képet nyújt egy iskola! Egy rideg számtanórán mennyi érdekes mozzanat, az emberi, gyermeki léleknek mennyi megnyilvánulása. Mindebből a regényben semmi. Magáról az iskoláról, az iskola életéről egy hang sincs. Nem is vesszük észre, hogy iskolában vagyunk. De a gyermekek magánéletéről sem esik szó. Nincs is magánéletük. Ők csak a horda tagjai. Az egész regény egy hosszúra nyúlt, kissé unalmas társasjáték.

Azt hiszem, nemcsak a felnőtteknek unalmas, hanem még inkább az ifjúságnak. Különösen a magyar ifjúságnak. Idegen világ ez, ahol a gyermekek nem húsból, vérből való egyének, hanem pontosan működő alakjai egy bábszínháznak.

Ennél nekünk sokkal jobb ifjúsági regényeink vannak. Még azoknak a hibáknak dacára is, amelyeket a legjobb íróink is el szoktak követni, ha az ifjúságról írnak. B. C.

Kincs Elek : Kölesey a közéletben. (Szombathely, Martineum. 1931.) — Kölcsey mint «széplélek» vagy mint szigorú kritikus él a magyar közvéleményben, s azért jó szolgálatot tesz Kincs tanulmánya, kiemelve a nagy író tehetségének és szerepének több-rétűségét.

Kölcsey politikus is volt abban a nemes értelemben, amelyben a romantikus kor fogta fel a politikát, vagyis

politikus volt mint «az emberiség nemes igényeinek apostola». Megvolt lelkében a politikus becsvágya, hogy szükségeset és korszerűt alkosson. A politikát nem mint egy élet tapasztalatainak gyümölcsötvetését fogta fel. Ezirányú tevékenysége költői életformájának egyik megnyilatkozása volt: magasra szárnyalás az eszmék szárnyán, mélységbe zuhanás a kétségbeesés lejtőjén. De mégsem merült ki szerepe élménykeresésben. Ugyanaz az ember volt íróasztala mellett, mint a politika küzdőterén: csak a helyszín változott meg. Kilépett a «szemlélődés szent ligetéből» és tettekben akarta látni ugyanazon nagy eszmék diadalát, amelyeket költészetében di-csőített.

Politikai felfogása romantikus volt, haladást, mozgást követelt a politikában, mint a nemzet életakarátának és sokszor mint a nép «boldogságának» szószólója. Hitvallása az életnek mint organizmusnak a felfogásában gyökerezett, kissé letről, a mélyből veszi életadó nedveinek erejét. Politikai felfogása a kötelességteljesítés, a felvilágosodás, a lelkiismeret és a haladás pilléreire épült fel. Önkéntelenül is kiegészítette a pártok csonkaságát a maga egyetemesen európai egyéniségével. Képelete itt, a politika területén is az örök valót kereste, s erre hivatkozik mindig: a nemzeti létre, az emberiségre, az emberiség példájára. Épp azért néha jobban elcsüggedt, mint mások: nála több forgott kockán... Politikai szerepének szimbóluma a szószék volt. Magasan kiemelkedett itt, eszméket szórt szét, megrázott és lelkesített egyaránt. A lelkek formálója volt, s szerepét áldozatosnak hitte: egy jobb nemzedéket akart nevelni, amely elveinek tisztaságáért mindent feláldozzon: hírt, népszerűséget, címet és hivatalt. Néha fenséges lendülettel jogtalanok és felemelkedni vágyók ég felé tárt karjának tűnt fel.

Kincs Elek tanulmányában lelkiismeretesen elemzi Kölcsey közéleti szereplésének egyes területeit. Nem összefoglaló munkát nyújt, ehhez nincs tere, hanem szeretettel és lelkesedéssel megírt részletrajzot, amelynek hasznát veszi az ifjúság és a művelt közönség egyaránt. Tanulmányában eredeti okmányokat is közöl.

Merényi Oszkár.

Cholnoky Jenő dr. : A tenger. (138 kép és 83 ábra a szövegben. Budapest, Singer és Wolfner.)

A tenger félelmetes hatalom, de másrészt a kultúra előmozdítója, az emberi boldogságnak, előrehaladásnak lényeges tényezője. Igaz, vannak népek, amelyek sohasem láttak tengert, nemzedékeken keresztül még a partjára sem jutottak el és mégis megéltek. Sokan félnek tőle, hiszen a vize sós, ihatatlan; a mi életünkre nézve nincs szerepe, sőt életünk helyett halálunkat jelenti — mondhatják egyesek, mert olyan elem, amelyben megélni nem tudunk.

A felületesen gondolkozók így vélekedhetnek a tengerről. A tenger partján élő népek azonban a tengerben keresik meg élelmük egy részét; a tengeren kereskednek, fuvaroznak, a tengerben tehát gazdasági erőt látnak, szeretettel, de félelemmel is tekintenek rá, mert nemcsak áldásai, hanem tragikus csapásai is vannak.

A tenger partján mindig találunk népeket, akkor is, amikor a szárazföldek belsejében még néptelen őserdők, vagy csak igen gyéren lakott rengetegek terültek el. Ma is így van a természeti népek egész sorában. A hátsó-indiai szigeteken, Ázsia déli partjain, Uj-Guineában stb. mindenütt a tengerparton lakik legsűrűbben a nép.

Azok a népek, amelyek a tenger olyan partján laktak, ahol a szárazföld nem nyújtott biztos megélhetést, a tengeri kereskedelemre adták magukat. A föníciai nép, kiszorítva a szíriai

partok kietlen pusztaságaira, kénytelen volt a tengerre menni. Megteheték, mert a libanoni cédrusokban kitűnő hajóépítő fát kaptak. Mivel kellő műveltséget is szereztek a közelfekvő Mezopotámia műveltségéből, hamarosan a legkitűnőbb kereskedő néppé lettek, sőt exportjuk is volt, mivel a föníciai üvegáru és a föníciai bíborkelme világcikké lett.

A görögök hasonlóképpen fejlődtek kereskedő népekké, hisz Görögország tagozott partjai s megszámlálhatatlan szigete rendkívül kedvezett a halászat, majd a hajózás és kereskedelem kifejlődésének. Görög gyarmatok népesítették be a Földközi-tenger félre-eső zugait az Adriai-tengerben, a Fekete-tengerben, Itália partjain, stb. Elkalandoztak a britanniai tengerekre s fölfedezéseik, tapasztalataik hathatós mértékben vitték előre a görögök műveltségét. Ezeknek a földrajzi tényezőknek köszönhetjük Homérosz világhírű munkáit és Aeneis remek sorait is. Csak ezeknek birtokában tudjuk igazán megérteni ezeket a nagy elbeszélőkölteményeket és a bennük lefektetett földrajzi, természettudományi ismereteket. Már a rómaiak sohasem lettek vérbeli hajós és kereskedő népek, mivel Róma környékén a partok hajózásra, kikötésre nem alkalmasak. Még a Tiberis torolatába is csak kis bárkák juthattak be.

A mai időknek legnagyobb városai: London, New-York, Hamburg, Alexandria, stb., stb., mind-mind a tenger partján nőttek fel. A tenger összeköti a legkülönbözőbb termelésű területeket, a kontinensek gyéren lakott, nehezen járható belseje meg ellenkezőleg, szétválasztja őket. Európa és Kína műveltsége azért nem érintkezett 2000 esztendőn át, mert gyéren lakott, igen nehezen járható kontinens zárta el őket egymástól. A Szezi-csatorna megnyitása előtt pedig tengeri út nem kötötte össze a kettőt. Ha

a föniciai és görög hajók besétálhattak volna a Vörös-tengerbe, bizonyára egészen másként fejlődött volna a világkereskedelem és világtörténelem. Kínával, Japánnal, az előindiai és hátsóindiai művelt népekkel sokkal hamarabb és sokkal szorosabb érintkezésbe kerültünk volna. S ki tudja, mily mértékben hatott volna Európára az európainál akkor sokkal fejlettebb keletázsiai műveltség? Valószínű, hogy ma egészen másként állana a világ sora. Gondoljunk csak arra, mennyire hatott az aránylag csekélyszámú arab nép! Lelkesedése és szervezetsége elég volt arra, hogy romba, döntse az antik világot s Alexandria pusztulásával sírba szálljon a klaszikus tudás és művészet.

Cholnoky Jenő könyvében mindenütt kidomborodik az emberföldrajz kulturális jellege, a tengernek az ember életére, életmódjára, a megélhetésére, a testi és lelki szükségletek kielégítésére vonatkozó szerepe. Megértjük a hajózó népek hatalmas anyagi és szellemi kultúráját, annak a lehetőségeit és így tisztábban látjuk a dolgozó, küzködő ember hatalmas neki-lendüléseit, csak azért, hogy utódainak minél magasabb, fejlettebb szellemi tőkét hagyjon hátra.

Horváth Károly.

Ludovikás Levente. A M. Kir. Honvéd Ludovika Akadémia Leventekörének évkönyve. Szerkeszti: vitéz Rózsás József. XI. évfolyam. (Stádium.) Amikor ezt a kötetnek beillő füzetet nézegetem, valami különös érzés fog el. A betűk szólnak, a képek beszélnek, a «Sorakozó» rovat a jövőbe irányít, a Memento a mult emlékeit ébresztgeti, katonai cikk, szépirodalmi rész, beszámoló a kitűnő műmellékletekkel együtt megkap, szórakoztat, máskor meg szinte a torkomat szorongatja az olvasottak kapcsán támadt érzés.

A nagy világégés után az eddigi-

Napkelet

nél még nagyobb feladatra elhivatott Ludovika Leventekörének testi, lelki, szellemi neveléséről immár XI. évi beszámolója áll előttünk. Magyar lélek, bajtársi szív, katonás akarat látszik minden során. Amint vitéz Lombovári Révy Kálmán altábornagy, a Ludovika Akadémia volt parancsnoka, a közlöny életrekelője írja: «A Ludovikás Levente tanár és tanítvány legbensőbb lelki és szellemi együttműködésének eredménye». S valóban «delkes, önzetlen munkával első-sorban a Haza és a köz érdekeit szolgálják». (Zelenka Zoltán tábornok.) — A szerkesztő vitéz Rózsás József «magyar lelke és fajszeretete mint égő fáklya világol. Ha kardforgató karja megrokkant is, tollforgató keze tovább rója a sorokat mélységes szívvel és magyarosan». (Vitéz Jány ezredes.) Mellette fáradozik a társszerkesztő Varga László, a sok munkatárs, tanár, tanítvány.

A Leventekör élénk és sokoldalú tevékenységet fejtett ki. Tagjainak, a közismert aks.-oknak 18·3%-a vett részt a kiírt pályázatokon, amelyek között az irányt oly beszédesen jelzi a szerkesztő pályatétele: «Miért és hogyan kell bekapcsolódnia a magyar tisztnek a nemzeti művelődésbe?» A testezés sporteredményei jól ismertek.

Bizakodó reménységgel tesszük le a füzetet s az új decennium elején kívánjuk, hogy folytassák tovább: «Arte et Marte». A jól sikerült klisék a Weszely L. fotokemigrafiai műintézetet, a tipográfiai szempontból is igen ízléses és díszes kiállítás és elrendezés a Stádium nyomdát dicséri.

Závodszy Levente.

Két verseskönyv. A véletlen hozta össze a két kötetet egy ismertetésbe, de nemcsak fiatalságuk, a legújabb nemzedékhez való tartozandóságuk közös vonásuk. Közös mesterük is, Mécs László és minden, ami ezzel jár:

a modern és régi formák egyforma megbecsülése és használata, stílusban Ady nyelve beoltva a hétköznapi élet nyelvével, világnézetben bizonyos konzervatív forradalmárgódás: az alapelvekkel (Isten, haza) meg vannak elégedve, de a részletekben sok bajt és hibát látnak különösen szociális téren.

Rónay György (*A tulipánok elhervadtak*) a kettő közül a fiatalabbik, de témaköre mégis függetlenebb Mécs Lászlóétól, mert jobban ragaszkodik az örök líra állandó témáihoz. Igazi lírikus kedély, akiből minden apróság verset vált ki, érzései állandó készenlétben vannak, hogy bevonják a külső világ jelenségeit egyéni színeikkel, mint a gyöngyragyogó a beléje került homokszemet. Néha Rónay György is gyöngyöt termel (különösen elhúnyt anyjáról szóló verseiben), de sokszor kevésbé nemes rétegek is rakodnak az élménymagra. Rónay még nem vonta le a költői ökonomia összes szabályait, még nem józandott ki a fiatal költők első mámorából, amelyet a színes és kifejezőszavakban gazdag magyar nyelv ad minden művelőjének. Mécs László neve mellett vagy talán előtt Berzsenyi Dániel nevét kell útmutatói között megemlítenünk. Verseinek legegységesebb sajtósága bizonyos nemes páthosz, amely szinte egyenletesen ömlik el minden alkotásán. Hasonlít ez az emelkedettebb hang Berzsenyiéhez, de nem azonos vele. Nincs meg Rónay verseiben a nagy ódaköltő nagy

feszültsége. Rónay páthosza nyugodtabb, de egyúttal szintelenebb is. Nem kész költő, de érdekes kísérletei, sokat akaró célkitűzései vannak és határozott lírai tehetség.

Bárdosi Németh János (Isten rádiója) legfontosabb ihletői a természet és az egyszerű emberek élete, valamint a modern városi élet. Mindkét témakörben kitaposott utakon halad. A népies költészet egyszerű és egészséges világszemlélete tovább egyszerűsített (néha szinte a prózáig redukált) formákban helyezkedik el verseiben, a modern élet szociális problémái és technikai vívmányai Mécs László által megtalált utakon alakulnak át verssé. A kettő közül a népdalok egyszerű embere áll közelebb szívéhez: a modern életbe nem tud beleolvadni, csak kívülről bámulja.

Érdekes, sőt izgató kísérlet a népies költészet szemléletmódját modern témákra alkalmazni és minden bizonynyal eredeti is. Megoldást nem ad ez a kötet: a versekből hiányzik a belső egység, amelyet talán a teljes szabadsággal kezelt külső forma dönt szét. Mint ha nem lenne türelme kivárni, míg egy-egy élménye végleg kikristályosodik; legtöbb költeménye koraszülött. Nagy fába vágta fejszéjét, ezért a sikertelenségnek valószínűleg nem az az oka, hogy a fejsze gyenge, hanem talán a fa volt túlságosan erős. Az általa felvetett probléma megérdemli, hogy nagyobb műgonddal és tisztultabb világszemlélettel megismételje a kísérletet. *Fábián István.*

A Balatoni Iróhét.

Mint ahogy szellemiségünk különféle foglalkozási rétegei már évek óta vándorgyűlések, vidéki «hetek» rendezésével, iparkodnak lélekfrissítő, új benyomásokat nyújtó környezetekben érdekeik részére a társadalom s az intéző körök segítő figyelmét megszerezni: ezidén a magyar toll emberei is felkerekedtek hasonló rendeltetésű Balatoni Iróhét vándorútjára, éppen akkortájt, midőn fecske-testvéreik, a szellem röptének e kedves szimbolimai, szintén gyülekezőbe fognak. Elementek ihletően szép tavunk mellé megálmodni a maguk jobb jövőjét, hogy akik fajtánk gyönyörűségére szoktak álmodozni, ezúttal maguknak is álmodhassanak valamit.

A zarándokutat a vendéglátó vármegyék és városok szeretete és áldozatkészsége valóságos diadalmenetté avatta, a szép és elodázhatatlanul korszerű gondolat visszhangot vert mindenütt, ahonnan — színes ígéreteken túl — a cselekvő jóakarát meleg sugárának derengését is remélhetni. A kultuskormányzat irányítója, a székesfőváros legfőbb hivatalos képviselője, a királyiház egyik ifjú, minden jó ügygel együttérző sarja testvéri rokonszenvvel kísérte az Iróhét egész munkavégzését s maguk az írók felfogásbeli tekintetek nélkül, szívvel-lélekkel, az idő- és jóérzésük-parancsolta komolysággal vettek részt a maguk problémáinak megvitatásában. Az Írók Gazdasági Egyesületének keretében, a tömörülés élén álló Pakots József elnöknek finom tapintatra valló irányítása mellett, az írói kongresszusok során szóhoz jutott minden eszme és min-

den érzés, kivéve a gyűlölködését. Reakciók cellalakói, kávéházak remetéi itt az őszi ragyogásban fürdő Balatonmelléken mélyen egymás szemébe néztek s meglátták benne a tiszta szándékok s az önzetlen művészi ideáltisztelet tükröződését.

A vándorlásban messzi tájak vándorai is vegyültek a sorokba: az elszakított országrészek magyar íróinak neves képviselői. Feljűk is eddig jobbára csak ritka ünnepi alkalmakkor fordulhatott a figyelem s maguk is csak üdvözlőbeszédekből, pohárköszöntőkből meríthettek szavukra-felölő megnyilatkozásokat. Most békés utazgatás, fesztelen baráti beszélgetések önként kínálkozó alkalmi nyíltak, hogy a magyar szellemiség leronthatatlan egysége necsak az ajkakon, hanem a szívek mélyén is biztató és vigasztaló erővel dokumentálódjék.

Egy-egy írói híresség vagy akár egy-egy szűkebb írói csoport már a multban is nem egyszer sikeresen apostolkodott a vidéken, közönségük is akadt, bankett-asztalok is terültek a tiszteletükre. Most az írónak mintegy gyűjtőfogalma, magának az irodalomnak teher alatt növekvő palmafája lett komoly figyelem s meleg rokonszenv tárgyává. Az Iróhét folyamán hetven-nyolevan magyar író vegyült el a vármegyei közönség közt, a pihenő órákban pedig egymás társaságában. Lehetetlen, hogy ennek a két vonatkozásban egyaránt bizalmas és sarkaló együttlétnek üdvös foganatja ne legyen. Az ünnep itt nem afféle májusfa-díszítés volt: mély gyökerekből hajtotta virágait.

Magyarországon tudvalevőleg az ünneprontás sem ismeretlen fogalom,

néha mintha ünnepet csupán azért rendeznének, hogy legyen mit elrontani. Ennek az Íróhétnek résztvevői közt ünneprontó nem akadt: aki benne élt, egytől-egyig érte élt, ellene se szó, se szándék nem dolgozott. Csak a fővárosi sajtó csendes bojkottja keltett némi, nem túlságosan épületes feltűnést. Az irodalommal szívesen kacérkodó és parádézó zsurnalizmus ezzel az írói megmozdulással szemben jobbra szorogó hisztériás némaságba menekült. Az üzletnek ezekben a berkeiben jól sejtették, hogy ami írói panasz meg sérelem az írók e parlamentjében szóhoz jut, annak éle az üzletek óvatos spanyolfalait is könnyen megszabdalhatja. Ha az írók egyszer összedugják fejüket, abból a válalatok nemcsak bókokat várhatnak. A hagyományos füredi «orvoshét»-nek mindig «jobb sajtója» támad, mint támadt az írók e hetének, melyen nem orvosok, hanem orvoslásért türelmetlenkedő súlyos betegek tanácskoztak. Vezércikkek méltathatták volna e bajokat és jajokat, de a szellem megmozdulása ilyen megtiszteltetésre — úgy látszik — nem számíthat ott, hol az izmok los-angelesi olimpiásza fanfárokot harsogtat. Még az ujságoknak napieseményeket kommentálgató csillagos és csillagtalan tollforgatói sem ítélték témának a magyar író sorsát: az Íróhét résztvevői zarándoklásuk napjaiban e rovatokból legfeljebb szerelmi problémákról vagy esetleg a debreceni páros-kolbász kiváltságvédelméről olvashattak egyet-mást. Sebaj: a némaságnak is van szava, ezúttal elég érthetően azt mondta: az író sorsa nincs a legönzetlenebb kezekben, s ez eléggé igazolja azt a törekvését, hogy áldatlan helyzetén változtatni kívánjon.

A balatoni napok még a kishitűekbe is hitet vertek, hogy a változtatásnak nemcsak a vágya van meg: reménye is jogos és reális. S ennek a jogos hitnek multhatatlanul meglesz a len-

dítő ereje: dolgozni a magyar író még inséges-szegényen is képes, de hit nélkül valamitérőt nem alkotott még soha.

Spectator.

A szavalatról.

Szavalónk nincsen sok, de kétségkívül több, mint szíves hallgatója a szavalatoknak. Ünnepeleink, hangversenyeink szavaltszámait a közönség a műsor tehertételei közé számítja, melyeket a többi szám tesz elviselhetővé, — keserű pilulláknak, melyeket az édességek között valahogyan le kell nyelni. A szavalatok alatt szorogó érzés fogja el a hallgatóságot s a végén a megkönnyebbülés tapsával úzi el magától ennek a kellemetlen műélvezetnek, vagyis inkább műszenvedésnek az emlékét is. (A rádiónál egyszerűbb a helyzete: elfordítja a kondenzátort.) Vajjon mi ennek az oka? Talán a szavalat is olyan természetellenes öszvérműfaja az előadóművészetnek, mint a melodráma? Határozottan nemmel kell felelnünk, hiszen a költemények elsősorban elmondásra és nem néma olvasásra vannak teremtve. Mikor Goethe a *Dichtung und Wahrheit*-ban arról a közvetlen, nagy hatásról beszél, melyet *Die neue Melusine* elmesélésével elért, hozzát teszi, hogy ez a mese nyomtatásban talán nem lesz oly nagyhatású, de az ember tulajdonképpen csak a jelenre van hivatva hatással lenni és az írás a beszéddel való visszaélés, a csendes olvasás pedig a beszédnek szomorú szurrogátuma. A költészetnek e szerint elsősorban hangos előadásban kell igazán esztetikai hatást elérnie. Ez ellen alig lehet érvet felhozni. Ha tehát igaz, hogy a szavalatokat a közönség általában nem szereti, akkor vagy a közönségben vagy az előadókban van hiba. Minthogy közönségünknek fejlett műízlését nem vonhatjuk kétségbe, kitűnő előadóművészeink legnagyobb részét pedig csak éppen a szavalatokkal nem képesek kellő ha-

tást elérni, a hiba ott lehet, hogy helytelenül fogják fel feladatukat akkor, midőn verset mutatnak be.

A költészet különböző műfajaira tájékoztató fényt vet, ha visszavezetjük őket köznapi analógiájukra. Midőn a jó elbeszélő a társaságban elmond egy régebben megtörtént eseményt, a novellával vagy költői beszélyel való rokonságot épügy megállapíthatjuk, mint ahogy a balladát juttatja eszünkbe az az előadás, melyet egy tragikus esemény közvetlen hatása alatt álló, izgatott hangulatú szemtanútól hallunk. De akár nyugodt, objektív elbeszélővel, akár drámai élénkségű előadóval van is dolgunk, az előadás egységét, melynek alapja az előadó személyes tapasztalata, átélése, hangulata, mindig megtaláljuk. Ha egyes személyeket szósz szerint beszéltet, kissé közeledik hozzájuk beszédjük módjában, hangulataik festésével, de sohasem tépi szét előadását szerepekre, mert különben neveltségessé válnék. Eseményeknek társaság-beli elmondásánál a színészkedő előadás csak neveltségessé hatást kelthet. Itt találjuk meg szavataink elhibázott voltának nyitját is. Az előadás természetes alapjaitól való elszakadás okozza a szavataok kínos hatását. Azt természetesnek találjuk, hogy a színész beleképzei magát szerepébe, egy-egy személyének lelki alkatába, helyzetébe és hogy külső megjelenítése céljából minden rendelkezésére álló maszkirozó eljárást igénybe vesz, de hogy valaki mint előadó szerepeljen, aztán előadói mivoltából kilépjén, beleöltözzék egy személyének alakjába, ebből egy másikba, azután vagy pedig már közben visszalépjén előadói mivoltába, az természetellenes s ennek folytán visszataszító, a legjobb esetben is illuziót rontó vagy neveltségessé meszterkedés. Aki az elbeszélő költeményt szerepekre tépi szét, tehát az előadás egységét a maga előadói egyéniségének egységével nem tudja vagy nem akarja

képviselni, az lehet jó színész, de nem lehet jó szavaló. Sajnos, éppen színészeink vétkeztek e részben legtöbbit s ők voltak műkedvelő szavalóinknak legrosszabb mesterei.

A drámánál a szerző teljesen háttérbe vonul s csak személyeit beszél-teti, a drámában tehát a színész egy szerepet alakítva azt lehető élethíven mutatja be. Evvel szemben a szavaló mindig a költőt helyettesíti, tehát lényegében véve úgy kell a versét elmondania, ahogy a köznapi elbeszélő valamely eseményt elmond. Színezhethet, az egyes alakok hangulatának beszédbeli kifejezéséhez közeledhetik s nemcsak dobogóra, hanem a költészet szférájába is emelkedve művészi eszközökhöz kell nyúlnia, de sohasem szabad előadó mivoltáról megfedkeznie s a színész szerepalakító feladatát vállalnia.

Talán felvethetné valaki a kérdést, vajjon az olyan költemények nem kivételek-e, melyek hasonlítanak a monológokhoz, mert bennük a költő szóhoz sem jut s csak az illető személy mondja el tapasztalatait, gondolatait, érzéseit, mint Petőfi örültje, Arany félkezű koldusa, Czuczor falusi kis leánya. Mindenesetre nem egészen ugyanaz itt a helyzet és a hangulat egységét nem zavarja, ha az előadó közeledik a drámai előadáshoz, de mértéket kell tartania itt is és éreztetnie kell, hogy nem személyesíti meg az illető személyt, mint a drámában, csak jellemzően mutatja be. Hiszen a falusi kis leányt és a Koldus-éneket nő is szavalhatja s ha valaki mint szavaló falusi kis leánynak öltöznék, ez époly neveltségessé volna, mintha a Kolduséneket üres ruhájjal szavalná, vagy V. Lászlót szavalva az ércakas csikorgását utánozná.

De nemcsak elbeszélő költeményeket hallunk szavalni: újabban gyakoribb a lírai költemények előadása. Ezekben a költő önmagát adja, vajjon nem talál-e itt az előadó alkalmat arra,

hogy magát a költő lelkébe képzelve szerepet vállaljon, akár a drámában a színész? És szavalóink jórésze csakugyan így fogja feladatát és szentimentálisan suttog, ömlengve rebeg vagy idegsokkszerűen jajveszékél és tombol. A lírai költészet lélektani alapjának megnevezése vezet félre az előadókat. A lírai költemények a költők bizalmas vallomásai, melyek már csak azért is, mert vallomások, sohasem egyidejűek az érzelmek első kitörésével. Azonkívül az érzelmek költői kialakulása maga is későbbi fázis és ennél hevesebbek az érzelmek, annál későbbi. Ma is borzalommal gondolok egy évvel ezelőtt vett gyászjelentésre, melyen halott fiát versben búcsúztatja szerencsétlen édesanya. Súlyos lelki megrendülés zavart öntudata érthetővé teszi a verselést is ily esetben, amint érthetővé teszi, hogy a sorsüldözött haját tépi, de megrázó eseményekből csak hosszú idők multával fakadhatnak költői hangulatok. Időben igen, de lényegében véve nincs különbség e tekintetben vidám és szomorú érzelmi események között. A lírai költeményeknek ezt a távolságát a szavalónak diszkrét előadással éreztetnie kell és époly kevéssé szabad bennük hálás szerepeket keresnie, mint az elbeszélő költeményekben. Nem szabad tehát a költőt abban a pillanatban bemutatnia, amikor érzelmei megrohanják, hanem azt a költői hangulatot kell éreztetnie, amelyben a vers megfogant.

Szavalóinknak ajánlanám, hogy egy-egy verssel előbb próbálkozzanak szűk családi vagy baráti körben, mint ahogy Goethe tette s úgy készüljenek a dobogón való előadásra, ahol le kell mondaniok a zajos színpadi sikerekről és intim hatásra kell törekedniök. Meg vagyok győződve, hogy kevésbbé lármás, nem zárótűzcélzatú tapsokban, de annál őszintébb tetszésnyilvánulásokban lesz részük.

Kardeván Károly.

Garibaldi-émlékiállítás a Nemzeti Múzeumban.

Halálának ötvenedik évfordulóján a Nemzeti Múzeum a maga és más közgyűjtemények anyagából összeállított kiállítással áldozott az olasz szabadsághős emlékének. A «veresinges» vezér legendás küzdelme, az utolsó romantikus színjáték, amely lázba hozta Európát, nálunk, az elnyomatás csodaváró hangulatában, szinte nemzeti üggyé vált. Szövődtek az álmok, bizalmas levelezésekben kovácsolódtak a tervek, az emigráció energiái felfrisültek, a forradalom katonái, diplomatai és fantasztái akcióba léptek, magyar légió sietett az olasz táborba, a nép Kossuth apánk mellé fogadta szívébe az idegen harcost. A kiállítás gazdag kézirati része kaleidoszkopszerűen mutatja be ezt a fölpezsdülést és jellegzetes figuráit. Gróf Teleki Sándort, a függetlenségi harcok specialistáját, aki országról-országra vándorolt, hogy egy friss felkelésben résztvegyen, a kicsit cinikus, kicsit kiábrándult, mégis mindig tettekre Pulszky Ferencet és nagyon okos, levelező, tárgyaló feleségét, Pulszky Terézt, Gál Sándort és a *minores gentium* vérmes, az eredményt már kezében érző csapatát és minden ekfelett a közös ideálokban összehátrátkozott két vezért: a bizakodó Kossuthot és a jóakarátú Garibaldit. A politikai mozgalmak, a magyar légió szereplése mellett a kiállítás az egykorú hírlapanyag és kegyelettel megőrzött emléktárgyak alapján szerencsésen érezteti a küzdelem páratlan hazai népszerűségét, a felvillanyozott közhangulatot, amely, ha a túlzók álmait nem is valósította meg, illuziókat, kitartást és erőt adott a nemzetnek.

A mintaszerű leíró katalógust, bő magyar és olasz nyelvű ismertetésekkel Tóth László és Zánbra Alajos professzorok szerkesztették, akiké a Korvin Mátyás Egyesület égisze alatt meg-

rendezett kiállítás ötletének és egybe-
gyűjtésének érdeme is. A Nemzeti Mú-
zeum pedig a nagysikerű Petőfi-, Kos-
suth- és Jókai-kiállítások után újabb,

jelentős lépéssel jutott előbbre céltu-
datos, kulturális programjában és a
közönség érdeklődésének felkeltésé-
ben. n.

Színház.

Veronika.

*Babay József magyar legendája a Nem-
zeti Színházban.*

A falu-szépe Veronikáért két legény
vetélkedik. Ő már választott s jól
választott, de mert kitenni a nem-
kellőnek szűrését sem lehet, a vén javas-
Mári tanácsára a kérők álomlátópor-
ral kevert bort isznak: aki majd a
mennyországról álmodik, azé Veronika,
aki a poklot álmodja, mehet a
pokolba. A közbülső két felvonásban
aztán a pokolba, majd a mennybe
kerülünk: álmában azt az embersé-
ges Derék János járja, ezt a gőgös
Büszke János. De ébredés után az
ügy mégis a falu esküdtszéke elé jut,
minthogy mindkét legény a menny-
országot vállalja. A nehéz csomót meg-
gint csak javas-Mári vágja ketté:
szépszerével előfényleti az igazságot
s Büszke barátunkra a megszegényü-
lés vár, Derék barátunkra meg az ásó-
kapa.

Mindezt a fiatal író régi somogyi
emlékeiből szépségesen megálmodta,
azután hozzálátott, hogy elgondolá-
sát népi naivságú, legendai tisztaságú
színjátékká realizálja. Oly vállalko-
zás, mely keményebb tehetségre nézve
is kemény dió lenne. Az efféle szín-
padi transzcendentálítás igen ritkán
sikerül, az ötlete rendszerint csak el-
gondolva jó, megírva már rosszabb
s előadva még rosszabb. Pontosan ez
az a műfaj, melyből vagy remekmű
támad vagy jócska balsiker. Babay
József nem írt remekművet. A darab
keretét elég jól megalkotta, a somogyi
Görgeteg falu reális talaján elég biz-
tosan mozog s elég jó szemmel lát.

De álmoképei amely zavarosak, alap-
jában éppannyira magvatlanok is.
Ezekben összetereli az alakokat, de
nem igen tud velük mit kezdeni.
A mennyország idilli környezete még
csak megjárja, hanem a pokol pokoli-
an unalmas. Hiába a sok magyar-
kodás is: a pokol huszárkaszánya-
szerűsége csak oly hatástalan, mint
a magyarszívárványos, árvalányhajas
mennyei pítvar. S azonfölül — a
szerző bűne-e vagy a színházé? —
ezek a képek elviselhetetlenül tele van-
nak spēkelve ízetlen időszerű kiszólá-
sokkal, aminők még kabaréban is csak
faut de mieux csúsznának el. S vé-
gül: ha az álom akármilyen zavaros
lehet is, színpadon az álmoképnek cél-
tudatosnak, szinte a valóságnál is
plasztikusabbnak és nyomatékosabb-
nak kell lennie, mint ahogy az is pél-
dával a Hauptmann *Hannelé*-jében. De
hisz már az imént mondtuk: remekmű
vagy balfogás, harmadik eset nem
igen esik meg.

Az előadás is a keretrészben jobb
volt, legfeljebb kissé vontatott; a le-
gendai képek csak a díszletekkel kel-
tegették a hangulatot, játéktílussal
szinte semennyire sem. A jobb alakí-
tások is, mint a Somogyi Erzsé,
Rózsahegyie, Kiss Iréné, inkább csak
néhány kitűnő egyéni mozzanattal ha-
tottak, valódiabb kapcsolatot még ezek
közt sem támadt. Szépek, színesek a
díszletek meg a görgetegi ünneplő
ruhák, de ahol díszlet s kosztüm eny-
nyire öncélúvá válhat, ott bizony a
színműrói kréta körül hiba van: a
csillogó szöttesből végül is csak a
drámának szemfedője készül.

jobb
híján

Emmy.

Lengyel Józsefnek Rákosi Viktor regényéből írt vigjátéka a Vígszínházban.

Mikszáth — ki sorsát halála után szintén nem kerülte el — a novellistákat és regényírókat sujet-ért megpumpoló színműgyártókat ahhoz a Czobor grófhoz hasonlította, ki Mária Terézia jelmezesbájlára Rubens-festményből csináltatott magának kabátot. A festmény — mondja — bizonyára nagyobb szenzációt okozott, mint kabát, azon az estélyen, mint ahogy okozott volna, ha gazdája a képtárban hagyja lógni; Rubenst sem emlegették sűrűbben a Burgban, mint akkor este, de mi szüksége volt erre Rubensnek?

Máig már idestova elbeszélő irodalmunknak szinte egész képtárát összeszabdalták — kabátnak. Most a kedveshangú, tisztalelkű Rákosi Viktorra került a sor. Lengyel József kiszemelt a könyveiből egy kései, cselekmény dolgában novellavékonyságú regényt, a huszárlaktanyába elszállásolt ezredesleánynak ártatlan szerelmi csetepatéját s ezt fogta aztán szabóollója alá. De még csak nem is sokat szabdalt rajta. Hála a forgószínpad technikai vívmányának: a regényadaptálók maholnap a drámai koncentrációnak ama csekély mértéke alól is fel vannak mentve, amelyet elődeiktől a régi, mozdulatlan színpad mégis csak megkövetelt. A mi szerzőnk a második felvonásban hol jobbra, hol balra ringlispilezik a színel, hogy a sorsdöntő bál minden kis fordulótát — tisztán epikai szála fel-fűzve — a regényből a színpadra «átmentse». Apró mozzanatok vetődnek elibénk, a szerelmi konfliktust egy megtagadott második-négyes, a lelki válságot egy pohár knikebein képviseli, — mindezek Rákosi regényében kedvesek és édes-búsak, de drámában legfeljebb: a Korponay fiú esete Malaczkay Emmivel...

Hanem a «békebeli» «kis garnizón» (mely ezúttal pláne huszárgarnizón!) a szemnek csak-csak nyujt valamit, a katonabanda meg a cigányozás nó-tázással és ropogós csárdással a fül-ről is gondoskodik s ha még hozzá a hölgyek harminc évvel ezelőtti vi-seletben simulnak az égszínkéek hu-szárdolmányokra: akkor meg éppen-séggel egy kis szomorkás multon-merengésre is adódik alkalom, s ennél többet a drámaírástól, állítólag, nem illik követelni. A kritikus izgága fráter, ha belé nem törődik, hogy a közönségnek drámák helyett színpadi találásban régi regényeket szolgáljanak fel, melyeket könyvben elolvasni már úgy sem volna türelme, s hogy a jegyek árát a publikumból — még tudj' Isten meddig — színpadi cigány-muzsikával muzsikálják ki.

Ami mód az omelette-nyi ügyecs-kében színpadi hatáskeltésre kínálko-zik, azzal a jeles együttes bőségesen él. A három főszerepet — tökéletes külső rátermettséggel, a «békebeliség» felől táplált legvérmesebb illuziók hiánytalan kielégítésével — a daliá-san «stramm» Somlay Artúr, a nyal-kán léha Jávor Pál, meg az önérze-tesen érzelmes Dayka Margit valóban «játssza» játssza meg.

Csók a tükör előtt.

Fodor László színműve a Magyar Szín-házban.

A pesti közönség újabban, ha drá-mába vált jegyet, a végén rendsze-rint törvényszéki tárgyalásról távo-zik. Fodor László is oda központo-sítja az előzőleg felgyűlt izgalmakat. Hogyan? Nyitányul nyílt színen le-puffantat egy hűtlen asszonyt a férje által, ki aztán legjobb barátjának, a neves védőügyvédnek gondjaira kerül. Mármost az ügyvéd védencéből ki-szededetvén a gyilkosság előzményeit, ezeknek megdöböntő analogiájára eszmél rá a — maga portáján. A jó-

barát ügyébe ettől fogva végletes megcsalt-férji szolidaritással fekszik bele, elvégezve, hogy ha az esküdtszék felmentő ítéletet hoz, maga is levonja a saját fegyverviselési engedélyének legsötétebb konzekvenciáit. Ez az elhatározás, mely az ügyvéd cselekvését az esküdtszék hangulatának kitapogatásától teszi függővé, a szerző részéről túlságosan körmönfont bonyolítás. Hanem Fodor jónak véli úgy intézni, hogy amikor az ügyvéd találkára osonó feleségét nyomon követi, az ő zsebében véletlenül ne legyen revolver, mint ahogy barátjának és sorsostályos elődjének zsebében volt. Az ügyvéd úr a kéznél levő fegyverrel az egész drámát már a második felvonásban ledurranthatná! S hol maradna akkor az «izgalmas» tárgyalás, melyben a védőügyvéd úgy beszélhet az esküdtekhez, hogy szavától a hallgatóság sorában a — felesége ájuljon el! S a vége? A jóbarát felmentése megtörténik, de közben a vádlottságra pályázó ügyvédnek mégis elmegy a gusztusa a gyilkolástól: életben hagyja az asszonyt, ki rá nézve anélkül is meghalt és eltemetett. Ez a nagyon hamis lélektani megoldás a szerzőt már a dráma korábbi fordulói is sűrű apróbb hamiskodásokra készíteti s a dialógusaiból ilyenkor nem a benső igazság sugárzik ki, hanem a darabkészítő óvatoskodás lólába kandikál elő. Egyetlen jelenetében van csak néhány igaz, élő mondat: a két megcsalt férfi találkozásában; itt a szöveg egyszerre fellobban s csakugyan a lelkek redői közé világít be. A többi olyasmit szeretne komolyan véteni, amiben éppen a komolyság a legkevesebb. A szerző nyilatkozatában ezzel mentegette magát, amiért ezúttal drámát írt s nem vigjátékot: «megöregedtünk és hajlamosak lettünk arra, hogy kissé komolyabb szemszögből nézzük az életet». Mi úgy hisszük: e tekintetben még ráfér egy kis további öregedés...

Az előadás minden jóval támogatta az író céljait. Törzs Jenő nemes eszöközzel küzdött az ügyvéd alakjának hiteléért, az említett jó jelenetben kitűnőt is produkált s ott játéktársa: Gellért Lajos is méltányolni való magasságba lendült. De Titkos Ilonának egyetlen jó jelenet sem jutott, végiglen meglehetősen meggyőződéstelenül vakmerősködik vagy rémüldözik. Gózon alkoholista bölcse papiroson merő papiros, a színész érdeme, hogy az alak egy kis életzörejhez is juthat. Sulyok Mária és Székely Lujza a szép beszéd és kellemes mozgás kettős erényével hódít.

Farkasverem.

Kelemen Viktor különös története a Kamaraszínházban.

A kitűnő színműírónak menyaszszonyán, nyaralása alatt ártatlan kaland esett meg, amit maga bűnbánóan megvall hivatásos pszichológó vélegényének. Ez bizonyítékot kíván szerezni Lilije rendületlen szerelméről s evégből olyan írói leleményt mozgósít, aminőt színpadi alkotásaiiban alighanem átallana feltálni közönségének. Becsületbevágóan kényes helyzetet szimulál önmagára nézve, amelyből út már csak az önkéntes halálba vezet. A leányt arra nógatja és sikeresen rá is bírja, hogy erre az útra társául szegődjék. E fokozhatatlan bizonyíték birtokában azután természetesen újabb komédiát rendez meg: a szerencsés életmentését. Csakhogy akkor meg arra kell ébrednie, hogy a csalhatatlan női ösztön — mely elől a férfinak még az írói magarendűség sem biztosíthat menedéket — ezúttal is elébevágott s a nagy fordulatbonyolító megszegyenülten látja be, hogy ő az, akit orránál fogva vezettek: «Du glaubst zu schieben und du wirst geschoben».

Több ebben a «különös történet»-ben nem is történik, de mindez valóban különösen történik. A színpadon lejátszódó helyzetekről utólag rendre kiderül, hogy álszituációk voltak s a közönségnek utólag kell megértenie — és megbocsátania — hogy épp ezért a dialógok sem folytak a helyzeteknek megfelelően, a jellemekről nem is beszélve, mert ilyesmik megalkotásáról a szerző egészen megfeledkezett. Efféle becsvágy talán nem is fűtötte: a harmadik felvonással nyíltan megvallja, hogy csak színpadi lehetőségekkel akart játszani, Pirandello módjára, kit a darabban emlegetnek is, anélkül, hogy ennek fölényes szelleméből az idézgetésre a színpadon ezúttal bármi is megjelenék. Inkább Molnár Ferencre kell gondolkunk (*Játék a kastélyban*), csakhogy a téma forgatásában Molnár matematikai biztossága helyett itt meglehetősen tétova kézzel találkozunk. S az ilyen színpaddal játszó színpadi játéknak még egy múlhatatlan sikerfeltétele hiányzik Kelemen Viktorból: a beszélgetésnek, a ragyogó «svádának» képessége. Ha a közönséggel búvócskát akarunk játszani, elkápráztatás nélkül bajosan boldogulunk. Kelemen szintelen mondatai mögül az egész színpadi «Mache» nagyon is kiütközik. Figuráiból is hiányzik ilyenképen a frissebb ütem, a valódibb játékos lendület: valamennyi okosabb kíván lenni a másiknál, de az eredmény csak annyi, hogy ostobábbnak hat — önmagánál.

E szervi fogyatékokon fordul meg az is, hogy az előadás színészi-leg voltaképp megoldhatatlan: itt csak a lélekjelenlét fontos, hogy a színész az írótól megkívánt, egyre csak a «trükk» érdekét szolgáló inkognitót körömszakadtig védelmezze. Ez a résztvevők közül a két legkényesebb feladatra kiszemelt Vértes Lajosnak és Eöry Erzsinek csak pár hatásosabb mozzanat erejéig sikerült.

Előfordulhat a legjobb családokban is.

Anita Hart és Maurice Braddell vígjátéka a Kamaraszínházban.

Vígjáték? Ha az: csak amerikai felfogás szerint az. Ott a nyers burleszkfordulatok még sikeresen helyettesítik a valódibb vígjátéki jellemkövetkezményeket, akár csak a hangos filmen. Helyzetek kergetésénél a mi — különben is vajmi kevésé ismert nevű — szerzőink sem gondolnak s még azon sem igen fájtatják a fejüket, hogy helyzeteik valami új vagy eredeti kiindulópontból adódjanak. Hogy éjnek évadján egy népes nyárspolgárcsalád küszöbére ismeretlen provenienciájú csecsemőt helyeznek, — ilyesmiről mintha már hallottunk volna harangozni s talán nem is egyszer. A család férfitagjai, számszerint hatan, egytől-egyig gyanuba kerülnek egymás, sőt — ami még csiklandósabb — önmaguk előtt is. «A gyermek hadd legyen az apjánál» — mondja a csecsemő Mózeskosarában lelt cédula s megindul a házinyomozás az apa után. A szerzőkre aztán már csak annyi hárul, hogy minden gyanuba fogott szereplőre nézve teremtsenek egy-egy olyan színpadi pillanatot, melyben a gyanu véstjósloán igazolódni látszik. A publikum — ha kedve tartja — élvezheti ezeket a percnyi hüvelykszorító mozzanatokot, habár a publikum mégsem annyira naiv, hogy a tetszetős gyanu alapján a valóságos bűnösséget illetőleg lépre menjen vagy — ahogy manapság Budapesten mondják — «bedőljön». Ő eleve tudja, amit a szerzők a végéig rejtegetnek s akkor is csak a befejezés kényszere alatt sütnék el, hogy: a bűnös csak olyan valaki lehet, aki az általános gyanusítgatáson kívül maradt, — jelen esetben nagyapai galambósz feje miatt.

Akad mulatságosabb fordulat is, kivált a harmadik felvonásban; addig sok az egyhelyben topogás. Földes

Jolán ügyes fordításában az előadás is elég elevenen pereg, az egyik főszerepet is vervvel és kedéllyel játszó Rolkó József rendezése szerint. Egyébként a jobbára fiatalokból álló színeszgyüttesről ez üres feladatok alapján bajos komolyabb ítéletet formálni; néha viszi őket a helyzet sodróereje, néha meg egy kissé iskolásan hezitálnak. Csak Peéry Piri kurta epizód-

alakításában lehet kétségtelenül felfedezni «ex ungue leonem». Bátor fantáziával, biztos érzéssel vág neki egy zajosan aktív modern női figura megrajzolásának s arra az alig néhány percre, mely alatt a színen átviharzik, sikerül az egész színpadi csinálmánynak szikkadt faszerkezetét izzóvá perzselnie.

Rédey Tivadar.

Képzőművészet.

Manet-kiállítás Párisban.

(1832—1932.)

Manet-ről sokat írtak már. Alig van ma ismeretlen részlete változatos és sok munkában eltöltött életének. Képei részint európai és amerikai múzeumokban láthatók, részint magángyűjteményekben található. Úgy-hogy bármennyire is ismerjük életrajzát, munkásságát és azokat a képeit, melyekhez hozzájuthatunk, nem tudjuk fölmérni és meglátni teljes egészében ezt a hatalmas pályát Csak most lehet igazán hű képet adni Manet-ről, mikor a francia nemzet születésének százéves évfordulója alkalmából megrendezte nagy emlék-kiállítását. (Musée de l'Orangerie.)

A kritikus szemek itt bámuló szemekké válnak. A nagyvonalú festői meglátások, színkompozíciók, fényjátékok, széles ecset-kezelés, nagy rajztudás oly magasra emelik Manet művészetét, hogy itt igazán az érdeknélküli szépet csodálja az ember. Nagyszerű út ez a pálya. Kezdődik itáliai tanulmányokon, melyekbe belejátszanak Velasques és Goya hatások, egykori mesterének Conturnak s így az akadémiának minden hatása nélkül. A sötét hátterek lassan feloldódnak, megvilágosodnak és hangsúlyt kapnak. A rajz mindvégig megmarad stílus kifejezési fontos tényezőnek, annyiban változik csupán, hogy a végén egyszerűsül s legtöbbször színek alá kerül.

Széles és nagy színskálával látta meg az életet. Ez a skála fölcsap a leg-sötétebb feketétől a legcsodálatosabb színragyogásokig. Tónus és valeur értékeinek nagyszerű összhangjában érezzük stílusának lenyűgöző erejét. Mindég új, mozgalmas és őszinte. Probléma köre nagy; apró, egyszerűbb csendéletek színproblémáitól táj, arckép, figurális alkotásain keresztül oly meggyőző erővel mondja el művészi hitvallását, mely előtt mindenki csak a legnagyobb tisztelettel állhat meg.

Impresszionista volt, mégpedig leg-első az elsők között. Igen nagy hatása volt az európai művészetre. Magyar műtörténetünkben is sok út vezet vissza hozzá. Életrajzában sok meg-nemértéssel találkozunk, mellyel képeit fogadták a különböző tárlatokon. Csak élete végén érhetette meg művészetének és festői felfogásának teljes elismerését.

Az idő sok mindent megérlel, föltár és befejez. Manet művészete, mai szemszögből nézve, már konzervatív-nak hat és mégis nagy művészi él-ménye ez a kiállítás még a legmoder-nebb művészeknek is; mert háttérben ott van Manet művészi hite, meggyőződése és karakteres egyénisége. Ez ad megdönthetlen alapot nagyvonalú stílusának.

A háború utáni idők kereséseinek eredményei fölött egykor elmondják majd a nagy bírálatot. Jönnek, men-

nek és elmulnak, eltűnnek a különböző irányok; csak azok maradhatnak meg s kerülhetnek a műtörténet lapjaira, melyek mögött a művészetbe vetett igaz hit és szent meggyőződés áll komoly háttér gyanánt.

Páris, 1932. július.

Ezért oly fontos ma látni Manet művészetét a maga teljes egészében s ezért tudunk örvendeni ennek a nagyszerű kiállításnak, mely jótékony s biztató fényt derít mai sötétlő európai horizontunkra...

Sárkány Loránd.

Külföldi Szemle.

Az angol háborús nemzedék regénye. (Sassoon és Graves.)

Van valami a művészetben, amit mindig csodálni fognak: a művész szabadon ereszti szenvedélyeit — de ezek nem ragadják el. Erősebb, mint azok. Uralkodik rajtuk. A démonok nem kergetik mértéktelenségbe, sőt a művészet szolgálai lesznek. Annál gyorsabban és annál magasabba repítik a gondolatot.

Ez az, amit az angol háborús nemzedékben csodálni kell. Felszabadul itt is minden ördög, akárcsak Német-, Francia- vagy Olaszországban: lázadás, düh, keserűség, irónia, gyűlölet és bosszú. De fellép vele szemben az, hogy: így akarsz élni, szerencsétlen!? Társadalomban, államban, városban vagy — nem rombolhatsz le mindent! És csakugyan. Szóhoz jut az értelem mértéke. Feltárul egy új élet lehetősége. A lázadás lohad, minden elsimul és a krízis megoldódik.

Siegfried Sassoon és Robert Graves csaknem gyermekkori barátok. Mind a kettő költőnek készül s a collegeből egyszerre mennek a francia frontra. Nevelésük sajátosan angol: elsősorban urak — a világ urai olyan értelemben, ahogy a született római polgár fiai a világ urai voltak — csupa korrektség, nyugalom, fölény, becsület és értelmi tisztaság. A két fiatal költő a Somme mocsarába és Verdun drótakadály-erdejébe megy. Pergőtűz. A szünetben megszólal a telefon, a skót vadászok beszélnek. Szombatra football-meccsre hívják ki a zászlóaljzat.

Helyes. A felállítás a következő: kaptus, hátvéd stb., — de ha addig valaki elesne, a tartalékok ezek és ezek. Fogadás öt egy ellen. Szóval szombaton négy harminckor. A kagylót le kell tenni, mert a pergőtűz újra megindul. Sport a háború? — vagy az egész élet sport? Gránátok, aknák, gépfegyverek és gázok közepette két angol fiatalember a meccs esélyeiről beszélget. Ennél többet nevelés sohasem ért el: a felszabadult pokol kapujában úgy társalognak, mint a klubban.

Sassoon hamarabb veszt el a türelmét. Verset ír, mindig többet: csupa felháborodás, méreg és indulat. Aztán megírja emlékiratait («Memoirs of a fox-hunting man» és «Memoirs of an infantry officer») majdnem ugyanabban az időben, amikor Graves is hozzáfog lezámolásához («God bye to all that») — majdnem ugyanakkor, amikor az összes college-ek összes volt lakóinak szeme kezdett kinyitni, amikor a világ legjobban nevelt fiairól kezdett lehámlani a nevelés, amikor a gentleman-ekben kezdett felébredni az ősi vadállat, — amikor az angol háborús nemzedék elkezdett fellázadni a háború ellen.

*

A két könyvben a háború nem az egyedüli és a főtéma. Sassoon és Graves nemzedéke Angliában éppen úgy, mint mindenütt Európában, egyre nagyobb elégedetlenséggel és rosszalással nézte azt az életet, aminek eredménye a nyílt háború tizennégytől tizennyolcig és a burkolt, de még kegyetlenebb tizennyolctól. Graves isten-

hozzádot mond ennek az életnek : az összes izmusoknak és kráciáknak, az egész üres, hamis és rogyadozó társadalmi tartüfferiának, elméleteknek, jelszavaknak, irányoknak és pártoknak. Leszámol. Nincs jóhiszemű ember a földön, aki ne látná, hogy igaza van. Hátat kell fordítani «to all that». A háború alkalom volt arra, hogy belelásson, a mult század örökségébe. Nem kell — mondja Graves, mondja Sassoon, mondja az egész generáció. Sokat látott, sokat tanult. Nem kell az örökség. Szenvedélyesen szembeszáll, minden indulatával gyűlöl és tiltakozik.

*

Az elfordulás gesztusa az első pillanatban esztelen. De rögtön lehiggad. Sassoon és Graves nem áll sem jobbra, sem balra, legkevésbé, persze, a közepre : nem fehér, nem vörös, nem wigh, nem tory, nem szocialista és nem klerikális. Hová áll? — Nem tudni. Egyedül marad? — Lehet. Csak negatív? — Talán. Valamit keres, ami még nincs itt, kutat valamit, amit még nem látott senki. Keresése már nem türelmetlen, kutatása nem hóbort. Nem tetszett neki a háborús világ, most félreáll és vár. Nyilván nem rajta mulik, hogy a világot megváltoztassa — amint hogy nem is rajta mulik. Várnia kell. Fair. «Az ötvenévesek gyakran kérdezik tőlünk : mit fogtok csinálni? A harmincévesek csak azt tudják válaszolni : amit ti, azt nem.» De lehet-e negativumnak nevezni, amikor valaki azt mondja : «Világosságra és szabadságra van szükségünk : világosságra, hogy lássuk, ha nem is azt, amit akarunk, legalább azt, amit nem akarunk ; és szabadságra, hogy az egészet kitépjük a szívünkéből».

*

Sassoon memoárja és Graves istenhozzájja leszámolás. A tárgy ugyanaz, ami a kontinensen mindenütt, de mégsem olyan, mint főképpen sok német

írónál, akik harsogó páthosszal ítélkeznek s aztán nevetségessé válnak, mert máris beleesnek valamelyik más «izmusba vagy kráciába». A Memoir és a Good bey is meggondolt, nyugodt, alapos és visszavonhatatlan. A két ellentét egyesül bennük : forradalmiak, de mégis mind a kettő gentlemanlike. Az előbbi jelzi azt, hogy belülről fakad és szenvedély fűti ; az utóbbi azt, hogy a szenvedély meg van fékezve.

Irodalmilag a két regény nagyon különböző. Sassoon nyugtalanabb, ironikusabb, élesebb, értelmibb. Graves csiszoltabb, előkelőbb több benne az érzés és a szín. Mind a két könyv hatása egyformán nagy : tisztító, világosító, emelő. Mint korrajz őszinte és hű. Benne van az egész háborús és háborúutáni Anglia. Annak, aki a mai harmincéves angol nemzedéket ismerni akarja, nélkülözhetetlen.

Hamvas Béla.

Theodore Dreiser : Amerikai tragédia.

(Káldor. — 1932.)

Theodore Dreiser írói neve és «rangja» ma még sűrűn vitatott kérdés s egyelőre nem is remélhetjük, hogy ez a rakoncátlan, izzó és vulkáni tombolásaiban megmérhetetlen amerikai bolygó az irodalom tisztafényű állócsillagai közé szelidül. Rajongói egyenest balzaci magasságokba vetítik, mások viszont az Unterhaltungsliteratur szintjére szeretnék leszorítani. Akárhogyan áll is a dolog, Dreiser van olyan valaki, hogy nem mehetünk el mellette szó nélkül. Miniket nem irányít és nem is irányíthat személyes ismeretség, bennünket nem lázítanak vagy mulattatnak a pörök és botrányok, melyeket Dreiser maga körül felviharoztat : mi csak a munkát látjuk, az alkotást s így talán könnyebb szívvel ítélkezhetünk. Mi a szerző személyét épp hogy csak érintjük ; s nem tehetjük magunkévá a pszichiáter-esztétikusok szemléletét,

mely a műalkotáson át a maga freudista módszereivel az író legszemélyesebb emberi vonatkozásaiban turkál. Dreisernek épúgy lehetnek megbocsátható vagy elítélendő gyengeségei, mint bárki másnak. De művészi munkássága szempontjából ez mégis csak múltó, esetleges és közömbös.

Változik a kérdés, ha az ú. n. «életrajzregények» műfajával akad dolgunk. Nyilvánvaló, a szerző személyes emberi mivolta is bensőségebb érdeklődést kelt, ha ott sejtjük arcát a Nyehludov hercegek és a Copperfield Dávidok figurája mögött. Ám ennek az «érdeklődésnek» határt szab — és kell is, hogy határt szabjon — a komoly esztétikai mértéktartás. Célunk nem az, hogy az alkotásokon keresztül a szerzőhöz érjünk, hanem épp fordítottan. Mi elsősorban is mindig a művet vizsgáljuk és iparkodunk megérteni: az író életrajzi adatai ebben a munkában csak eszközül szolgálhatnak.

Annak a megállapítását sem érezzük túlságosan lényegesnek, vajjon Dreiser az amerikai társadalom szimbolumává igyekszik-e duzzasztani szürke hőst, Clyde Griffiths-t vagy csak taláalomra emel ki egyet a fővenymilliárd csillagszemecskéi közül, hogy élénktárja, megcsillogtassa s szélséyesen visszahullajtsa megint az ismeretlenbe. Mit akar ez a Dreiser? S főként mit akar ezzel a jelentéktelen fiúcskával, ezzel a szállodai boyjal? Miféle regényhős ez? Ebben nincsenek konok feltalálói vágyak, mint Arrowsmith-ben; nem kívánja csatornázni és boldogítani szülőházáját, mint Pontoppidan Szerencsés Pétere. Ez a Clyde se nem orvos, se nem mérnök, se nem író. Még csak nem is politikus vagy sportbajnok. Nem vitázik, nem gondolkodik, nincs semminemű nézete. Nem tudja, mi az a bolsevizmus. Iskolába alig járt. Szellemi vagy társadalmi áramlatok nem érintik.

Mit akar ez a kétségbeejtően egyszerű gyermek?

S Dreiser, az író, *hallgat*. Gördülnek az oldalak, hömpölyög a «mese» s ő makacsul szorítja a száját: nem, azért se árul el semmit! Már végigcsüggedtünk az első kötetben s a hősből még mindig nem bomlott ki valamiféle rendkívüliség, még mindig nem lettünk vezetőgondolatot. Ez a szigorú csend és ez a komor egyhangúság már-már félelmetes. S lassan mégis csak megsejtjük a titkot. Nem véletlen az, hogy ennek a tragikus amerikai életmehanizmusnak a kerekjei között egy parányi homokszem csikorog és hogy ez a homokszem: Clyde Griffiths. S egyik Clyde Griffiths olyan, mint a másik. Bárhova menj, szállodákban, gyárakban, bányákban, üzletekben ezzel az örökegy arccal találkozol. A Clyde Griffiths-ek légiója lohol, robotol és táncol körülötted. Fiatalemberek. Homokszemek. S tedd hozzá, ha okoskodó vagy, hogy ezek a homokszemek egy bizonyos társadalmi berendezés geológiai hulladékai. S annyira «egyek» ők, hogy az «egyet» sohase látod, csak mindig a tömeget. De kérdés, nem mikrokozmosz-e minden homokszem s nem törhet-e egyszer valamelyikük a felszín felé, hogy — ha nem többre, egyetlen pillanatra — fellobogjon és kápráztasson, mint a legnemesebb drágakő?

S itt robban Dreiser első rejtett aknája. Ez a gyermek, ez a Griffiths, nem akar semmi egyebet, csak «élni» akar. Élni: ennek a szónak már szinte közhellyé koptatott értelmezésében. Élni: csinos lányokkal szórakozni; jó ruhákban járni; tenniszezni, golfozni, lovagolni... Mint a milliomosok. S mint ahogy életben, moziban, álmaiban látta. S csodálatoskép — de a regényben egész természetszerűleg — mindezekből a nyalánkságokból lassan ízelítőt is kap. S az olvasó elszörnyed, mikor látja, mint válik e

a se nem jó, se nem rossz gyermek egy hallatlanul üres és képtelen «élet-ideál» megszállottjává: feltörni, mindenáron feltörni az élvezők, a gazdagok, az emberiség haszonélvezőinek szűk és irigyelt világába. S ezt a vágy-csoportot nem enyhítgeti a «szolidaritás» semminemű ösztöne, ez a Clyde mitse érez sorstársai iránt; egyetlen célt ismer csupán: a maga társadalmi érvényesülését. Mi ez? ötlük fel megint a kérdés, az individualizmus mi-féle konok kis Napoleonja ágaskodik itt? Dreiser azonban hallgat s nem retten vissza még attól sem, hogy a képzelt legútszélibb történet keretében szinte a «dehetetlenségig» fejlessze motívumait: Clyde Griffiths ijesztően alantas céljáért végül is gyilkosságra vetemedik.

Dreiser eszközei erősen vitatható értékűek. A pórnő és a várkisasszony ilyen éles bonyolulatlan szembeállítása Kisfaludy Károly korában volt irodalmi téma: ezt a mesemagvat így, ilyen jámbor egyszerűséggel, alig merné mai európai író elvetni. S mégis azt kell mondanunk, Dreiser korántsem az az ártatlan írói kedély, aki csak úgy belecsöppen ennek az avult érzelgősségnek a szörpjébe. Dreiser művészete nagyon is tudatos. A realizmus nyers és kíméletlen fényével világít az amerikai kispolgár lelkébe, amelyen ez az idejétmult szentimentalizmus még eleven erejű: hiszen az egész Clyde Griffiths-féle bűnpörnek ez a motorja s a jogszolgáltatás — ez a nekünk idegen, üzletes és politizáló amerikai intézmény — alaposan ki is használja ezt a nemzeti gyengeséget. Dreiser igazi írói ereje azonban nem itt jelentkezik s nem ebben a könnyű sikerekkel kecsgető irányregénykötetben lendül a maga csúcspontjára. Ez a makacs és ördögös amerikai boszorkánymester végül is eléri azt, amivel csak az irodalom legnagyobbjai dicsekedhetnek. Belénk csempészi, asszimiláltatja

velünk hőstét; még pedig oly maradóképtelenül, hogy valósággal szenvednünk kell e súlyos és kellemetlen «igézet» lázában. Mikor Griffiths-ben megfogamzik a gyilkosság eszméje, még borzadunk és védekezünk. De a feszültség oly elviselhetetlenné fokozódik bennünk, hogy mikor bűnös útjára indul, már vele tartunk. Jól tudjuk, mily embertelenül aljas e terv, de azt is tudjuk, hogy nincs más megoldás. Könyörtelen végzetszerűség parancsol az eseményeknek s jóllehet Roberta Aldent a «véletlen» dönti pusztulásba: a bűntudat tovább él és marcangol bennünk. Mert a gondolat is ölhet. A szándék is lehet gyilkos.

Ez a központi magva Dreiser regényének. S a szegény, kapkodó amerikai Raszkolnyikov képében valamennyien az esküdtsek előtt állunk s várjuk a felmentést. De hiába! Ravaszággal itt nem segíthetünk. Meg kell tisztulnunk, jobbnak kell lennünk: ez az igazság és ez a kegyelem.

Nem mindvégig egyenletes, hibátlan és szabályozott, de imponáló nyugalommal hömpölygő folyam ez az éposz. Gyakran fenyegető, sötét és tragikus sziklák között surran, mástutt roppant zuhatagok törnek meg útját: de soha nem pihenő, köveket morzsoló és hegyeket rengető munkájából nagy és intő gondolat morajlik.

Szakáts László.

Gordon Maccreagh: Két év Brazília őserdőiben. (Dante kiadás.)

Ez a könyv merőben különbözik az általánosan ismert és szárazságukkal kitűnő, régebbi utleírásoktól, amelyeket szakemberek írtak szakemberek számára. Maccreagh hangjának bonhómiája mindjárt az első oldalakon átragad az olvasóra és derűje, amely helyenként valami diákos hetykeséggel szemlélteti az őserdő veszedelmeit,

valamint a felfedező út résztvevőit: a tudós urakat és azok bogarait, soha egyetlen pillanatra se válik bántóvá, annál kevésbé, mivel a szerző önmagát se kíméli, ha csipkelődésre kerül a sor.

Mindjárt az elején így mutatkozik be: Én, az író, akit szavahihetőségükre nem túl nagy súlyt fektető napilapok etnológusnak, sőt utazási szakértőnek szoktak nevezgetni, azért jöttem ide, hogy előkészítsem a tudományos expedíció kellekeit... Nem sokkal később pedig azt írja: ... Szentül megfogadom, hogy amennyiben lehetséges, egyetlen tudományos értékű momentummal sem fogom súlyosbítani hiteles történetírásom könyved szárnyalását.

A rettenthetetlen kutatók egyébként a következők voltak: a Híres Orvos, az expedíció igazgatója, a Híres Rovarkutató, a Híres Botanikus, a Híres Ichtyológus, a Híres Statisztikus, a huszonegyéves Nagy Író, akit egyébként Ifjú Amerikának is tituláltak, továbbá a szerző és ennek titkára: Tisztességes Utitárs. Neveiket illetően nagyon diszkrét a szerző, de egyébként kíméletlenül őszintén leplezi le a résztvevők gyöngéit, mint ő írja: tárgyilagosan feljegyzi a trópusi dzsungelhőség hatását nyolc egymáshoz láncolt fehérember lelkivilágára. És erre bőséges alkalmat adnak a rettenthetetlen kutatók, akiknek egyike se látott soha dzsungelt, nem ült más közlekedési eszközön, mint amelyek Newyorkban közhasználatúak, akiknek mindegyike hiú a szakmabeli tudására, fontoskodó, ide-

ges és tapasztalatlan s ennél fogva türelmetlen mindazzal szemben, ami nem az ő speciális kutatására vonatkozik. Természetes, hogy ebben a légkörben az összezördülések napirenden vannak. Néha az egész tudós társaság haragban van egymással és néhányan hetekig nem akarják tudomásul venni egymást. Maccreagh ki is használja ezeket a pompás helyzeteket fölényes humora számára, de kitűnő elbeszélő lévén, minduntalan becsempészi a megtett útvonal remek fotóafiát, a Cordillerák, vagy az Andesek csodálatos panorámáját, az őserdő trópusi szépségeit, az elhagyatott remetefalvakat, rajzát és mindazt, ami szép és érdekes e két esztendő út alatt elébe került. Mondom, szinte becsempészi, mintha nem is erről akarna beszélni, csak éppen elmondja, mert ezt is látta és talán ezzel is szórakoztatni fogja az olvasót. És ennek ellenére is csupa plasztikus képet ad, valósággal filmszerűen vetíti elénk az őserdei indiánok életét, a kockázatos kirándulást a Vaupéz folyón, a halálos veszedelmeket. És minden sorából kicsillan a kitűnő író, az élesszemű etnográfus és a verbéli humorista, akinek eszeágában sincs itt, ebben a könyvben, tudományoskodni.

Maccreagh könyve, amelyet az eredeti fényképek nagy sora díszít, föltétlenül mulattató, pompás olvasmány, jóllehet, igen sok érdekesnél érdekesebb adattal gazdagítja az olvasó ismereteit, de oly művészi előadásban, amellyel az utazási irodalomnak egy új műfaját teremti meg. (m—i.)

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.
A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.
Helyettes szerkesztő: HARTMANN JÁNOS.

Stephaneum nyomda r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.